

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

SZERKESZTI: RÉDEY TIVADAR

V.

Missa Hungarica

R É G I M A G Y A R M I S E K Ö N Y V E K

IRTA

HUBAY ILONA

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MŰZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA BUDAPEST, 1938

Missalia Hungarica

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

SZERKESZTI
RÉDEY TIVADAR

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V.

HUNGÁRIA HIRLAPNYOMDA R.T. BUDAPEST, 1938

Mittele Hungarica

RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEK

ÍRTA

HUBAY ILONA

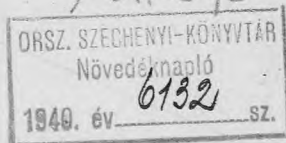
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRA, BUDAPEST

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„A“ iniciále Erhardus Ratdolt 1486. évi esztergomi misekönyvéből.

ddig, amíg Pázmány Péter javaslatára az 1630.-i nagyszombati zsinat el nem fogadta a Missale Romanum-ot, vagyis a tridenti zsinattól előírt egységes misekönyvet,¹ egyházmegyéink a Magyarországon kialakult régi miseritust követték és saját misekönyveikből olvastatták a szentmisét.²

A régi magyar miseszertartások és mise-szövegek írott és nyomtatott emlékei rendkívül becsesek számunkra. A régi magyar miseliturgia kutatóinak egyetlen forrásmunkái s egyúttal értékes maradványai annak a régi magyar könyvkultúrának, amely Mátyás fényűző bibliofil hajlamától eltekintve, elsősorban a középkori vallásos hitéletben és humanista főpapjaink kulturális törekvéseiben gyökeredzett.

Hess András budai ősnymodász eltűnése után a magyarországi nyomdászat hosszú ideig szünetelt, de a nyomtatott könyv mégis utat tört a magyar olvasóhoz és a magyar egyházhoz. Mátyás király rendeletére már 1480-ban ki-nyomatták Velencében az esztergomi egyházmegye breviariumát (GW 5468).³ Ettől kezdve gyors egymásutánban jelentek meg a magyar egyházi szerkönyvek szebbnél szebb kiadásai, melyeket a Budára telepedett élelmes könyváru-sok a legkiválóbb külföldi officinákban rendeltek meg. A nyomdászat korábbi évtizedeiben főleg német birodalmi nyomdászok dolgoztak a magyar könyv-piac számára. Midőn azonban a 15. század végén a velencei nyomdászat lendületes fejlődésnek indult és liturgikus nyomtatványai még a legtávolabbi egy-házmegyékbe és kolostorokba is eljutottak, a hazai könyvárusok is majdnem kizárólag Velence felé fordultak megrendeléseikkel. Jutott azonban munka a távoli francia nyomdászoknak is, akik néhány szerkönyv és magyar hitszónok művének kinyomtatásával ismertették meg hazánkkal virágzó iparukat.

Mohács véget vetett a budai könyvárusok áldásos tevékenységének. A Mohács utáni világ pedig a könyvek pusztulására vezetett. A folytonos há-borúk, vallási villongások,⁴ az egyházi kincstárak kifosztása mind hozzájárul-

¹ A „Missale Romanum ex decreto Concilii Tridentini restitutum“ V. Pius pápa bullájá-val 1570-ben jelent meg Rómában.

² A zágrábi egyházmegye csak 1794-ben tért át a római ritusra. L. Petrő, id. m. 21. l.

³ Erhard Ratdolt velencei nyomdájában 1480 november 12-én megjelent breviarium 13a lev. azt olvassuk: „Incipit breviarium... ecclesie Strigoniensis imprimi mandatum per Serenissimum principem dominum Mathiam Hungarie. Bohemie: Dalmacie Croacie etc. Regem invictissimum Anno domini M. cccc. LXXIX...“

⁴ Protestáns kézre került egyházi kincsek és szerkönyvek sorsára élénk fényt vet Báthory István országbíró, az ecsedi vár gazdag urának végrendelete. A hatalmas főúr meg-hagyta, hogy a birtokában levő egyházi ruhákat és kincseket adják el, „de pápistáknak, se sidóknak ne adják“; ha eladni nem tudják, „gyöngyét, islőgját fejtsek le róluk“. Azonban ha mégis pápista kézrejutás veszélyében volnának, úgy „rakassanak egy nagy tüzet és mind megégessék őket, tegyék porrá... széllel futtassák fel az porát...“ A szerkönyvekről pedig úgy rendelkezett, hogy „az öreg könyveket metéllyék ki és osszszák iskolákba való gyer-mekeknek, könyvet belekötni jó lészen“. Szerencsére végakarata nem került kivitelre s

tak ahhoz, hogy a régi magyar egyház szerkönyvei ma már könyvészeti ritkaságok.

Az egyház szerepét a könyvnyomtatás elterjedésében az ősnymondászok korán felismerték. Már 1458-ban Fust és Schöffer mainzi nyomdászok kinyomtatták a Canon Missae-t, amely kéziratoss missaléknak a használatban elkopott kánonját volt hivatva pótolni.⁵ Az első teljes misekönyv a milánói ambrosiánusok számára készült 1475-ben. (HC 11254.) Ettől az időponttól kezdve, mind sűrűbben jelentek meg a legkülönbözőbb missale-kiadások, amelyeknek művészi kivitelére az ősnymondászok nagy gondot fordítottak. Eleinte a kéziratoss misekönyvek írását utánzó betűtípusokkal nyomtatott szöveget, festett iniciálékkal és kánonképpel díszítették. Midőn azonban a könyvillusztráció szolgáltatásban álló fametszők, az egykorú festészet és szobrászat formavilágának hatása alatt mindjobban tökéletesítették művészetüket és bebizonyították, hogy a nyomtatott könyv leghivatottabb dísze a fametszet, a misekönyvekbe is bevonult a fametszetű kánonkép és egyéb szövegdísz.⁶

A nyomtatott misekönyvek gyors elterjedésével a Krisztus Kereszthalálát ábrázoló kánonképek állandó munkát adtak a fametszőknek, akik compositióikhoz középkori kéziratok tollrajzaiból, miniaturáiból, vagy az egykori festészet köréből merítettek mintaképet. De ugyancsak kimeríthetetlen forrásnak bizonyultak számukra Schongauer, majd Dürer fa- és rézmetszetei, melyeknek hatása Németországon túl is felismerhető. A kánonképek tulajdonképpen megszokott sémákat ismételnek, mégis voltak fametszők, akik feladatukat nagy művészettel oldották meg.

Névtelen fametszők és nagy művészek kánonképei azonban nemcsak művészi értéküknél fogva érdeklik az ősnymondatványok kutatóit. Mint minden könyvfametszet, értékes segítőtársai névtelen nyomtatványok meghatározásánál, sokszor pedig pontos útmutatói nyomdászok, fametszők és a nyomdafel-szereléshez tartozó fadúcok vándorlásának felkutatásánál. A „fekete művészet”-et ugyanis német nyomdászok vitték el a latin népekhez és útjukon sokszor elkísérték őket a fametszők is. A betűformákon, mint a fametszetdíszben hamarosan felismerhetővé vált a latin faj formaérzékének alakító hatása. A betűformák elvesztették gótikus merevségüket, a fametszetek, iniciálék és keretlécek pedig megteltek az olasz reneszánsz művészet gazdag formakincsével. Midőn a hazájukba visszatérő nyomdászok és fametszők útközben szerzett technikai tudásukat, fejlett formaérzéküket ismét a hazai nyomdászat szolgálatába állították, befejezést nyert azon szellemi hatóerők kölcsönös kicserélődése, amelynek eredménye a nyomtatott reneszánsz-könyv. De éppen a fametszők és fadúcok vándorlása óvatosságra inti a kutatót. Ha gyakorlott szeme országok, sőt városok fametszetstílusát könnyen fel is ismeri, csakis a

kincseit, régi könyveit utóbb Pázmány Péter szerezte vissza az egyháznak. Az Orsz. Levéltárban őrzött és sajátkezűleg írt végrendeletét közli Komáromy András, Századok 1890. évf.

⁵ Egyetlen fenmaradt példánya az oxfordi Bodleian Library-ban.

⁶ Már a középkorban, a kánon Te Igitur... imáját díszes T betűvel kezdték, amelyet később Kereszt formájában ábrázoltak, hogy ezzel is emlékeztessék a miséző papot a Megváltó kereszthalálára. Ebből a kereszthalakú kánon-T-ből fejlődött ki idővel a kánon előtti lapon alkalmazott kánonkép, amely mindenkor a Keresztrefeszítést ábrázolja.

betűtípusok, iniciálék, vízjegyek, nyomdászjelvények összjátéka hozhatja meg számára a kívánt eredményt.

A következőkben ismertetjük a régi magyar egyházmegyéket, valamint a magyarországi Pálos-rend mindazon missale kiadásait, melyek a viszontagságos századok folyamán fennmaradtak. Bár igen kis hányadát teszik a XV. és XVI. század liturgikus nyomtatványainak, mégis élesen rávilágítanak az egykorú német, olasz és francia nyomdászat színvonalára és sajátosságaira, valamint arra az értékkülönbségre, mely a XV. századi ősnymtatványok és a XVI. századi velencei nyomdászat üzletszerű gyorsasággal piacra dobott nyomtatványai között művészi kivitel tekintetében fennáll.

I. A RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEK NYOMDÁSZAI

NÉMET NYELVTERÜLET

NÜRNBERG.

ANTONIUS KOBERGER.

Az esztergomi egyházmegye misekönyvét legelőször Mihály milkói püspök, esztergomi érseki vikárius adta sajtó alá, ugyanakkor, amikor Mátyás király parancsára az esztergomi breviariumot másodszor is kinyomatta (GW 5469).¹ Valószínű, hogy az esztergomi misekönyv kinyomtatásánál is a király kezdeményezése érvényesült. Antonius Koberger híres nürnbergi nyomdász 1484 augusztus 31-én készült el ezzel a missaléval, amelynek jellegzetes betűtípusai baseli betűformákat követnek.² A szöveget festett és aranyozott iniciálék díszítik, azonban már fametszetű kánonképet találunk benne, amely, mint ilyen, legkorábbi a nürnbergi missale nyomtatványok kánonképei sorában.

Nürnbergben, főleg Augsburghoz és Ulmhoz viszonyítva, aránylag későn indult virágzásnak a fametszetű könyvdísz, amire jellemző, hogy Koberger az 1483-ban megjelent német Bibliához (GW 4303) a híres kölni Biblia (GW 4308) fadúcait szerezte meg. De a nürnbergi könyvfametszetet épp Koberger virágoztatta fel. Legismertebb nyomtatványa, Schedel 1493-ban megjelent Liber Chronicarum-a (H 14508) azért is érdekes a fametszetes könyv történetében, mert végsorai megemlékeznek a két illusztrátorról, Michael Wolgemut-ról és Wilhelm Pleydenwurf-ról. Az esztergomi missale megjelenési évében, ugyancsak nevezetes nyomtatvány hagyta el Koberger sajtóját, a „Reformation der Stadt Nürnberg“ (H 13716), melynek a város védszentjeit ábrázoló fametszetét szintén Michael Wolgemutnak tulajdonítják.³

Ezzel szemben az esztergomi missale kánonfametszete semmi stílusbeli rokonságot nem mutat a Wolgemut-műhely metszeteivel és valószínű, hogy Koberger ezt a fadúcot is máshonnan hozatta.⁴ A kép compositióját (II. tábla) komoly egyszerűség jellemzi. Rajza már bizonyos érzéket árul el a test anatómiája iránt, a fény- és árnyékfelületek pedig ugyancsak haladást jelentenek

¹ Mihály püspök a 8b lev. közölt előszóban elmondja, hogy a breviariumot Mátyás király rendeletére adta át kinyomtatás végett Theobald Feger budai könyvárusnak. Feger a kivitelt Georgius Stuchs, nürnbergi nyomdászra bízta, aki 1484-ben készült el a könyvvel.

² V. ö. GfT. 933—936. — Hasonló típusokat használt Petrus Kollicker (v. ö. GfT. 899—902.) és Joannes Amerbach (v. ö. GfT. 891.) baseli nyomdász.

³ Stadler id. m. 67. l.

⁴ A kánonkép kivitele, valamint compositiója igen emlékeztet egy baseli missale kánonfametszetére, amely missale Nicolaus Kesler nyomdájában készült 1485-ben (Berlin Inc. 507—15. — Heitz-Schreiber 13.).

az érdes kontúrvonalakkal megrajzolt korai német fametszetekkel szemben, amelyeknél az utólagos kifestésre volt bízva az alakok életrekeltése.⁵

Koberger a fadúcot ezután továbbadta Sensenschmidt és Petzensteiner bambergi nyomdászoknak, akik egy Missale Spirense⁶ díszítésére használták fel újra.

GEORGIUS STUCHS DE SULCZPACH.

Georg Stuchs ugyancsak elsőrangú helyet foglalt el a nürnbergi nyomdászok sorában és hírnevét főleg liturgikus nyomtatványainak köszönhette. Újítást is hozott e téren, amennyiben megpróbálkozott a quart- és oktávalakú misekönyvek kiadásával, amely újítás különösen a velencei nyomdászok körében talált élénk visszhangra. Stuchs az esztergomi misekönyvet két ízben nyomtatta ki s az első kiadással 1490 szeptember 18-án készült el. Ez a misekönyv-nyomtatvány szintén quartalakú, vízjegyeinek helyzete azonban azt mutatja,

Kánon-T Georgius Stuchs 1490. évi esztergomi misekönyvéből.

hogy a negyedréti íveket helyenként nyolcadrétiűek váltják fel. Két változatban került forgalomba. Az egyikben a kánon ugyanazzal a missaletípussal készült, mint a szöveg, a kánon-T helyére pedig egyszerű, festett iniciálé került.

⁵ Ennek ellenére, a kor ízlése még nehezen tűrte a színezetlen fametszeteket és az esztergomi misekönyv kánonképének mindkét fennmaradt példánya (Nemzeti Múzeum könyvtára és Győr, Papnövelde) sötét színekkel van kifestve.

⁶ (HC 11427, Proctor 786.) Ezt az impressum nélküli missalekiadást Proctor tulajdonította nevezett nyomdászoknak és megjelenési évét 1487-ben határozta meg.

Másik változatában a kánont nagy kánontípussal nyomtatták és a *Te Igitur...* fametszetű kánon-T-vel kezdődik. Ez a rendkívül finom, régies rajzú iniciálé Izsák feláldozását ábrázolja s úgy hat, mintha egy Biblia pauperum-ból volna kimásolva.

Stuchs ebben az esztergomi misekönyvben alkalmazta az első fametszetű kánonképet (IV. tábla). Az 1490-es években Michael Wolgemut műhelye igen sok fametszőt alkalmazott és Stadlernek⁷ sikerült az egykorú nürnbergi könyvillusztrációban a mesternek és tanítványainak stílusát egymástól megkülönböztetni. Az esztergomi kánonkép megállapítása szerint ugyancsak a Wolgemut-iskola egyik tagjának, a „Meister des Horologium“-nak munkája. Ennek a fametszőnek rajzbeli készsége azonban meg sem közelíti mesterének tudását. A kánonképnek nincs szerkezeti egyensúlya, az alakok bizonytalanul állanak, mozdulataik szögletesek, a fény és árnyék pedig nem érezteti kellőképpen a test anatómiáját. Bár ez a kánonkép nem tartozott a művészi értékű német fametszetek sorába, mégis visszhangra talált Velencében, ahol jól sikerült másolatát magyarországi misekönyvekben több ízben is alkalmazták.⁸ Stuchs még egyszer felhasználta a fadúcot egy krakkói missaléhoz (H 11285), amelyet Joannes Haller krakkói kiadó rendelt meg nála.

Az esztergomi misekönyv újabb kiadása már Theobald Feger budai könyvárus költségén készült és 1498 augusztus 25-én hagyta el Stuchs sajtóját. Ezt a nyolcadrétű misekönyvet úgynevezett breviariumtípussal nyomtatta, szövegét azonban, a lombard kezdőbetűk kivételével sem iniciálékkal, sem kánonképpel nem díszítette. Nyilván az ide-oda misézni járó papok számára készült.

BRÜNN.

CONRADUS STAHEL & MATHEUS PREINLEIN.

Theobald Feger budai könyvárus a Thuróczi-krónika nyomdászaival az esztergomi misekönyvet is kinyomatta. Az 1491 november 21-én megjelent missale végsoraiban, először és utoljára szólalt meg a brünni nyomda két társa, Conradus Stahel és Matheus Preinlein, hogy magukat büszkén „*impresores veneti*“-nek vallják. Stahel valóban dolgozott Velencében¹ és két magyar társával, Martinus de Szeidino-val és Andreas Corvus de Corona-val együtt nyomtatott olasz Breviarium (GW 5414) egyengette Brünnbe az útját. Preinlein neve ezzel szemben egyetlen velencei nyomtatványon sem szerepel, lehet, hogy csak mint alkalmazott dolgozott egy ottani műhelyben. Nincs ki zárva, hogy Erhard Ratdolt volt munkaadója, hiszen ismeretes, hogy a két „*socius*“, az ő megszűnő velencei nyomdájából származó betűkkel nyomtatott Brünnben.

Stahelék nyomdája mindössze három betűtípussal rendelkezett,² két mis-

⁷ Id. m. 88, 119, 125, 11.

⁸ v. ö. XI. és XVI. tábl.

¹ v. ö. Haebler, Deutsche Drucker 110—111, 296—297. II.

² v. ö. Haebler, Typenrepertorium, Ergänzungs. II. 19. I.

sale típusal, amelyekkel a Thuróczi-krónikát is nyomtatták, valamint egy kánontípussal, amelyet azonban csak az esztergomi misekönyvben használtak fel. A két nyomdász valószínűleg azért választotta ezeket a típusokat, hogy a morva egyházmegye számára misekönyvet is nyomtathasson. A konkurrencia azonban számontartotta a morva könyvpiacot és a speyeri Peter Drach 1488-ban, saját költségén, Sensenschmidt bambergi nyomdással kinyomatta az olmützi misekönyvet (HC 11337) és ezzel a morva egyházat jóidőre ellátta. Staheléknak így csak az esztergomi misekönyv jutott.

A két társ ehhez a nyomtatványhoz a fametszetdísz is Erhard Ratdolt, most már augsburgi nyomdájából szerezte. Az ötszínű kánonfametszetet (V. tábla) Ratdolt először egy augsburgi missalében alkalmazta (H 11260), amely 1491 szeptember 16-án jelent meg.³ Ezután adta kölcsön a fadúcokat Staheléknak. A dúcok szállítás közben megsérülhettek, mert mikor Ratdolt ismét felhasználta őket az 1492 március 17-én megjelent freisingi missalében

Kánon-T C. Stahel & M. Preinlein 1491. évi esztergomi misekönyvéből.

(H 11303), a Keresztfa INRI felirata lemaradt a képről. Az esztergomi misekönyv szép kánon-T-je ugyancsak ebben a freisingi missalében nyert újból alkalmazást.

Ratdolt az első ötszínű kánonfametszetet a Velencében megjelent esztergomi misekönyv számára csináltatta. (1. o.) A brünni nyomdászoknak kölcsön adott kánonkép is annak stílusát követi, azonban az augsburgi fametsző a képszerkesztés, valamint az alakok helyes arányait nem találta el oly szerencsésen, mint velencei elődje.

A többszínű fametszet Ratdolt találmánya volt és ha Matheus Preinlein valóban alkalmazottja volt velencei nyomdájának, úgy érthető, hogy az Augsburgból hozott fadúcok többszínű lenyomása nem okozott neki nehézséget.

A brünni kiadás kánonjának fametszetdísze ugyanis arra a feltevésre vezetett, hogy Theobald Feger az egész kánont Ratdolt-nál nyomatta.⁴ Az ívek

³ v. ö. Schottenloher id. m. XII. 14—15. ll.

⁴ v. ö. Schottenloher id. m. XII. l.

signaturája, valamint a levélszámozás valóban amellet szól, hogy a kánont utólag illesztették a neki megfelelő helyre. A kánont tartalmazó ív ugyanis az „o“ és „q“ jelzésű ívek közé esik és nincs a neki megfelelő „p“ betűvel signalva. A levélszámozás pedig figyelmen kívül hagyja a kánon 8 levelét, amely így a 114. és 115. számú levelek közé esik. Ezzel szemben a kánontípus sormérete, valamint a nyomtatványban előforduló vízjegyek amellet szólnak, hogy a kánont is Stahelék nyomtatták.

Erhard Ratdolt, mielőtt visszatért volna Augsburgba, betűkészletét eladta, új nyomdájában pedig, a Velencéből magával hozott betűbélyegzők felhasználásával, betűtípusainak legnagyobb részét újra öntötte. A Velencében nyomtatott esztergomi misekönyv kánonjának sormérete (92 mm) pontosan egyezik a brünni misekönyv kánonjának sorméretével. Ez amellet szól, hogy Stahelék, Ratdolt velencei matricáit vitték Brünnbe s azokból öntötték a kánonhoz szükséges betűket. Ratdolt augsburgi nyomtatványaiban viszont ez a betűtípus (12. számú) már más sormérettel szerepel (90 mm).

A brünni missalében előforduló vízjegyek is amellet szólnak, hogy az egész nyomtatvány Stahelék nyomdájában készült. A vízjegyek ugyanis nemcsak a papírmalmot, hanem a papír minőségét is jelezték. Nagy nyomdák bőséges papírkészlete megengedte, hogy nyomtatványaikat lehetőleg egyforma minőségű papírra nyomják. Kis nyomdák apránként szerezték be papiroskészleteket és ezért nyomtatványaikban rendszerint sokféle vízjegy található. A brünni missalében is több mint tízféle vízjegy van. Lényeges azonban az, hogy a kánon vízjegyei közül a korona két változatát (12. és 13. ábra), valamint a hármás dombon álló keresztet (Briquet 11808) a nyomtatvány többi részében is megtaláljuk.⁵ A koronának harmadik variánsa (Briquet 1916) ugyan augsburgi eredetű vízjegy, azonban mindössze egyetlen levélben és nem mindegyik példány kánonjában fordul elő. Így a bécsi Nationalbibliothek példányában egy innsbrucki eredetű vízjegyet (Briquet 4920) találunk helyében. Látjuk tehát, hogy csak az előttünk ismert öt példány kánonjaiban összesen ötféle vízjegy van s nem igen tételezhető fel Ratdolt jól felszerelt nyomdájáról, hogy egy nyolc levélből álló ívhez ennyiféle papirost használt volna. Ezen felül mind a kánon, mind a szövegben előforduló vízjegyek egy részét a Thüroczki-krónika első kiadásában is megtaláljuk,⁶ melynek brünni eredetét, az ellentétes felfogással szemben,⁷ a kutatás ismételten tisztázta.⁸

⁵ a budapesti és esztergomi példányokban.

⁶ v. ö. Briquet 2571, 11808, 15390 és a 11—13. számú ábr.

⁷ Schottenloher id. m. XII. l.

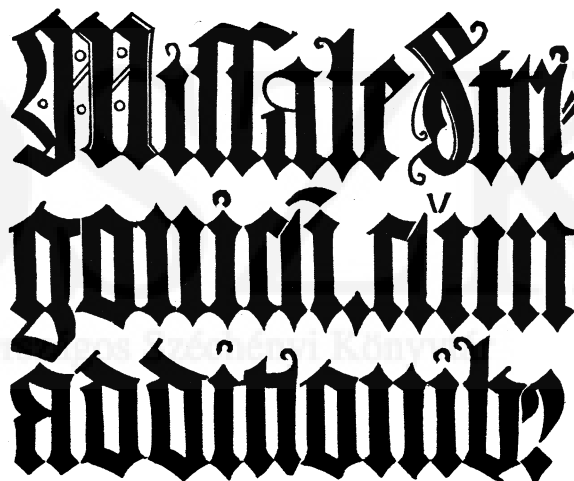
⁸ Schubert id. m. Centralbl. f. BW. 1898. — Fitz id. m.

BÉCS.

JOANNES WINTERBURGER.

Bécs legtehetségesebb ősnyomdásának gazdagon felszerelt nyomdájában a salzburgi, passauai, olmützi és esztergomi egyházmegyék számos liturgikus könyve készült. Ezek betűtípusait és fametszetdíszét a legnagyobb gonddal válogatta össze. Az osztrák könyvpiacot vissza kellett hódítania az idegen nyomdászoktól, akik közül az augsburgi Erhard Ratdolt volt legveszélyesebb ellenfele. Utóbbinak a passauai egyház számára készült missalái és breviariumai, amelyeknek illusztrátorai Hans Burgkmair és Jörg Breu voltak, még ma is a tipográfia remekei. Winterburger is nagy súlyt helyezett nyomtatványai művészi kivitelére. Szép betűtípusait kísérő iniciálék és fametszetek állandó munkát adtak a helybeli fametszőknek, akik ha kezdetben németországi és olasz mintaképek után is dolgoztak, mégis művészi munkát végeztek.

Winterburger első esztergomi misekönyve 1508 április 22-én jelent meg. A szép missale- és kánontípussal nyomtatott szöveget nagyszámú lombard-

Joannes Winterburger 1508. évi esztergomi misekönyvének fametszetű címfelirata.

kezdőbetű, fametszetű iniciále és kép díszíti. A rendkívül díszes lombard-kezdőbetűk legkülönbözőbb változatai mellett, külön kiemeljük a figurális iniciálékat, amelyek ábrázolásaikban, velencei mintára, mindig a szöveget követik. Némelyek finom rajzokkal, tájképi háttérrel, valóságos kis remekművek és értéküket a mi szempontunkból még fokozza, hogy legelőször ebben a misekönyvben alkalmazták.¹ Szépek a növényi iniciálék is, amelyeknek dús levél- és virágdísz, a fény és árnyék mesteri kihasználásával a fekete vagy piros háttérből élénken domborodik ki.

A misekönyv címét favéssel nyomták a címlapra s ennek verso oldalát

¹ v. ö. Langer id. m. 24. l. 19. §.

egy „Arma Christi“ fametszet díszíti (XIII. tábla). Ez a velencei példákat követő s reneszánsz kapura² emlékeztető lap mégis több részletében eltér az olasz mintáktól. Így pl. a záró ívmező párkánya alatt távlatilag megrajzolt mennyezet húzódik, viszont hiányzik az alsó fríz. A két oszlop közé ügyesen illeszkedik az „Arma Christi“ kép, amelynek mintaképe Zoan Andrea hasonló compositiójában (Bartsch 4.), valamint több velencei könyvfametszetben található.³ Winterburger e compositió eredetijét egy 1507-ben megjelent passauai missaléhoz rendelte meg.⁴ Ott azonban a tympanonszerű felső részben a passauai védőszent, István protomartírt látjuk két püspök társaságában. Az esztergomi missaléhoz a fadúc felső részét kicseréltette s az új rátétet a három magyar szent alakja díszíti. Középen áll Szent István jogarral és országalmával, tőle jobbra Szent László jogarral és bárdal, balra pedig Szent Imre herceg liliummal és karddal. Mindegyik előtt a magyar címer, három változatában. A passauai metszet tehetséges fametsző finom rajzát mutatja, ezzel szemben a magyar szenteket ábrázoló új felső rész már csak egyik tanítványa kezét sejteti.

Langer bibliográfiája számára a bécsi dominikánusok könyvtárának példányát írta le (48. sz.) s arról értesít, hogy kánonfametszete is volt ennek a misekönyvnek. A bécsi kolostor ma már nincs e ritka kiadás tulajdonában, az előttünk ismert két példányból pedig a kánonkép ki van tépve.

A művészi kánon-T (XII. tábla), amely 1506 óta Winterburger minden folio missaléjában szerepel, a velencei Giunta nyomda egyik iniciáléjának mintájára készült.⁵ A könyv végét Winterburger nagyobbik nyomdászjelvénye zárja le, amely piros háttérből kiemelkedő rajzával, ugyancsak olasz nyomdászjelvényekre emlékeztet.

Winterburger második esztergomi missaléja 1514 november 10-én jelent meg. Ez a kiadás díszesebb kivitelben, lényegében az előző mintájára készült. Még több betűtípust és iniciálét találunk benne, díszes címlapját pedig, amelynek első sorában a régi favésetet ismerjük fel, Matthias Milcher holdsarlón álló Madonnát ábrázoló könyvárusjelvénye díszíti.⁶ A címlap versojára a már ismert „Arma Christi“ fametszet került, a missale legfőbb dísze azonban a kánonkép, amely a korai bécsi fametszet egyik legszebb alkotása (XXI. tábla). Az „Arma Christi“ fametszet reneszánsz elemeivel szemben, ez a keresztfesztítés még határozottan gótikus compositió. A magasratörő Keresztfa, Krisztus lobogó kendőjével, mintegy összetartja a Kereszt alatt álló Mária és János evangélista áhitatba merült alakját. Az előtér egységét csak az a kanyargó ösvény bontja meg, mely a háttérben fekvő soktornyú, középkori városhoz vezet. A város felett felhős az égbolt. Bár a kép több motívumát más német kánonfametszetekben is megtaláljuk és János evangélista alakja eszünkbe juttatja Schongauer egyik Keresztfesztítésének evangelistáját (Bartsch 23.), ez a kánonfametszet mégis határozott művészegénység önálló munkája. A város tor-

² v. ö. Rivoli id. m. I. l. (Missale ord. Vallisumbrosae, 1503, L. A. Giunta).

³ pl. Breviarium Congr. Casin. (Venetiis 1506, Bernardino Stagnino). Közli Essling id. m. II. 312. l.

⁴ a metszetet közli Gollob id. m. 57. l.

⁵ közli Rivoli id. m. 321. lapon. (Missale ord. Vallisumbrosae, 1503.)

⁶ Winterburger ezt a kis fametszetet újból felhasználta a „Cura pastoralis“ végsorainak díszítésére, de Milcher monogramját kivágatta a fadúcból. (Langer 114. sz.)

nyai felett látható kis jel alapján Gollob „AF mester“-nek nevezte el a művészt,⁷ kinek „aF“ monogramját a figurális iniciálék egyikében is megtalálta.⁸

Winterburger ezt a szép kánonfametszetet újra felhasználta egy Missale Defunctorum-ban, mely Langer megállapítása szerint valószínűleg 1515/16 körül jelent meg.⁹

BASEL.

JACOBUS DE PFORTZHEIM.

1511 október 23-án negyedréti esztergomi missale hagyta el Jacobus de Pfortzheim sajtóját. Ez a baseli nyomdász, aki a XV. század nyolcvanas éveitől kezdve egészen 1519-ig aránylag gyors egymásutánban adta ki nyomtatványait, sok missalet és breviariumot is nyomtatott. Ezek sorában az esztergomi misekönyv, pompás kánonfametszetével, kiváló helyet foglal el.

A baseli könyvfametszet, Holbein feltűnése előtt, Urs Graf és DS mesteren kívül, alig tudott más vérbeli művésztehetséget felmutatni. Így a nyomdászok hozzászórtak ahhoz, hogy nyomtatványaik fametszetdíszét máshonnan is hozzák, elsősorban Strassburgból és Augsburgból. Urs Graf és DS mester 1509 táján tűntek fel Baselban és mindkettő fametszeteit Pfortzheim nyomtatványaiban is megtaláljuk. Urs Graf két breviariumát illusztrálta,¹ DS mester pedig szép kánonfametszetet készített számára, mely két változatban missale-kiadásainak egész sorát díszítette.² Az esztergomi misekönyv kánonképe egyik mester oeuvre-jével sem hozható kapcsolatba, s inkább arra kell gondolnunk, hogy Pfortzheim máshonnan, talán Augsburgból hozatta a fadúcot.

A svábok fővárosában, a liturgikus nyomtatványok fametszetdíszé igen magas színvonalra emelkedett, ami Erhard Ratdolt hozzáértő irányítása mellett elsősorban Hans Burgkmair, majd később Jörg Breu művészetének volt köszönhető. Ratdolt először Burgkmair művészetét vette nyomdájára számára igénybe, midőn azonban ez a mester idővel teljesen Miksa császár szolgálatába állott, Jörg Breu lett az augsburgi könyvfametszet vezető egyénisége. Művésze eleinte Burgkmair nyomdokain haladt. Később azonban stílusa annyi változáson ment keresztül, hogy első nevezetes fametszete, Ratdolt 1504-es konstanzi missaléjához készült kánonképe és későbbi remekművei, az 1516-os konstanzi breviarium pompás illusztrációi, alig hozhatók egy nevezőre.³

Az esztergomi misekönyv kánonfametszete (XVIII. tábla) ugyancsak tehetséges művész munkája, aki a kánonképek sablonos ábrázolásába János evangelista érdekes alakjával bizonyos eredetiséget hozott. Krisztus összeszer-

⁷ id. m. 14—16. ll.

⁸ id. m. 26—27. ll. Gollob nyilván nem ismerte az esztergomi misekönyv 1508-as kiadását, mert a figurális iniciálék sorozatát az 1509-es passauzi missaléban vélte először megtalálni.

⁹ id. m. 131. sz.

¹ Brev. Augustanum, 1512 és Brev. Basiliense, 1505. Utóbbihoz 1514-ben pótlólag készített egy fametszetet. V. ö. Muther id. m. 1293, 1296. sz.

² v. ö. Dodgson, Meister DS. 27—29. ll.

³ A metszeteiket közli Schottenloher, id. m. 58, 79—82. ll.

kadó holttestének pompás anatómiája, Mária áhitatba merült alakjának rendkívül finom vonásai s az evangelista szenvedélyes, heves mozdulata, amint fejét a Kereszt felé fordítja, mind értékes elemei a compositiónak.

A fametszetnek vannak részletei, amelyek az augsburgi könyvfametszet egyes kitűnő alkotásait juttatják eszünkbe. Így Mária alakja, mintha nyugodtabb, kifinomultabb átfogalmazása volna Jörg Breu 1504-es kánonfametszete nyugtalan vonalakkal megrajzolt Máriájának. A könnyedén odavetett párhuzamos árnyékoló vonalak, amelyek pl. az arcokban oly különös árnyékfoltokat képeznek, Breu későbbi fametszeteinek legjellegzetesebb sajátosságai. Ugyancsak érdekes megfigyelni János evangelista mozdulatát, amint két kezével bő kabátjának redőit fogja össze. A ruharedők hasonló elrendezését viszont Hans Burgkmair azon kánonfametszetéről ismerjük,⁴ amelyet Ratdolt 1502-es freisingi missaléjához készített és amely kétségkívül erősen hatott Jörg Breu 1504-es compositiójára. Breu evangelistája is olyan bő kabátot visel, de a megtört redőket itt más nézetből látjuk.

Mindez amellett szól, hogy az esztergomi missale kánonképe olyan augsburgi fametsző jól sikerült alkotása, aki közel állott Jörg Breu köréhez.

A misekönyv kánonját még további két fametszet díszíti, a kánon-T (XIIIa. tábla), valamint a kis Agnus Dei. Dodgson mindkettőt DS mester munkájának minősíti, de nem említi azt, hogy ez a szép iniciále a kínzóeszközöket tartó angyalokkal, valószínűleg Burgkmair és Breu hasonló iniciáléinak hatása alatt készült.⁵ A szöveget még néhány fametszetű fehérpiros iniciále díszíti, melyek mintás alapjukkal régi baseli betűmintákra emlékeztetnek.⁶

JOANNES AMERBACH.

Ugyancsak Baselben nyomtatták a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának csonka pálos-missaléját, amely unicum megjelenési évét, a kötéstáblába ragasztott kézirat alapján, tévesen 1495-ben állapították meg.¹

A pálosok misekönyvét Magister Anthonius de Tata, a Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor hitszónoka, majd 1487-ben vicarius, compilálta s adta nyomtatásba,² állítólag Velencében.³

A Nemzeti Múzeum csonka hártypéldányának 1495-re való datálása minden alapot nélkülöz. Nyomdászának meghatározásával azonban sikerült megállapítani, hogy előbb jelent meg Petrus Liechtenstein 1514. évi velencei pálos-missaléjánál.

⁴ A metszetet közli Schottenloher 54. l. és Bock 226. l.

⁵ Az iniciálékat közli Schottenloher id. m. 55, 59. ll.

⁶ V. ö. GfT 875—76. Bernhard Richel.

¹ Weale 242. l. Horváth 471. sz. Szabó K. III. 33. sz. Weale-Bohatta 308. ll. — Temesvári Gergely árkádiai püspök 1496-ban kelt oklevele a könyv későbbi átkötésénél kerülhetett a kötéstábla belsejébe s a missaléval semmiféle vonatkozásban nincsen.

² Vitae fratrum ordinis fratrum heremitarum S. Pauli primi heremite. Ab. auct. Gregorio Gyöngyösi. LXI., LXVIII. Eredeti kézírata a budapesti egyetemi könyvtárban. — Zákony M. id. m. 75. l. — Hóman B. id. m. MKSZ 1914. évf.

³ Eggerer Andreas: Fragment panis corvi protoeremitici, Viennae 1663. (241.) — Zákony M. id. m. 75, 83. ll.

A hártypéldány ugyanis Joannes Amerbach betűtípusaival készült. Amerbach „magister artium liberalium“, 1477 táján telepedett le Baselben, ahol antiqua típusokkal is gazdagon felszerelt nyomdáját elsősorban a humanizmus szolgálatába állította. Liturgikus nyomtatványok kiadásával, legalább is eddigi tudomásunk szerint, nem foglalkozott. Sokat dolgozott azonban a nürnbergi kiadó és könyvárus, Antonius Koberger számára, akinek majdnem egész Európára kiterjedő üzleti hálózatába tudvalevőleg Magyarország is beletartozott. Az esztergomi egyházmegye misekönyvének első kiadása is Koberger nevéhez fűződik, nincs kizárva, hogy ezt a pálos-misekönyvet is ő adta sajtó alá Amerbach nyomdájában.

A pálos-misekönyv első nyomtatott kiadása Tatai életkorára való tekintettel, valószínűleg még a XV. század végén megjelent.⁴ A baseli kiadás pontos időpontját ezidőszereig még nem sikerült meghatározni, mert Amerbachnak 1513 karácsonyán bekövetkezett halála,⁵ csak *terminus ante quem*. Így tehát az sem állapítható meg, hogy a baseli kiadást nem előzte-e meg egy eddig ismeretlen, esetleg valóban velencei kiadás.

Nem szoltunk azonban még magáról a hártypéldányról, amely hacsak töredéke is az egésznek, mégis igen díszes és gondos kivitelű nyomtatványra enged következtetni. A szöveg missaletípusát Amerbach valószínűleg velencei mintaképek után vésette, a kánontípus viszont cifra nagybetűivel, tipikus német betűformákat képvisel. A szöveget nyomtatott és festett lombardkezdőbetűk díszítik; a növényi ornamentikával kísért, festett kánon-T középső részét és a kánonképet barbár kezek kivágták.

⁴ Hóman B. id. m.-ban közli a lepoglavai pálos kolostor 1727. évi könyvtári katalógusának egy pálos breviariumhoz fűzött megjegyzését, mely szerint „...compilatum a P. F. Antonio de Tata ad A. D. 1454...“ Ezek szerint a misekönyv compilálása is valószínűleg ebben az időtájtban történt.

⁵ Amerbach nyomdáját fia még pár évig fenntartotta. Ezen időszak eddig egyetlen ismert kiadása, Szt. Jeromos összes művei, 1518-ban jelent meg. Lásd Heckethorn id. m. 46. l.

FRANCIAORSZÁG

LYON.

JACQUES SACON.

Az 1501 május 6-án megjelent esztergomi misekönyv nyomdászja a szükséges colophonban sem magát, sem pedig a nyomtatás helyét nem nevezte meg. A nyomtatvány betűtípusai, iniciáléi Lyonra utalnak, ahol egy piemonti nyomdász, Jacques Sacon (eredetileg Zacchone)¹ ugyanezzel a betűkészlettel egy római missalét nyomtatott (HC 11416), amely nyomdászjelvényével ellátva, 1500 szeptember 15-én jelent meg. Az esztergomi misekönyv valószínűleg idegen számlára készült és ezért hallgatta el benne nevét.

A XVI. század első tizedében Sacon sokat dolgozott a nürnbergi nyomdászkiadó, Antonius Koberger számára, kinek Lyonban is volt fiókja s aki a magyar könyvpiac számára többször is adott neki megbízást. Így 1509-ben négy ízben nyomatta ki vele Temesvári Pelbárt műveit (Szabó K. III. 158, 159, 161, 162). Az 1501-ben megjelent folio missalét az esztergomi egyház is valószínűleg Kobergernél rendelte meg, aki a kivitelt Sacon-ra bízta.²

A lyoni papirosra³ nyomtatott misekönyv jól sikerült darabja a virágzó lyoni nyomdászatnak. Olasz eredetű betűtípusait Jacques Suigo és Nicolas Benedetti lyoni olasz nyomdászok hozták magukkal, akikkel Sacon társasviszonyban állott. A szöveget kísérő figurális iniciálék, valamint a fehér indadíszes kezdőbetűk ugyancsak velencei mintaképekre emlékeztetnek. Ezzel szemben az „Ad te levavi animam meam . . .” „A” iniciáléja, valamint a kánonkép már a párisi fametszetek stílusában készült.⁴

Az első francia fametszetes könyv Jean du Pré 1481-ben kiadott párisi missaléja volt (HC 11339), amelynek gyönyörű kánonfametszetét valószínűleg a nyomdász német társa, Desiderius Huym metszette fába.⁵ A német befolyás Párisban nem tartott sokáig, mert a céhbe tömörült kódexmásolók és miniatorok a régi hagyományok szellemében hamarosan megteremtették a párisi könyvfametszetet. Ezek a rendkívül finoman megrajzolt és gondosan fábavéssett illusztrációk annyira egységes stílusban készültek, hogy azt a látszatot keltik, mintha Párisban csak egyetlen fametszőműhely működött volna.

Az esztergomi misekönyv kánonképe (IX. tábla) is a párisi fametszet képviselője. Tiszta vonalai, tökéletes kivitele, fejlett művészi technika eredménye. Ezzel szemben, az alakok rendkívül lágy mozdulataiból hiányzik az

¹ Claudin id. m. IV. 1295—1308. II.

² Arra vonatkozólag, hogy Weale-Bohatta id. m.-ban ez a missale mint krakkói nyomtatvány szerepel, lásd a II. sz. bibliografiai leíráshoz fűzött jegyzetet.

³ V. ö. Briquet 14,377. sz.

⁴ Ez a kánonfametszet ezt megelőzőleg már több missalekiadást díszített. Elsőnek Jean Belot svájci nyomdász alkalmazta az 1493. évi lausanne-i (Cop. II. 4143. — Schreiber 4716.) és az 1498. évi genfi missalében (HC 11307. — Schreiber 4701.). Innen került a fadúc Petrus Hungarus lyoni magyar nyomdász híres lyoni missaléjába (1500. ápr. 16. — Cop. II. 4156.), majd az esztergomi misekönyvbe. Sacon-tól a fadúc ismét visszakerült Belot-hoz (Lausanne-i missale, 1505.).

⁵ v. ö. Martin id. m. 70. I. A kánonképet is közli.

a kifejező erő, amely az érdes vonalakkal megrajzolt, korai német fametszetet oly értékessé teszi számunkra.⁶

Az 1501-es misekönyvnek egyes példányain (pl. Esztergomban) a címlap verso oldalát még egy fametszet díszíti (X. tábla). Ez a kép a három magyar szentet, Istvánt, Lászlót és Imrét ábrázolja, amint pajzsukra támaszkodva egymás mellett állanak. Pajzsukat a magyar címer díszíti, István és László királyok fején a magyar korona. A két király kezében jogar, illetve bárd, Imre hercegében lilium. Fejük felett *Patrona Hungariae*. A képet fákból kinövő leveles keret övezi. A kép alatti distichonok a magyarok véd-szentjeiről emlékeznek meg.

Ezt a fametszetet valószínűleg utólag nyomtatták egyes példányokba, hogy vele értéküket és kelendőségüket növeljék.⁷ A kép compositiója és kivitele német fametsző munkája, aki előtt a magyar szentek ikonográfiája nem volt ismeretlen. S ha az esztergomi egyház e misekönyv kiadásával valóban Kobergert bízta meg, úgy ez a tájékozottság még inkább érthető.

⁶ Heitz—Schreiber (No 20.) megállapítása szerint ez a kánonfametszet másolata annak a kánonképnek, amely egyetlen példányban ismeretes és egy *Missale Leodiense* (Coloniae, 1486. Ludovicus de Renchen. Cop. II. 4148) egyetlen fennmaradt példányába van beragasztva (Bruxelles, Bibl. des Rev. Pères Bollandistes). Utóbbi compositiót indadíszes keret övezi.

⁷ Pl. Joannes Haller krakkói kiadó, midőn a mainzi Peter Schöffner nyomdájában készült *Missale Wratislaviense* (HC 11437) megmaradt példányait megvásárolta, Wratislavia védszentjeit ábrázoló fametszetet nyomtatott a címlap versojára. (Lásd a Nemzeti Múzeumban őrzött példányt.)

OLASZORSZÁG

VERONA.

PETRUS MAUFER.

1480-ban, még mielőtt a magyar egyházmegyéek misekönyveiket ki nyomatták volna, megjelent Veronában egy „Missale ad usum dominorum Ultramontanorum“, amelynek naptárában és sequentiáiban a magyar szentek mind megtalálhatók. A missale nem valamely egyházmegye, vagy szerzetesrend, hanem az olasz hegyeken túl, magyar földön miséző papok számára készült.

Colophonja nem említi a missale nyomdászát, azonban betűtípusait 1480-ban Veronában, kizárólag Petrus Maufer roueni származású vándor nyomdász használta. Maufer 1480 elején Paduából jött Veronába, ahol augusztus 27-én készült el a magyarországi misekönyvvel, az év végén pedig már Velencében találjuk.

A szép világos missaletípussal nyomtatott misekönyv egyetlen díszé a fametszetű kánonkép, amelynek művészi értékét megjelenésének időpontja csak növeli. 1480 ugyanis a fametszetű kánonképek történetében az első évszám. A német nyomdászok sorában a baseli Bernhard Richel az 1480 január 22-én megjelent baseli misekönyvben (HC 11375) alkalmazott először fametszetű kánonképet.¹

Veronában 1472-ben jelent meg az első fametszetes könyv, Roberto Valturio, *De re militari* c. műve (H 15847), melyet szerzője Sigismondo Malatesta da Rimini-nek ajánlott. A szöveg pompás illusztrációi első képviselői a felsőolaszországi fametszetnek, mely árnyékolás nélkül, tiszta kontúrvonalakkal ad az alakoknak életet. A Valturio-illusztrációk szerzőjét Matteo de Pastis építész és éremkészítőben vélik felismerni,² aki sokat dolgozott Rimini fejedelmi udvarában és akinek kiváló rajzait gyakorlott fametsző véshte fába. Mindezek feltevések, egy azonban kétségtelen, hogy ez a fametszetes könyv határozta meg a felsőolaszországi vonalas fametszet stílusát, amely azután Velencében érte el fénykorát.

Az 1480. évi missale kánonképe (I. tábla), a veronai fametszet egyik leghíresebb alkotása, mely mind lineáris, mind compositionális értékénél fogva valóban művészi munka. Világos, tiszta vonalai érthetően fejezik ki az alakok nyugodt mozdulatait. A magasra felnyúló Keresztfa szépen illeszkedik a hármas tagolású reneszánsz boltívbe, amely a kép veszélyeztetett egyensúlyát van hivatva megőrizni. Lehet, hogy a fametsző a helybeli festészet körében talált mintaképet. Az egykorú veronai festészetben meg volt a Keresztrefeszítésnek ez az ábrázolási módja, melyet valamivel később Francesco Morone „Golgotha“-jában is felhasznált (1493. veronai S. Bernardino).³ János evangalista, a reneszánsz szellemének megfelelően, ott is az ókor ruházatában áll a magasan az ég felé nyúló Keresztfa alatt.

¹ A kánonképet közli Heitz—Schreiber 11. sz. a.

² Lippmann id. m. 57—59. Kristeller id. m. 127—8. Friedlaender id. m. 182.

³ A képet közli Bercken id. m.

VELENCE

ERHARDUS RATDOLT.

Az esztergomi misekönyvnek, 1486 március 18-án megjelent második kiadását, Mihály milkói püspök és esztergomi érseki vicárius rendeletére Erhard Ratdolt nyomtatta, akinek kiváló művészetét a Mátyás király rendelte 1480. évi breviarium révén már volt alkalma megismernie.¹

Ez az augsburgi származású nyomdász mesterségét valószínűleg Nürnbergben, Joannes Regiomontanus, Mátyás király egykori udvari csillagászának nyomdájában tanulta.² Innen hozhatta híres fametszetű iniciáléinak gondolatát, valamint különös szeretetét a matematikai és csillagászati művek iránt. Ratdolt akkor jött Velencébe, mikor ez a város művészetének és iparának

Kanon-T Erhardus Ratdolt 1486. évi esztergomi misekönyvéből.

fénykorát élte s különösen nyomdásziparának gyors fellendülése a nyomdászokat nagy versengésre készítette. Ratdolt művészi kivitelű nyomtatványaival rögtön a legelsők sorába emelkedett. Tiszta betűformái nagy fejlődést jelentettek a német nyomdászok régies gót betűivel szemben, pompás fametszetű iniciáléi, keretlécei pedig versenyre keltek a reneszánsz-könyvbarátok által sokáig előnyben részesített kéziratok festett díszével. Gazdag fametszetanyaga után ítélve, nyomdájában számos gyakorlott fametsző dolgozhatott, akiknek művészi irányítója a nyomda egyik sociusa, Bernhard Pictor lehetett.³ Fametszői valószínűleg ugyancsak Augsburgból jöttek, ahol az egykori kéziratok tollrajzai,⁴ valamint a helybeli festészet⁵ termékenyítő hatása alatt, a könyvfametszet korán virágzásnak indult. A Velencébe jött augsburgi

¹ Redgrave (id. m. 59. sz.) a colophon azon szavait „...Impressum Venetiis iterum secundo...” úgy értelmezte, hogy ez volna Ratdolt második esztergomi missalenyomtatványa. Feltevést Copinger 4235. sz. a. átvette.

² V. ö. Haebler, Deutsche Drucker, 107—110. ll.

³ V. ö. Baer id. m.-t.

⁴ V. ö. Lehmann—Haupt id. m. VII—VIII. fejezetét.

⁵ V. ö. Buchner id. m. 54. l.

fametszők azonban sokat tanultak az olasz művésztől és Ratdolt nyomtatványainak fametszetdíszé az olasz reneszánsz ornamentika gazdag formakincsét tükrözi.

Az esztergomi misekönyvben is megtaláljuk jellegzetes feketefehér indadíszes iniciáléit, amelyeknek tudvalevőleg nagy visszhangja támadt nemcsak az olasz, hanem még a lyoni nyomdászat körében is. Legértékesebb díszé azonban az ötszínű kánonfametszet (III. tábla), amely a legelső Ratdolt színes kánonfametszetei sorában.⁶ Ez a kép is nyilván augsburgi fametsző munkája. Krisztus szikár teste még a korai német fametszetek kezdetleges anatómiáját tükrözi, azonban Mária és János evangelistának a ruharedőikkel is jól érzeteltetett mozdulatai, valamint az egész compositió kiegyensúlyozott nyugalma már az olasz művészet nevelő hatásának tudható be. Eddigi tudomásunk szerint ez a fametszet Ratdolt nyomtatványaiban nem került többé alkalmazásra, de augsburgi nyomdájának több színes kánonfametszete ennek stílusát követi.⁷

JOANNES HAMMAN DE LANDOIA.

1493 február 1-én ismét egy velencei német nyomdásznál, a landaui Joannes Hamman-Herzog-nál¹ jelent meg az esztergomi misekönyv. Hamman elsősorban a liturgicák mestere volt, akinek missale és breviarium nyomtatványai az angol és spanyol egyházmegyékig is eljutottak. Magyarország számára csak ezt az egy papiros és hártypéldányokban forgalomba került misekönyvet nyomtatta. A hártypéldányokat úgy látszik Georgius Rüem budai könyvárus rendelte meg, mert Hamman a papírpéldányok nyomdászjelvényét a hártypéldányokban Rüem piros könyvárusjelvényével cserélte fel. Bár nyomdája fametszetű iniciáléknak gazdag készletével rendelkezett, ebbe a misekönyvbe, talán a hártypéldányokra való tekintettel, festett kezdőbetűket szánt.

A nyomtatvány egyetlen fametszete a kánonkép (VI. tábla). Első pillanatra látjuk, hogy nem művészegyéniség, hanem egyszerű fametszőmester munkája, aki azonban a kánonképek szokásos ábrázolását sok kedves részlettel gazdagította. A háttérben elterülő középkori olasz város, négyszögű vártornyaival csak olasz fametsző képzeletében jelenthette Jeruzsálem látképét, aki mesélő kedvében a városba vezető útra még négy lovaskatonát is rajzolt. János evangalista alakjában Mantegna egyik legszebb rézmetszetének, a „Sirbatétel”-nek (Bartsch 3) evangelistáját a fametsző primitív átfogalmazásában ismerjük fel. Újabb példája annak, hogy az olasz művészet nagy mesterei a fametszőműhelyek világában mily élénk visszhangra találtak.

⁶ Graeff úgy látszik nem ismerte ezt a kánonképet, mert Ratdolt legelső ötszínű kánonfametszetének azt tartja, melyet az 1491. évi augsburgi missalében, majd pedig a brünni nyomda esztergomi misekönyvében alkalmaztak. (L. o.)

⁷ Ezeket a kánonképeket közli Schottenloher id. m. 14, 20, 28. ll.

¹ Haebler, Deutsche Drucker 114—117. ll.

JOANNES EMERICUS DE SPIRA.

Joannes Hamman egyik volt társa, a speyeri származású Joannes Emericus a következő velencei nyomdász,¹ aki a magyar egyház számára több misekönyvet nyomtatott. Emericus is majdnem kizárólag egyházi szerkönyvek kiadására rendezte be nyomdáját és e téren valóban tökéletes munkát végzett. Midőn Hamman nyomdájából kivált, 1492-ben önállósította magát, de már 1495-től kezdve jóformán minden nyomtatványára Lucc'Antonio Giunta jelenye, a firenzei liliom került. Joannes Paep, budai könyvárus is megrendelői közé tartozott, az ő számára készült nyomtatványok colophonjában azonban legtöbbször elhallgatta nevét.

Először esztergomi misekönyve 1495 október 31-én hagyta el sajtóját. Ez a negyedréti missale szép betűtípusaival, rendkívül finom fametszetdíszével

„A“ iniciále Joannes Emericus de Spira 1495. évi esztergomi misekönyvéből.

valószínűleg nemcsak az egyház, hanem a hívek körében is nagy kelendőségnek örvendett.² A könyv fametszetdíszé ugyanis a korai velencei könyvfametszetnek legtisztább példája, amely a beözönlött német fametszők idegen stílusával szemben még megőrizte eredeti szépségeit. Az „Ad te levavi animam meam . . .“ szövegkezdő „A“ iniciáléja, a hajszálfinom rajzú Dávid királlyal, a miseszöveget kísérő figurális kezdőbetűk, valamint a szöveg közti kis vignetták az 1494-ben megjelent Processionarium-ban (HC 13381)³ tűntek fel először, hogy azután a magyarországi misekönyvekben ismételtelen találkozunk velük. A kánonkép (VII. tábla) először Philippus Pincius, velencei nyomdász

¹ Haebler, Deutsche Drucker, 119—121. II.

² Érdekes feljegyzést találunk a könyv árára nézve a Nemzeti Múzeum egyik példányának kötéstáblájában. Tulajdonosa beírta, hogy a missalet 1497-ben Buda várában vásárolta három florenusért.

³ V. ö. Essling id. m. II. 212. III. 190.

egyik missaléját díszítette⁴ s rendkívül finom, könnyed rajzával, hangulatos olasz háttérével, a XV. századi velencei misekönyvek egyik legszebb fametszete. Annak ellenére, hogy a kép hangulata talán nem érezteti eléggé a jelenet tragikumát, a metszet lineáris értékei, egyenletes, tiszta grafikai stílusa szemünket mégis elragadtatják.

A pécsi egyházmegye számára készült misekönyvben ismét találkozunk ezzel a szép compositióval.⁵

1498 február 26-án megjelent Joannes Emericus második esztergomi missaléja, melynek címlapját Joannes Paep budai könyvtáros jelvénye díszíti. Emericus nagy gonddal válogatta össze e folio-kiadás betűtípusait, iniciáléit, utóbbiak számát pedig az előző kiadáshoz viszonyítva megsokszorozta. Külön kiemelik fekete-fehér iniciáléit, melyek tulajdonképpen Erhard Ratdolt elgondolását tükrözik, azonban rendkívül kedves állatmotívumaikkal újabb lépést jelentenek e téren. A fametszetű kánonkép (VIII. tábla) ugyancsak a velencei fametsző műhelyek jellegzetes modorát mutatja, az ügyes képszerkesztés azonban nem közelíti meg az előző kánonkép rajzbeli finomságait.⁶

E missale-kiadásnak főpapi tulajdonból származó, két hártýára nyomtatott példánya is maradt fenn. Az egyik Váradi Péter kalocsai érsek (Nemzeti Múzeum Könyvtára), a másik Perényi Ferenc váradi püspök (Győr, Papnövelde) számára készült, gazdag színezéssel. A reneszánsz előkelő könyvbarátai sokáig idegenkedtek a nyomtatott könyvek fekete egyhangúságától és ezért csak festett dísszel élénkített nyomtatványokat láttak szívesen pompás kézírataik sorában. Váradi Péter és Perényi Ferenc két díszes missaléja is ezt a felfogást tükrözi. Fametszetű iniciáléik, valamint kánonfametszetük teljesen át van festve,⁷ festett lapszéldíszítésük pedig érdekes emléke a hazai miniaturafestészetnek.⁸

1499 április 24-én Joannes Paep kiadásában megjelent a pécsi egyházmegye misekönyve, amelynek végsoraiban Joannes Emericus elhallgatta nevét. A pécsi missalében felváltva megtaláljuk Emericus azon betűtípusait, iniciáléit, amelyekkel az előző két esztergomi misekönyvet nyomtatta. Szép kánonfametszetét az 1495-ös kiadásból (VII. tábla), Paep díszes könyvtárus-jelvényét pedig az 1498-as kiadás címlapjáról ismerjük. Ezzel szemben elmaradt Advent első vasárnapjának miseszövegét kezdő „A” iniciále (23a lev.), mert a nyomdász ennek, valamint a miseszöveg második részének szövegkezdő „S” betűje helyébe (127a lev.) festett iniciálékat szánt; ezek azonban csak a hártýapéldányokban kerültek kivitelre. A szöveget különben még olyan iniciálék és lombard kezdőbetűk is díszítik, amelyeket az előző

⁴ Missale Romanum, 1494. (HC 11405. Rivoli 41.)

⁵ Emericus ezenkívül még az 1497-ben megjelent Missale Romanum-ban (HC 11410. Rivoli 48.) alkalmazta ezt a kánonfametszetet.

⁶ Ezt a kánonfametszetet ismét megtaláljuk Emericus ugyanez év júniusában megjelent római misekönyvében (Cop. II. 4211. Rivoli 49.) 1502-től kezdve pedig a Giunta nyomda alkalmazta több kiadásában. (Rivoli 61, 62, 121 bis, 265. stb.)

⁷ A Perényi-missale miniatúra a kánonfametszet háttérében látható olasz város helyébe Budára emlékeztető városképet festett. V. ö. Gerevich T.: A régi magyar művészet európai helyzete. Akad. székfoglaló 1923. 21. l. — Horváth Henrik: A hajdani királyi vár. Műgyűjtő 1927. évf. 95. l.

⁸ V. ö. Hoffmann Edith id. m. 132, 188. ll.

kiadásokból nem ismerünk. Így például új a miséző papot ábrázoló kánon-T, amely az előzőnek igen jól sikerült átfogalmazása.

Emericus betűinek szépsége különösen a hártypéldányokban érvényesül, amelyek ismét gazdagon vannak színezve. A Nemzeti Múzeum példányában, ügyeskezű miniator a már említett két helyen szép „A” és „S” iniciálékat, az „incipit”, a kánonkép, valamint a kánon Te Igitur... imájának lapszéleire ornamentális keretdíszet festett, a fametszetű kánonképet és a kánon-T-t pedig, az eredeti vonalak érzékeltetésével, kiszínezte. Úgy ennek, mint a pécsi Egyetemi Könyvtár hártypéldányának festett díszje csaknem azonos és a XV. szá-

Kánon-T Joannes Emericus de Spira 1499. évi pécsi misekönyvéből.

zadvégi velencei miniaturafestészet modorában készült.⁹ Lehet, hogy Joannes Emericus a hártypéldányokat egy velencei miniatornál egyszerre színeztette ki, hogy azok már festett dísszel kerüljenek előkelő főpapi tulajdonba.

1502 április 1-én Joannes Paep kiadásában ismét megjelent az esztergomi misekönyv negyedréti kiadása, melyet Joannes Emericus ugyanazzal a betűkészlettel nyomtatott, mint a pécsi missalét.¹⁰ Az iniciálékat is ismerjük már az előző misekönyvekből. Ismét szerepel benne az 1495-ös kiadás szép „A” iniciáléja, a térdeplő Dávid királlyal, valamint a pécsi missale kánon-T-je. Érdekes újítás a Joannes Paep monogrammjával ellátott szép könyvárusjelvény, valamint a kánonkép (XI. tábla), amely különösképpen Georgius Stuchs nürnbergi nyomdász már ismertetett kánonfametszetének (IV. tábla) majdnem pontos utánzata. Hogy mi készítette a velencei fametszőt arra, hogy ezt a nürnbergi fametszetet válassza mintaképül, nehéz megmondani. Legvalószínűbb az, hogy Paep rendelte meg a másolatot az esztergomi egyház kívánságára. Emellett szól az, hogy ez a kánonkép csak esztergomi misekönyvekbe került

⁹ V. ö. Berkovits id. m. MKSZ 1937. évf.

¹⁰ Horváth Ignác (MKSZ 1894. évf. 176. l.) leírása alapján a bibliografusok egy része (Copingier, Weale—Bohatta, Szabó Károly, Gulyás Pál) ugyancsak 1500. II. kal. Aprilis (március 31.)-ban állapította meg a misekönyv megjelenésének időpontját. Közzöljük ezen missale valamint a következő évben megjelent második kiadásának colophonjait, hogy az 1502-es évszámot igazoljuk.

(lásd 1503-as és 1516-os kiadásokat), újabb változata pedig Bakócz Tamás 1511-es missaléját díszítette. Érdekes megfigyelni, hogy a velencei fametsző mennyivel fejlettebb rajztudással adta vissza a kezdetleges nürnbergi mintaképet.

1503 július 20-án egy másik budai könyvárus, Urbanus Keym költségén jelent meg ezen missale második kiadása s Joannes Emericus a szövegben,¹¹ s a beosztásban¹² eszközölt lényegtelen változtatásokat valószínűleg szándékosan alkalmazta. A nyomtatvány fametszetdíszje is teljesen megegyezik az elő-

**Finit Missale fm chorū
alme ecclesie Strigoniē.
Impressum Venetijs
Impensis Johannis paep
libzarij Budē. Anno dñi
M.ccccc.ij.kal. Aprilis.**

Joannes Paep kiadásában megjelent 1502.
évi esztergomi misekönyv colophonja.

**Finit missale fm chorū
alme ecclesie Strigoniē.
Impressum Venetijs
Impensis Urbani kaim li-
bzarij Budē. Anno dñi
M.ccccc.ij.kal. xiiij. Augusti**

Urbanus Kaim kiadásában megjelent 1503.
évi esztergomi misekönyv colophonja.

zővel; más lombard kezdőbetűk alkalmazása, egyes iniciálék felcserélése, valamint a címlapon Keym könyvárusjelvénye különböztetik csak meg a Paep-féle kiadástól.

Ez az 1503-as missale volt Emericus a magyar könyvpiac számára készített utolsó nyomtatványa. Neve tulajdonképpen már 1500-ban eltűnt a velencei nyomtatványokról, viszont egy 1506-ban megjelent Missale Maioricense (Majorca) colophonjában ismét azt olvassuk „... Joannes Emericus de Spira et socii...”.¹³ Nincs kizárva, hogy utolsó magyarországi missaléi is már névtelen társai közreműködésével készültek és hogy nevét azért hallgatta el, mert a kivételben nem sok része volt.

NICOLAUS DE FRANCKFORDIA.

1511 augusztus 1-én jelent meg Velencében az esztergomi misekönyvnek Bakócz Tamás érsek rendeletére készült újabb kiadása, mely díszes kivitelével Nicolaus de Franckfordia velencei kiadó és könyvárus ízlését dicséri. A címlapját díszítő nagy könyvárusjelvény Szent Adalbert püspököt ábrázolja s ismét Joannes Paep budai könyvárus nevét viseli. Paep ekkor már nem élt, de 1509 szeptember 13-án kelt végrendeletéből tudjuk, hogy még halála előtt 100 forint előleget küldött Nicolausnak, egy missale és egy breviarium nyomtatásának költségeire s meghagyta „... und wan es sein zeit hat, mag man im schicken mer hundert gulden und aber hundert damit das drukhen von stat

¹¹ Knauz id. m. 28—29. II. jegyzetében közli a Paep és Keym-féle kiadás szövegében talált eltéréseket. Mint már említettük a 12. sz. bibliografiai leíráshoz fűzött jegyzetben, ő a Paep-féle kiadást is 1503-asnak nézte.

¹² V. ö. a 12. és 13. sz. bibliografiai leírásokat.

¹³ Lásd Essling, Suppl. I. 1.

gee”¹ Paep 1509 december 10-e előtt halt meg és üzletét István nevű segédje vezette tovább, aki valószínűleg azonos azzal a nagybányai Heckel Istvánnal (Stephanus Heckel de Rivulo Dominarum), aki 1512 óta mint önálló budai könyvtár működött.² Nicolaus de Franckfordia el is készült a két liturgica kiadásával, amint a missale colophonjában mondja „... maxima diligentia et solitudine” Ez a széles körben ismert velencei kiadó, működésének első időszakában maga is nyomdász volt (1473—1477)³ és egyik leghíresebb német nyomdásszal, Franciscus Renner-el állott társasviszonyban. Később házassága révén, oly nagy vagyonra tett szert, hogy a nyomdászatot felcserélte a kiadói és könyvtárusi tevékenységgel. Hogy Bakócz Tamás missaléját melyik nyomdász műhelyében nyomatta, arra nézve nem áll adat rendelkezésünkre, annyi azonban kétségtelen, hogy a XVI. századi velencei liturgicák sorában igen sikerült munkának tekinthető. A szöveg számtalan iniciáléja, szövegmagyarázó vignettája, valamint a kánonkép mellett, minket elsősorban a rendkívül bájos kis fametszetek érdekelnek (XVII. tábla), amelyek ábrázolásaikkal a szöveget kísérik, finoman megrajzolt jelenetekben szemléltetve Szűz Mária és Krisztus életét. A közölt képek közül kettő, a fametsző monogrammjának két változatát is mutatja. Ez a „c” vagy „i c” mester egyike volt Velence legügyesebb fametszőinek, akinek monogrammjára számos fametszetes könyvben megtalálható.⁴ Természetesen ő is névtelen hőse maradt a velencei könyvfametszetnek, de ügyes rajza és fametszeteinek kivitele kiemeli társai sorából. A kánonkép (XVI. tábla) mint azt már az 1502-es esztergomi missaléval kapcsolatban említettük, újabb változata Georg Stuchs nürnbergi kánonfametszetének, azzal a különbséggel, hogy a méreteiben kisebb compositiót, Krisztus passióját ábrázoló keretléc szegélyezi.

PETRUS LIECHTENSTEIN.

Petrus Liechtenstein, nagybátyjától, Hermann Liechtensteintől 1497-ben örökölt nyomdája, tulajdonképpen csak a XVI. század folyamán fejlődött tekintélyes üzemmé.¹ Számos liturgikus nyomtatványa között, több magyarországi misekönyv is szerepel.

Legelsőnek a zágrábi egyházmegye misekönyvét nyomtatta ki, amely Joannes Mür zágrábi polgár költségén, két évi munka után, 1511 június 20-án készült el. Valószínűleg Mür áldozatkészségének köszönhető, hogy ez a folionymtatvány a Liechtenstein-nyomda szövegmagyarázó iniciáléival, vignettáival és keretléceivel kissé túldíszített, azonban a fametszetes könyv történetében mégis értékes helyet foglal el, mert két művészi fametszete érdekes példával illusztrálja a német és olasz művészet találkozását a velencei könyvfametszetben.

¹ Uhlirz id. m.

² Gulyás id. m. 29 l.

³ Haebler, Deutsche Drucker, 105—107 l.

⁴ V. ö. Rivoli id. m. IV—V. ll.

¹ Haebler, Deutsche Drucker, 115 l.

Az egyik, II. Ulászló magyar király és Kothrák Lukács, zágrábi püspök címereivel ékes címlap versoját díszíti s Szűz Máriát, a magyarok patronáját ábrázolja a három magyar szent társaságában (XIV. tábla). Mária feje fölé két angyal tartja a magyar koronát, Szent István király jogarral, Imre herceg liliummal, Szent László, a zágrábi püspökség megalapítója pedig bárdal a kezében áll trónja mellett. A két magyar király ruhagallérján „S. STEPHANUS R. HUNGARIE“, illetve „S. LADISLAUS R. HUNGARIE“, Imre herceg kardján pedig „S. EMERICUS DUX SCLAVONIE“ olvasható. A kép alját a magyar címer kettős kereszttel és hármasként pólyával, valamint egy három pólyás címer díszíti. A fametszet kivitele a Velencében dolgozó német fametszők technikáját árulja el. A kép compositiója azonban, amely „santa conversazione“ módjára állítja elének a magyarok védszentjeit, valamint a Bellini-iskola Madonnáira emlékeztető Patrona Hungariae, világosan mutatják, hogy a német mester szép fametszetét a velencei festészet hatása alatt alkotta meg.

Lehet, hogy ugyanez a német fametsző volt az, aki a kánonkép compositiójához viszont a legnagyobb német rézmetsző, Martin Schongauer gazdag művészetéből merített mintaképet (XV. tábla). A kolmari mester Keresztrefeszítését (Bartsch 25) metszette fába, amely majdnem teljesen hű másolatban, ily módon érdekes kerülőúton jutott el a magyar hívők és könyvbarátok körébe.

A missale több példánya hártýára nyomtatott kánonnal került forgalomba s Joannes Múer könyvárusjelvénye, valamint Liechtenstein szép pirosfekete nyomdászjelvénye zárja le.

E kiadásnak oly példányai² is ismeretesek, amelyeknek kánonja bár az eredetivel egyező típussal van nyomtatva, szövege mégis kissé eltérő s más iniciálék és kánonkép díszítik. A Mária és János evangelistán kívül, a Keresztfát átölő Magdolnát is ábrázoló kánonfametszet³ már a későbbi velencei, árnyékolt fametszetstílusát mutatja be és 1562 óta a Giunta-örökösök nyomdájának számos missaléját díszítette.⁴ Nem lehetetlen, hogy a Liechtenstein-nyomda megszűntével (1567), a Giunta-örökösök nyomdájában nyomatták ki újra a zágrábi misekönyv kánonját, hogy vele az elkopott példányokat kiegészítsék.

A zágrábi misekönyvet 1512 augusztus 3-án az esztergomi missale foliókiadása követte, melyet Stephanus Heckel és Urbanus Keym. budai könyvárusok egyszerre adtak ki. Petrus Liechtenstein a két könyvárus számára készült példányokat csak a címlapon alkalmazott eltérő könyvárusjelvényekkel különböztette meg egymástól. Különösen értékes számunkra Stephanus Heckel jelvénye, amely Szent István király művészi képmása s valószínűleg a könyvárus külön rendeletére készült. Ezzel szemben, az élelmes nyomdász Keym könyvárus jelvényéhez egy régi fametszetet használt fel, amely előzőleg egy würzburgi breviarium címlapját díszítette.⁵ Ez az egyébként igen finom

² A Bibliotheca Vaticanában és báró Kornfeld Móric könyvtárában. — Knauz is látott egyet annak idején az esztergomi főegyházi könyvtárban (v. ö. 39. l.).

³ A kánonképet közli Rivoli id. m. 259 l.

⁴ Rivoli No. 140, 141, 165, 166, 170, 184, 193, 200, 201, 267, 269.

⁵ Breviarium Heribolense, 1507, impensis Joannis Rynman de Oeringaw. v. ö. Essling 938. sz.

rajzú fametszet Szűz Máriát ábrázolja, amint az egyházi és világi hatalom képviselőinek hódolatát fogadja. A kép alsó részét megtoldották Keym nevével és mint könyvárusjelvény számos kiadásának címlapjára került.

A Liechtenstein-nyomda állandóan megismétlődő figurális iniciáléi, fejezetkezdő vignettái ízléssel és mértékkel kísérik a szöveget. Különösen jól érvényesülnek az építészeti keretbe foglalt vignetták, ezek ügyeskezü fametszője Krisztus és tanítványainak életét, a próféták és evangelisták képmásait sok finom vonással illusztrálta. A kánonfametszet (XIX. tábla), amelynek compositionális értékei sokat vesztek a fametszőmester keze alatt, először egy 1507-ben megjelent prágai misekönyv számára készült (Rivoli 16), azóta pedig a Liechtenstein-missalék egész sorát díszítette.⁶

A következő évben a két könyvárus ismét egyszerre jelentette meg az esztergomi misekönyvet és a kiadás 1513 január 4-én hagyta el Liechtenstein velencei sajtóját. A negyedréti misekönyv az előzőnél lényegesen szerényebb kivitelben készült. Az egyszerű címlapon a könyvárusjelvények is megváltoztak. Heckel jelvénye ismét Szent Istvánt, Keymé fénysugarakkal övezett kis Madonnát ábrázol, de egyik sem közelíti meg az előző két könyvárusjelvény finom rajzát. A kánonkép⁷ (XX. tábla) fametszője a Golgotha jelenetét drámai erővel ábrázolta. A Keresztfát átölelő Magdolna és János evanglista fájdalomtól eltorzult arca, tágranyitott szája a paduai naturalismus (Mantegna, Riccio) hatását tükrözi.

Az esztergomi misekönyv két egymásután következő kiadását 1514 július 20-án egy pálos missale követte, melyet Liechtenstein ismét Stephanus Heckel budai könyvárus rendeletére nyomtatott. A Nemzeti Múzeum csonka pálos missaléjával kapcsolatban (ld. J. Amerbach) már megemlékeztünk a pálosok misekönyvének compilátoráról, valamint arról, hogy ez az 1514-es kiadás minden valószínűség szerint nem lehet a pálosok első nyomtatott misekönyve. A missale igen szerény kivitelben készült, valóban remeteszerzetesek használatára, de éppen egyszerűségével kelt megkapó benyomást. Heckel új könyvárusjelvénye, amelyben három térdelő barát könyvet nyújt két szent felé, jól díszíti ezt a rendi misekönyvet. A kánonkép ugyancsak értékes dísz a könyvnek. Középen a Keresztrefeszítés elég ügyes fametsző munkája, aki mesterember voltát csak Krisztus testének kezdetleges anatómiájával árulta el. A rendkívül finom keretlécet viszont, amely apró jelenetekkel illusztrálja Krisztus életét és szenvedéseit, Gregorius de Gregoriis velencei nyomdász misekönyvéből ismerjük.⁸

⁶ V. ö. Rivoli No. 7, 15, 75, 106, 115, 133, 144, 213, 214, 233, 236, 237.

⁷ Ez a reneszánsz ízlésű építészeti keretbe foglalt kánonfametszet előzőleg Lucc'Antoniuss Giunta három missaléját díszítette (Rivoli No. 69, 239, 245.). A keretet közli Rivoli I. 1.

⁸ V. ö. Rivoli id. m. 204. l. fig. 297. l.

LUCC' ANTONIUS DE GIUNTA.

A firenzei Giunta-családból származó Lucc' Antonius, a XVI. századi velencei nyomdászipar egyik legtevékenyebb tagja. Kizárólag a liturgiák nyomdása volt, akinek vagy 100 missale és breviarium kiadása a nyomdászoknak és fametszőknek egyaránt állandó munkát biztosított. Fametszetekkel gazdagon díszített, könnyen hordozható negyed- és nyolcadrétű misekönyvei nemcsak az egyháziak körében, hanem a hívők tömegében is nagy kelendőségnek örvendtek és ezzel a nyomtatott könyv népszerűsítését nagyban elősegítették.

A velencei fametszetes könyvben a német és a francia könyvművészet hatását egyaránt felismerhetjük. VIII. Károly és XII. Lajos francia királyok hadjáratai során számtalan livres d'heures forgott közkézen és a velencei fametszők, akik a nyomdászok tömeges rendelkezéseinek már alig tudtak újabb és újabb anyaggal eleget tenni, a francia nyomdászat e remekműveiben gazdag forrásra bukkantak.

A Joannes Paep megrendelésére 1507 november 16-án Giunta nyomdájában megjelent esztergomi misekönyv világos példája a francia mintaképek olasz átfogalmazásának. Számtalan figurális iniciáléja, keretléce, fejezetkezdő vignettája, valamint 17 nagy fametszete nemcsak elrendezésben, hanem ábrázolásában is a livre d'heures nyomtatványok gazdag illusztrációit juttatják eszünkbe, de legtöbbször a velencei fametszőműhelyek egyszerű mesterembereinek kezdetleges kivitelében. Giunta az olvasni nem tudó hívőkre való tekintettel nemcsak kánonképpel, hanem összesen 17 fametszettel illusztrálta a miseszöveget. Angyali üdvözet, Krisztus születése, a pásztorok imádása, a királyok imádása, Krisztus bevonulása Jeruzsálembe, keresztfeszítése, feltámadása, mennybemenetele, a Szentlélek alászállása, az Úrfelmutatás szertartása, Krisztus a Genezareti-tó partján, ismét az Angyali üdvözet, Mária és Anna találkozása, Mária mennybemenetele, Mária születése, Mindenszentek, Péter és Pál apostolok, így következnek sorjában. Ezek a compositiók, amelyekben művészi érték csak ritkán csillan meg, a Giunta missalék és breviariumok számos példányát díszítették s egyeseken észre is vehető a fadúccok kopottsága.¹

A következő esztergomi misekönyv Urbanus Keym rendeletére 1518 augusztus 23-án jelent meg Giuntánál. E nyomtatvány fametszetedíszében régi ismerősre bukkanunk. A kánonkép, valamint Advent első vasárnapjának miseszövegét kezdő „A” iniciále, Joannes Emericus 1502-es és 1503-as misekönyveiből ismeretes (26. l. és XI. tábla), Urbanus Keym könyvárusjelvénye pedig Petrus Liechtenstein 1513-as esztergomi misekönyvének címlapjáról.

1537 április havában, midőn a budai könyvárusok már abba hagyták a magyarországi misekönyvek kiadását, Martinuzzi Frater György, egykori pálos szerzetes, ezidőben váradi püspök, újra kinyomatta Giunta nyomdájában a pálosok misekönyvét, amint olvassuk „... a mendis omnibus repurgatum...” E nyomtatvány fametszetedíszét Giunta sok ízléssel állította össze.

¹ Többnek reprodukcióját közli Essling I. 2, 306, 308, 311. ll.

A címlapot díszítő, Remete Szt. Pált ábrázoló kép valóban művészi munka (XXII. tábla). Remete Szt. Pál pálmalevelekből font ruhájában térdel barlangja előtt és Antal eremitával együtt Istenhez fohászkodik. A barlang előtti pálmafa levelei közül pedig már közeledik a holló, mely mindennapi kenyerét hozza.² Szépen díszíti Advent első vasárnapjának miseszövegét az a fametszet is, amely Dávid királyt ábrázolja, amint lépcsőn ülve, ablaka előtt hegedül.³

A kánonkép már kevésbé sikerült s Rivoli megállapítása szerint⁴ rossz másolata egy másik mozgalmas Golgotha-jelenetnek, amelyet mestere LVN. F. jelzéssel látott el.

Ezzel az 1537-es pálos missaléval a külföldön nyomtatott magyarországi misekönyvek története, az eddigi kutatások alapján, lezárul.

² Remete Szent Pál és Remete Szent Antal hasonló ábrázolását egy 18. századi pálos-
emléken, a túskevári pálos kolostor sekrestyeszekrényének egyik domborművén is megtalál-
juk. Közli Molnár Ernő: A Nagyjenő—Túskevári Páloskolostor (Budapest, 1936) 90. l.,
12. tábla.

³ Ez a kép egyike azoknak, amelyek ugyanez év februárjában megjelent Breviarium
Romanum-ot díszítették. V. ö. Essling I. 2. 372. l.

⁴ id. m. XXXVII. sz. 202. l.

II. A RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEK BIBLIOGRAFIÁJA

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, a budapesti Egyetemi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a Fővárosi Könyvtár, báró Kornfeld Móric magánkönyvtára, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, a bécsi Nationalbibliothek, a Bibliotheca Vaticana régi magyar missale példányait és az 1493-as esztergomi missale győri példányát személyes felvétel alapján írtuk le. A többi könyvtárak és kolostorok a szövegben említett példányait az illető könyvtárosok levélbeli közlése alapján ismertetjük.

Mindazoknak, akik munkánkat szívességgükkel támogatták, ezúton fejezzük ki hálás köszönetünket.

J E L M A G Y A R Á Z A T :

<i>a</i>	a levél recto oldala
α	első hasáb
<i>A.</i>	Magyar Tudományos Akadémia
<i>b</i>	a levél verso oldala
β	második hasáb
<i>EK.</i>	Egyetemi Könyvtár
<i>FK.</i>	Fővárosi Könyvtár
<i>GfT.</i>	Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde
<i>GW.</i>	Gesamtkatalog der Wiegendrucke
<i>H.</i>	Hain id. m.
<i>HC.</i>	Hain-Copinger id. m.
<i>levélsz.</i>	levélszámozás
<i>M.</i>	Magyar Nemzeti Múzeum
<i>min. p. init.</i>	minuscula pro initiale
<i>MKSZ.</i>	Magyar Könyvszemle
<i>NB.</i>	Nationalbibliothek
<i>sign.</i>	signatura, ívjelzés
<i>UB.</i>	Universitätsbibliothek

A betűtípusok, iniciálék, rubrumjelek Konrad Haebler: Typenrepertorium-ának megfelelő szám- és betűjelzéseit követik. (Az 1500. utáni nyomtatványok típusai csak egyes esetekben voltak a Typenrepertoriumból megállapíthatók.)

A hely, idő és nyomdász neve nélküli nyomtatványok általunk megállapított adatai []-ben vannak. Ugyancsak []-ben állanak a jelzés nélküli ívek, megjelölve a normalalfabetum betűivel (a—z = 23 betű).

AZ ESZTERGOMI, PÉCSI ÉS ZÁGRÁBI EGYHÁZMEGYÉK MISEKÖNYVEI

1.

Missale ad usum dominorum Ultramontanorum

Veronae, 1480. 27. Aug. [Petrus Maufer] 2°.

358 lev. [a₆ b—g₁₀ h₁₂ i—r₁₀ s—t₁₂ v—z A—M₁₀ N₆]. 2 hasábos. 29 sor.
Betűtípus: 8:84G; 8*:83G. Iniciálék helye: [1] [2] [3] [5] [6] [7] [8]. 156b lev.
(q₈) kánonfametszet, 250×166 mm (I. tábla). Levélcustosok. Fekete és piros
nyomás. Vízjegyek: 1., 2., 3. ábra.

*1 a lev. Januarius hét dies. xxi || . . . 7 a a lev. Incipit ordo missa- || lis secun-
dum ritum || dominozū ultramō- || tanozū cum q̄busdaz || officiis nouis. Dñi- || ca prima
in aduentu || Introitus. [s] D || te || le- || ua || ui || a- || ni- || aǵ || meaꝝ . . . 358 b β lev.
27. sor Impressus uerone ui- || gesima septia angusti || M. ecce. octogesimo || A S L U*

Hain 11.428. Copinger II. 4125. Panzer III. 503, 6. Graesse IV. 550.
Aminson 449. Weale-Bohatta 248, 269. II. Horváth 123. sz. Szabó K. III. 2. sz.
Knauz 3. I. Pray, Index II. 116. I. Pray 40. I. Könyvkiáll. Eml. 126. I., 35,
35a. sz. Új M. Múz. 1857. évf. 125. I. Egri érs. ktr. címj. 1279. I. MKSZ. 1892/3.
évf. 162. I., 1902. évf. 45. I. Gulyás 25. I.

Budapest: M. 5 példány: 1. Jankovich Miklós könyvtárából. 68. lev.
hiányzik, 353. és 358. lev. dupla. Rongált régi bőrkötés, fatáblákon. 2. Todo-
rescu—Horváth könyvtárából. Teljes példány. Piros bársonykötés, zománcos
díszekkel, csatokkal. 3. Todorescu—Horváth könyvtárából. Festett, aranyo-
zott iniciálék. A Kánon-fametszet hasonmás. Javított régi bőrkötés, rézvere-
tekkel, csatokkal. 4. Todorescu—Horváth könyvtárából. Nagyon hiányos, erő-
sen rongált példány. 5. Horvát István könyvtárából. Vasveretekkel díszített fa-
táblakötés. A hátsó fatábla belsejében következő bejegyzés: „Missale istud
emi Cibinii. Anno 1788. Die 30. Martii. a quodam Saxone. ego Antonius Bar-
talis. Presbyter Secularis.“ A kánonkép, valamint az 1, 332—358. lev. hiá-
nyoznak.

EK. 2 példány. 1. A 156. lev. a kánonképpel hiányzik. Rongált egykorú
bőrkötés, rézveretekkel. 2. A 7, 156 és 358. levelek hiányoznak. — Fatábla-
kötés.

Breslau, UB.

2.

Missale Strigoniense

Nürnbergae, 1484. 31. Aug., Antonius Koberger, 2°.

216 lev. [a₁₀ b—l₈ m—n₆ o—z A—C₈ D₁₀]. Levélszámozás: [12] I—LXXV [1] LXXVI—CXCI [9] (hibákkal). 2 hasábos. 40, 21 sor. Betűtípus: 26: 74G; 28: 74G; 27: 70G. Festett, aranyozott iniciálék: (2) (5) (6) (9), 88b lev. kánonfametszet, 292×187 mm (II. tábla). Fekete és piros nyomás. Vízjegyek: Briquet 6605, 13049 var. és 4., 5., 6. ábra.

1. lev. üres. 2 a α lev. [G₂] loria ī excelsiō deo. Et in || . . . 3 a lev. Jam prima dies : septima a fine tenetur. | Prima dieš mēšis : septima trūcat vt enšis. || Janu-
ari⁹ habet dieš. xxxj. luna. xxx. || . . . 9 a α lev. Dum sacerdos preparat se ad ||
missam dicat x̄ . . . 11 a α lev. Dum abluit manus. || . . . 13 a α lev. levélsz. I. Incipit
missale diuinorū offi- || cioꝝ tam de tpe q̄ etiam de san || etis cuꝝ certis officiis an-
nexis. || vtp̄ta de trāffiguratione dñi. || de pestilētia et cetera. sed'm cho || rum alme
eccl'ie Strigoniens. || Dominica prima ī aduētū dñi || Introitus ad missam. || [M₂] D
te le- || uauit ani || mā meā || . . . 215 b β lev. 13. sor. Finit missale diuinorū officioꝝ ||
tam de tpe q̄ de sanctis cū cer- || tis officiis annexis : vtp̄ta de || trāffiguratione
dñi. de pestilē- || tia cetera. sed'm choꝝ alme ec- || clešie Strigoniens. correctuz ac ||
emēdatuz de consensu ac fauo || re Reuerēdissimi in x̄po patris || ac domini. domi
Michael' epi || Milkonienſis. ac in pontifica- || lib⁹ vicarij general' p̄nominatē || eccl'ie
Strigoniens. aliorūq; || dom̄ioꝝ de capitulo. regnante || felicissime serenissimo ac
inui- || etissimo Mathia hungarorū || rege domino nostro gratiosi- || ssimo Anno incar-
nate deita- || tis. M.cccclxxxiiij. die vltima || mēšis Augusti. ī impiali ciui- || tate
germanie Nurenberga. p || Anthonium Koberger inco- || lam prefate ciuitatis. Ad
lau- || dem dei eiusq; genitricis ppe- || tue virgīs. cui honor : gloria ī || eum Amen.
216. lev. üres.

Hain—Copinger 11429. Panzer II. 197, 140. Graesse IV. 550. Denis, Wiens Buchdr. 21. l. Weale—Bohatta 248. l. Schreiber 4763. sz. Heitz—Schreiber 29. sz. Schramm XVII. 3. l. Stadler 264. l. Knauz 5. l. Horváth 200. sz. Szabó K. III. 7. sz. Pray 38, 40, 42. II. Kaprinay I. 112. l. Dankó 120. l. Ung. Magaz. II. 117. l. IV. 444. l. Uj M. Muz. 1857. évf. 123. l. Wespřemi II. 2. 410. l. Könyvkiáll. Eml. 127. l. 41. sz. Egri érs. ktr. címj. 1279. l. Aistleitner 115. sz. MKSZ 1892/93. évf. 180. l. 1902. évf. 45. l. Gulyás 25. l.

Budapest: M. 2 példány. 1. Teljes példány, egykorú bőrkötésben, rézveretekkel, csatokkal. Az utolsó üres levélen kéziratos szövegpótlások. 2. Todo-rescu—Horváth könyvtárból. A kánon-fametszet, valamint a 13—16, 19, 103—110, 216. lev. (levélsz. I—IV, [VII] LXXXVII—XCIV.) hiányoznak. — Régi, aranyozott bőrkötés, fatáblákon, rézveretekkel és csatokkal.

Eger, Főegyházmegyei Könyvtár (csonka).

Győr, Püspöki papnevelő intézet könyvtára (csonka).

3.

Missale Strigoniense

Venetiis, 1486. 18. Mart., Erhardus Ratdolt, 2°.

236 lev. [a₈ b₄ c₂] a—i₈ k₁₀ l₆ m—z₈ A—D₈ E₆. Levélszámozás: [14] I—CCXXI [1] (hibákkal). 2 hasábos. 39, 27 sor. Betűtípus: 9:65G; 13:65G; 12:92G. Iniciálék: b, d, l, n; kánon-T 79×83 mm. 97b lev. (l₁) színes nyomású kánonfametszet, 167×256 mm (III. tábla). Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Vízjegyek: Briquet 463, 739 és 7. ábra.

1 b α lev. 5. sor [G₂] *Vozia in excelsis deo. Et* || ... 1 b β lev. 28. sor *Sequitur exorcism⁹ salis et aque* || dieb⁹ dominicis et totū annū || ... 3 α lev. *Item prima dies et septima a fine tenetur.* || Prima dies mensis et septima truncat ut ensis. || *Januarius habet dies. XXX. luna. XXX.* || ... 9 α lev. *Hic sacerdos preparat se ad* || missam dicat & ... 13 α lev. *Incipiūt tabule breues et q̄s* || ... 15 α lev. *sign. a, levélsz. I. Incipit missale diuinorum of* || ficiū tam de tpe q̄ etiam de || sanctis cum certis officiis an- || nexis: utputa de trāffiguratio || ne dñi: de pestilentia rē. feb'm || chorū alme ecclesie Strigo- || nieñ. Dominica prima in ad- || uentu domini. Introitus ad || missam. || [A₃] *D te leuauit ani* || mā meā de⁹ me || us ... 236 α lev. *Finit feliciter Missale: diuino* || rū officiorū tam de tempore || q̄ de sanctis cū certis officiis || annexis: utputa de tansfigura- || tiōe dñi: de pestilētia: et cetera: || fm chorū alme ecclesie Stri- || gonieñ. bene reuisum ac fideli || studio emēdatū: de cōsensu ac fauore Reuerēdissimi in xpo || patris ac dñi: domini Michae || lis epi Milconieñ. ac in pon- || tificatibus vicarij generalis p- || nominate ecclesie Strigonieñ. || aliorūq; dominorū de capitulo || Impressum Venetijs iterū se || cūdo per Erhardum Ratdolt || de Augusta. Regnante felicissi- || me serenissimo ac inuictissi- || mo Matthia hungarorū rege || domino nostro gratiosissimo || Anno salutifere incarnationis || dñi nostri ihesu xpi. M.cccc. || lxxxvj. die xvij. Martij Ad lau || dē dei eiusq; genitricis perpe || tue virginis: cui honor et glo- || ria in eum Amen. || Deo gratias.

Copinger II. 4237. Weale—Bohatta 249. l. Redgrave 60. sz. Rivoli 218. sz. Schottenloher I. 1. Knauz 7. l. Horváth 268. sz. Szabó K. III. 11. sz. Pray 40. l. Dankó 120 l. Könyvkiáll. Eml. 127. l., 43—44. sz. MKSZ 1894 évf. 21. l. Gulyás 26. l.

Budapest: M. 2 példány: 1. Teljes példány, a kánonkép csonka. Rongált, egykorú bőrkötés, fatáblákon. Az előlső tábla belsejében következő bejegyzés: „Comparatum Sumptibus proprijs Civium Posoniensis Civitatis ad usum Parochi et Capellanorum Ecclesiae eiusdem S. Martini. Anno 1600 Mense Septembri.” 2. Todorescu—Horváth könyvtárból. 236. lev. hasonmás. Régi bőrkötés, rézveretekkel.

Báró Kornfeld Móric könyvtára. A példányból a kánonkép (97. lev.) hiányzik. A 235b lev. következő bejegyzés: „Ex libris Michaelis Mauroutij Abbatis trium fontium de Beel praepositi S. Petri Almae Agriensis Eccl. Canonici et Vicarij die 17. Apr. 1627. Emptus a scholaribus Remetiensibus flor. N. 8.” — Régi bőrkötés fatáblákon, rézveretekkel.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. 2 példány. 1. Hártyapéldány, melyből a 97—98(l₁₋₂), 216(C₂), 221(C₇) levelek hiányoznak. Következő bejegyzés: „Illustrissimum ac Reverendissimum in Christo Patrem et Domi-

num Dominum Franciscum Forgach do [minum] Haereditarium de Ghimes, Episcopum Nitrien. locique eiusdem Comitem perpetuum, ac per Regnum Hungar. Sac. Caes. et Regiae Maiestatis Supremum Cancellarium et Consiliarium etc.: Caspar Heolgi Camerae Hungaricae eiusdem suae Maiest. Consiliarius diuino hoc munusculo perpetui amoris et observantiae ergo obsequentissime donat, humilium orationum suffragia deuote desiderans Posonii in die festo omnium Sanctorum A. D. 1608. Idem Caspar Heolgi. m. p.“ — Aranyozott bőrkötés, rézveretekkel. Az első táblán „I. K. P. S. T. 1584“ felirat. 2. Papírpéldány, melyből az 1, 232—236 (E₂₋₆) levelek hiányoznak. Az Incipit előtt, valamint a könyv végén, hozzáfűzött levelek Petrus Liechtenstein 1512. évi missaléjából. — Egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

4.

Missale Strigoniense

Nürnbergae, 1490. 18. Sept., Georgius Stuchs de Sulczpach, 4°—8°.

274 lev. [A₈ B₁₀] a—z₈ t₈ p₈ f₈ g₈ h₈ A—D₈. 2 hasábos. 34, 25 sor. Betűtípus: 7:108G; 8:108G; kánon 7. sz. típus térszővel (Durchschuss). Inicialék: e, g; festett inicialék számára hagyott üres hely: [6]; festett kánon-T. 115b lev. (n₁) kánonfametszet, 176×116 mm (IV. tábla). Fekete és piros nyomás. Vízjegyek: 8—9. ábr.

1. üres (?) levél hiányzik. 2 a lev. Sequit exorcismus salis : || aque dieb⁹ dominicis p to- || tū annū . . . 3 a lev. Januarius habet dieb. xxxj. luna. xxx. || . . . 9 a lev. Dum sacerdos preparat || se ad missam dicat h. . . 19 a lev. sign. a Incipit missale diuinorū || officiorū tam de tpe q̄ etiam || de factis cum certis officiis || annexis. vtp̄ta de trāffigu || ratione dñi. de pestilētia rē. || sed'm choꝝ alme eccēse Stri- || goniēñ. Dominica p̄ma i || aduentu domini. Introitus || ad missam. || [e] D te leuau ani- || mā meā deus me || us . . . 274 a β 12. sor Finit feliciter Missale diui- || norū officiorū tam de tpe q̄ || de sanctis cuꝝ certis officiis || annexis. vtp̄ta de trāffigu- || ratōe dñi. de pestilētia. i ce- || tera. fm choꝝ alme eccēsie || Strigoniēñ. bene reuifū ac || fideli studio emēdatū. Im- || pressuz Nurnberge p̄ Geo- || riū (sic!) Stūchs de Sulczpach. || Anno salutifere incarnationis || nre dñi nostri iesu xpi. M. || cccc.lxxxx. die. xviii. Septē || bris. Ad laudē dei einfqꝫ ge || nitricis perpetue virginis. || cui honor i gloria in eum || Amen. || Deo gratias.

Hain—Copingier 11430. Copinger III. 275. Panzer II. 207, 191. Graesse IV. 550. Ludwig Ink. 598. Schubert 1126. Molitor 50. Weale—Bohatta 249. I. Schreiber 4764. sz. Heitz—Schreiber 31. sz. Schramm XVIII. 9. I. Stadler 125. 264. II. Denis, Wiens Buchdr. 21. I. Knauz 10. I. Horváth 357. sz. Szabó K. III. 22. sz. Apponyi 19. sz. MKSZ. 1894. évf. 44. I. 1902. évf. 46. I. Egri érs. ktr. címj. 1279. I.

Budapest: M. 3 példány: 1. Jankovich Miklós könyvtárából. Az 1, 7, 115 (n₁), 117(n₃), 274. levelek hiányoznak. Régi bőrkötés fatáblákon, rézveretekkel. 2. Gróf Apponyi Sándor könyvtárából. Az 1, 18, 115(n₁) levelek hiányoznak. Festett lombard kezdőbetűk. Egykorú fatáblakötés, rézveretekkel, csa-

tokkal. 3. Todorescu—Horváth könyvtárból. Az 1. lev. hiányzik, a kánonkép hasonmás. — Piros bársonykötés, ezüst veretekkel és csatokkal.

Wien, NB. (1. üres levél és kánonkép hiányzik.)

Variáns.

278 lev. [A₈ B₁₀] a—m₈ n₁₂ o—z₈ t₈ p₈ t₈ g₈ k₈ A—D₈. 1, 2 hasábos. 34, 18 sor. Betűtípus: 7:108G; 8:108G; kánon: 10:105G. Iniciálék: c, e, g; kánon-T: b. — Továbbiakban egyezik.

Budapest: EK. A példányból az 1. üres lev. hiányzik. Javított régi bőrkötés. A fametszetű kánonkép és kánon-T kifestve.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. Csonka példány a pozsony—závodi plébániából. Az 1—2, 8, 115(n₁) levelek hiányoznak. Egykorú préselt bőrkötés.

5.

Missale Strigoniense

Brunnae, 1491. 21. Nov., Conradus Stahel et Matheus Preinlein, impensis Theobaldi Feger, 2°.

308 lev. [8] fl—gl₆ a—n₈ o₁₀ [p₈] q—v₈ w—z A—L₈ M₆. Levélszámozás: [20] I—CXIII [8] CXV—CCLXXIX [1] (hibákkal). 2 hasábos. 35, 24 sor. Betűtípus: 1:133G; 2:133G; 3:92G. Iniciálék: c, f, g; festett lombard kezdőbetűk: (2) (3) (4) (5) (7). 135b lev.[p₁] színes fametszetű kánonkép, 138×218 mm (V. tábla). Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Theobald Feger könyvtárusjelvénye: Haebler I., Végh 3. sz. Vízjegyek: Briquet 2571, 3443 var., 4916, 11808, 15376 var., 15390 és 10—13. ábr.*)

1. a lev. (xylografikus betűkkel) Missale strigoñ. 2 a α lev. Sequit exorcism⁹ Sal' || z aque: dieb⁹ dñies p to- || tū annū . . . 3 a lev. Januarius habet dieb. xxxj. luna. xxx. || . . . 9 a α lev. sign. fl Dum sacerdos ppa- || rat se ad missam dicat. h || . . . 14 b β lev. 2. sor Sequitur informatio- || nes z cautele obseruāde || presbytero volēti diui- || na celebrare. || Prima cautela . . . 18 b β lev. [G₂] Vozia i excelsis deo || . . . 19 a α lev. Symbolum: || . . . 19 b lev. és 20. lev. üres. 21 a α lev. sign. a, levélsz. I Dñica prima in aduētū || dñi Introit⁹ ad missaz. || [A₇] D te leua || ui animaz || meā . . . 308 a lev. Finit foeliciter Missale sed'm veram rubricā || Sacre ecclesie Strigonicē. fidelissime reuisū || p nōnullos dominos capituli pfate ecclesie || Impfsum Brūne: impensīs Theobaldi fe- || ger cōciuis budenjis librarij. Per ingenio- || fos ac magnaz industriaz viroz Conraduz || stahel: z Matheū preinlin impffores vene- || toz. Regnante felicissime Illustriſſimo prin || cipe ac dño: dño wladislao hūgarie: bohe- || mie: dalmatie: croatieqz iē rege Marchio- || ne morauie: lucenburgense: z flesie duce: ac || lufatie marchione iē dño nro gratioſissimo || Regnoz suoz hūgarie sed'o. Bohemie ho || vigesimo primo. Anno verbigene Millesī- || mo quadringentesimo nonagesimoprimo: || die vero Nouēbris viceſimaprima. || Könyvtárusjelvény

Hain-Copinger 11431. Panzer I. 263, 5. Denis 311, 2553. Weale-Bohatta 249. I. Schottenloher XII., 14—15. II. Schreiber 4765. sz. Heitz-Schreiber I. sz.

*) A wieni Nationalbibliothek példányában, a 4916. sz. vízjegy helyett a 4920. sz.-t találjuk a kánonban.

Centralbl. f. BW. XVI. 54., 135. II. Dudik 17. I. Knauz 12. I. Horváth 372. sz. Szabó K. III. 24. sz. Pray 40. I. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 71. I. Új M. Múz. 1857. évf. 125. I. Kemény 26. I. Dankó 121. I. Könyvkiáll. Eml. 127. I. 49. sz. MKSZ 1879. évf. 273. I., 1894. évf. 122. I., 1898. évf. 300. I., Ballagi 37. sz. Gulyás 27. I.

Budapest: M. Csonka példány, melyből az első 8 levél hiányzik. A 20. üres levél másikkal pótolva. Új bőrkötés.

FK. Csonka példány, melyből az 1—3, 5, 35(b₇)—37(c₁), 110—111(m₂₋₃), 114(m₆), 135—136(p₁₋₂), 139—141(p₅₋₇), 274—275(H₄₋₅), 279—280(I₁₋₂), 290—291(K₄₋₅), 302(L₈) levelek hiányoznak.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. 2 csonka példány. 1. Címlapján következő bejegyzés: „Joannes Pyber Eppus quinqueecclesiensis verus possessor“. A 305—306(M₃₋₄), 308(M₆) levelek hiányoznak. Rongált bőrkötés. 2. Az 1—20, 134(o₁₀)—142(p₈), 303—308(M₁₋₆) levelek hiányoznak. A hozzákötött üres leveleken szövegpótlások. Következő bejegyzés: „Emptum pro Templo S. Nicolai (Tyrnaviae?) tempore Edituum Petro Banoky et Ladislao Mezaros 1629“. Egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

Wien, NB. Címlap és kánonkép hiányzik.

6.

Missale Strigoniense

Venetis, 1493. kal. Febr. [1. Febr.] Joannes Hamman de Landoia, 4°.

322 lev. [A₈] a—p₈ q₁₀ r₆ s—z A—P₈ Q₆ [R₄]. Levélszámozás: [8] I—CCCX [4] (hibákkal). 2 hasábos. 33, 35, 26 sor. Betűtípus: 1:78G; 7:63G; 4:60G (helyenként 63 mm). Inicialék: h; inicialék számára hagyott üres hely: [3] [4] [5] [6]. 130b lev. sign. q₂ kánonfametszet, 200×138 mm (VI. tábla). Lapcímek. Nyomatott hangjegyek. Fekete és piros nyomás. Nyomdászjelvény: Kristeller 230. sz. Vízjegyek: 14—17. ábra.

A hártypéldányban J. Hamman nyomdászjelvénye helyett, Georgius Rüm könyvárusjelvénye (Végh 4. sz.).

1. lev. üres. 2 a lev. Januarius habet dies. xxxi. luna. xxx. || ... 8 a α lev. Preparatio misse. Dum || [] abluit manus. || ... 9 a α lev. sign. a, levélsz. I. Ordo missalis diui || norū officiorū: de tpe et || de sanctis: cū certis offi- || cijs solēnib⁹ ac deuotis || ei⁹de annegis: fm cho:ū || scē ceclesie Strigoniē. || feliciter incipit. Dñica | pma in aduentu dñi ad || missam Introitus. || [] D te lenaui || animā me- || am de⁹ me || us: ... 318 a β lev. (Q₆) levélsz. cccx. 19. sor Missale fm cho:ū iācte ceel'ie || Strigoniē. feliciter est explici || tū. Imppū venetijs p Johāne " hāman de lādoia Anno salut. || Mcccxciiij. Kalū. Februarij. || Nyomdászjelvény. 318 b üres. 319 a α lev. Sequit. exorcismus salis || : aque dieb⁹ dominicis p || totū annū ... 320 a α lev. La- bule bened et putiles || ... 322. lev. üres.

Hain-Copinger 11432. Denis Supplementum I. 351. Panzer III. 346, 1724. Graesse IV. 550. Rivoli 219. sz. Weale-Bohatta 250. I. Pray, Index II. 116. I. Knauz 14. I. Szabó K. III. 27. sz. Aistleitner 116. sz. Új M. Múz. 1857. évf.

128. 1. Kemény 29. 1. Tud. Gyűjtemény 1817. évf. VI. 72. 1. Könyvkiáll. Eml.
127. 1. 50. sz. Ballagi 39. sz. Gulyás 31. 1.

Győr: *Püspöki papnevelő intézet könyvtára*. Teljes papírpéldány. A naptár első lapján a következő bejegyzés: „Demetrij Napragj Archieppi Colocens. Cathed. Eccl. Jaurin (ensis).“

Budapest: *M. Todorescu—Horváth könyvtárból* csonka papírpéldány. 1—3, 6—8, 130—137(q₂—q₉), 154—159(t₂—t₇), 288(M₈)—322. lev. hiányoznak. Festett lombard kezdőbetűk. Javított régi bőrkötés.

EK. Hártyapéldány. 1, 319 és 322. lev. hiányoznak. Őt festett, aranyozott iniciálé, továbbá festett lombard kezdőbetűk. Régi bőrkötés. A naptár első lapján következő bejegyzés: „Residentiae S. Jesu Catalogo inscriptus... 1685.“

7.

Missale Strigoniense

Venetis, 1495. prid. kal. Nov. [31. Oct.] Joannes Emericus de Spira, 4°.
296 lev. [a₁₀] ✱₁₀ a—m₈ n—o₁₂ p—z aa—ff A₈ B₁₂ C—D₈. Levélszámozás: [20] I—CCLVI [4] CCLVII—CCLXXI [1] (hibákkal). 2 hasábos. 34, 22 sor. Betűtípus: 8:106G; 6:106G; 14:80G. Iniciálék: b, f, p, t, z. 128b lev. (n₁₂) kánonfametszet, 167×117 mm (VII. tábla); 3 szövegközi fametszet, 25×35, 40×50 mm. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Vízjegyek: Briquet 6456 var. és 18. ábr.

1 a lev. Missale scd'm chorū al- || me eccl'ie strigoniens. 2 a lev. Januarius habet dies. xxxi. luna. xxx. || ... 8 a α lev. Tabule breues ⁊ utiles || ... 9 b α lev. 10. sor Sequitur egreſſus falis || ⁊ aque diebus dñicis per to || tum annū ... 10 b lev. üres. 11 a α lev. sign. ✱ Dum ſacerdos preparat ſe || ad miſſam dicat h. ... 16 a α lev. 25. sor Sequitur informatiōes ⁊ || cautele obſervāde preſbitero || ro volenti diuina celebrare || ... 19 b α lev. 17. sor [G₂] Vox ⁊ egreſſus deo. Et || ... 20 b lev. üres. 21 a α lev. sign. a, levélsz. I. Incipit miſſale diuinorū || officiorum tam de tempore || q̃ etiaꝝ de ſanctis cū certis || officijs annexis: vtpota de || tranſfiguratione dñi: de pe || ſtilentia rē. fm chorū alme ec || cleſie Strigoniens. Domi || nica prima in aduētu domi || ni Introitus ad miſſam. || [A₁₀] D I C || lenau || animaz || meā ... 296 a β lev. 16. sor Finit feliciter Miſſale diui || norū officiorū tam de tpe q̃ || de ſanctis cū certis officijs || annexis: vtpota de tranſfigu- || ratiōe dñi de peſtilentia rē. fm chorū alme eccl'ie Stri- || goniens. bene reuiſum ac fi- || deli ſtudio emendatū. Im- || preſſū Venetijs ꝑ Johānē || Emericū de Spira. Anno || ſalutifere incarnatiōis dñi || noſtri ieſu chriſti. M.cccc. || lxxxv. pridie kl'. nouēbris Ad laudem dei euſqꝫ geni- || tricis perpetue virginis. || cui honor ⁊ gloria in euum || Amen.

Copinger II. 4238. Weale—Bohatta 250. 1. Rivoli 220. sz. Knauz 16. 1. Horváth 470. sz. Szabó K. III. 32. sz. Wespérmi cent. II. 2, 409. 1. Dankó 121. 1. Könyvkiáll. Eml. 128. 1. 52. sz. MKSZ. 1894. évf. 144. 1.

Budapest: *M.* 3 példány: 1. Teljes példány, a címlapon a következő bejegyzéssel: „Capituli Posoniensis, 1645.“ A kötéstábla belsejében: „Ego Matheus Rosarius canonicus Ecclesie Posoniensis emi hunc librum florenis III.

In castro Budensi auxilio egregii Johannis Erdély vice Thezaurarii Regiae Maiestatis ut memoriam sui habeam circa (diem) Elizabeth vidue Anno domini millesimo Quadrigentesimo Nonagesimo septimo.“ Egykorú bőrkötés fátáblakon, hiányos rézveretekkel. 2. Todorescu—Horváth könyvtárból kiegészített csonka példány. 'Az 1—2, 8. lev. hasonmás. 11a lev. következő bejegyzés: „Vetus Missale 1495. Ecclesiae T.(ót) Lippcensi.“ Új bőrkötés, ezüst veretekkel. 3. Todorescu—Horváth könyvtárból csonka példány. 1—11(✱₁), 20(✱₁₀), 63—66(f₃₋₆), 103—106(l₃₋₆), 128(n₁₂), 221—222(aa₁₋₂), 295—296 levelek hiányoznak.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. Csonka példány, melyből az 1, 10—21(a₁), 28(a₈), 56—57(l₄₋₅), 117—118(n₁₋₂), 127—128(n₁₁₋₁₂), 129(o₁), 139—140(o₁₁₋₁₂), 144—145(p₄₋₅), 237(dd₁) levelek hiányoznak. — Félbőrkötés.

8.

Missale Strigoniense

Venetis, 1498. IV. kal. Mart. [26. Febr.] Joannes Emericus de Spira. impensis Joannis Paep, 2°.

250 lev. [a₁₀ b₂] A₈ a—l₈ m₆ n—z₈ A—F₈. Levélszámozás: [20] I—CCXXX (hibákkal). 2 hasábos. 32, 38 sor. Betűtípus: 8:67G; 9:67G; 5:92G; 4:80G (M_{93a}). *) Inicialék: b, p, q, r, t, x, z; figurális D iniciále 32×36 mm. 114b lev. (m₆) kánonfametszet, 260×175 mm (VIII. tábla); 2 szövegekőzti fametszet, 40×50 mm. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Joannes Paep könyvtárusjelvénye: Végh 8. sz. Vízjegyek: Briquet 758 var. és 19—20. ábr.

1 a lev. Missale fm choruz || alme eccl'ie Stri || goniensis. || Joannes Paep könyvtárusjelvénye. 2 a lev. Januarius habet dies. xxxi. luna. xxx. || ... 8 a a lev. Tabule breves et perutilis || ... 9 b a lev. 14. sor Sequitur exercismus salis et || aque diebus dominicis per || totum annuz || ... 10 b lev. Notabilia carmina et diligenter cogitanda. || ... 11 a a lev. Cōiuratio malignorū spiritū in corpori || bus hoīuz existentia || ... 13 a a lev. sign. A Dū sacerdos preparat se ad || missam dicat h... 17 b a lev. 9. sor Sequuntur informationes et || cautele observande (sic!) presbyte || ro volenti diuina celebrare. || Prima cautela || ... 20 b a lev. [G₂] Vox in excelsis deo. Et || ... 21 a a lev. sign. a, levélsz. I Incipit missale diuinorum || officiorū tam de tempore q̄z || etiā de sanctis cum certis offi || cijs annexis: vtpota de trans ||figuratione dñi: de pestilen: || tia iē. fm choruz alme eccl'ie || Strigoniens. Dñica prima in || aduētū dñi Introitus ad missā. || [A₅] D te lauari || aīam meā: || ... 250 b β lev. 20. sor Finit feliciter Missale diui- || norū officiorū tam de tpe q̄ d' || sanctis cū ceteris officiis ane || eis: vtpota de trāffiguratione || dñi: de pestilētia iē. fm choruz || alme eccl'ie Strigoniens. bñ re || uisuz ac fideli studio emēda- || tā. Impressū Venetis impē || sis Johannis Paep librarij || Buden. p Johanne emericū || d' Spira. Anno salutifere in: || carnationis dñi nrī iesu xpi: || fti M.cccc.lxxxvij. iiii. kal'n. || Martij. Aus deo.

*) Haebler Typenrepertoriuma az M₉₃ különleges formáit (III. 2. 354. l.) Joannes Emericus betűtípusai között nem említi. A misekönyv kánonja viszont azt mutatja, hogy Emericus 4. sz. típusának van egy változata, amely Joannes Hamman 3. sz. típusával azonos és így az M_{93a} kategóriába tartozik.

Copinger II. 4240. Graesse IV. 550. Rivoli 221. sz. Weale—Bohatta 250. l. Széchenyi II. 65. l. Knauz. 18. l. Horváth 531. sz. Szabó K. III. 46. sz. Aistleitner 117. sz. Pray 40. l. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 73. l. Ung. Magaz. II. 116. l. Uj M. Muz. 1857. évf. 129. l. Kemény 30. l. Könyvkiáll. Eml. 128. l. 53—56. sz. Egri érs. ktr. címj. 1279. l. Müller 244—245. sz. Hoffmann E. 132—133, 188. ll. Ballagi 58. sz. Gulyás 27. l. MKSZ. 1876. évf. 267. l. 1877. évf. 309. l. 1886. évf. 340. l. 1888. évf. 1—7. ll. 1894. évf. 161. l. 1902. évf. 46. l.

Budapest: M. 3 példány. 1. Papírpéldány. A kánonkép hiányzik. Egykorú bőrkötés fatáblákon, rézveretekkel. Az első kötéstábla belsejében következő bejegyzés: „Rdi Martini Varadini Custodis et Canonici Posoniensis olim R. D. Joannis Thomasinouity Arch. Barsien. et Canonici Strigon.“ A címlapon: „Capituli Posoniensis; ad usum quotidianum Joannis Fab(er): . . . gratiose concessum. Anno . . . 1609.“ 2. Papírpéldány a Todorescu—Horváth könyvtárból. A kánonkép hasonmás. Javított egykorú bőrkötés, rézveretekkel, csatokkal. A könyv elejéhez és végéhez kötött üres lapokon kéziratos szövegkiegészítések. 3. Hártyapéldány Váradi Péter kalocsai érsek könyvtárából. Az incipit lapjának alján Váradi festett címere. A fametszetű kánonkép, valamint az iniciálék kifestve. A könyv elejéhez és végéhez kötött 10 hártyalevélen kéziratos szövegkiegészítések. A címlapon következő feljegyzés: „A nemzeti Museumnak szenteli Czech János szab. kir. Győr városa Polgármestere.“ Félbőrkötés. (11. és 12. lev. hiányzik.)

EK. Csonka papírpéldány. A 16—17(A₄₋₅), 23(a₈), 29—36(b₁₋₈), 118—119(n₄₋₅) levelek hiányoznak. A címlapon következő bejegyzés: „Collegij Posoniensis Soc. Jesu Catalogo inscriptus 1698.“ Préselt disznóbőrkötés, az első táblán CAPITULAE POSONI felirattal.

A. Gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából csonka papírpéldány. A 2, 8—16(A₄), 18(A₆)—22(a₂), 25—28(a₅₋₈) levelek hiányoznak. A 36. lev. (b₈) téve sen a 17. lev. (A₅) mellé van kötve. — Javított egykorú bőrkötés, csatokkal.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. Papírpéldány, melyből a kánonkép hiányzik. A címlapon következő bejegyzés: „Missale Divo Andree Dicatione studio Jo. De Megereche. Ar. Col(ocensis) Eius Arae Rectoris M. D. V.“ — Fent: „Nicolai Posgay Archi. Comar. Canon. Strig. 1631.“ — Középen: „Liber Ecclesiae Haluziczensis.“ — Préselt bőrkötés.

Győr: Püspöki papnevelő int. könyvtára. Perényi Péter váradi püspök gazdagon illuminált hártyapéldánya.

Nagy-Szeben: Bárá Bruckenthal Múzeum. 2 teljes papírpéldány.

9.

Missale Strigoniense

Nürnbergae, 1498. VIII. kal. Sept. [25. Aug.] Georgius Stuchs de Sulczpach, impensis Theobaldi Feger, 8°.

296 lev. [a₈] 8 a—p₈ q₁₀ r—s₈ [t₆] A—R₈. Levélszámozás: [16] I—CXLVI [6] CXLVIII—CCLXXXIII. 1, 2 hasábos. 32, 33, 25 sor. Betűtípus: 7:108G;

12:84G; 13:84G; címlapon 17. sz. típus. Iniciálék: c, f. 2 fametszetű ábra. Fekete és piros nyomás. Vízjegyek: Briquet 15376, 4773 var. és 21. ábra.

1 a lev. Missalis strigoniensis. || ad lectorē epigrāma: || . . . 1 b lev. Prima Rotula || fametszet. 2 a lev. Secunda Rotula || fametszet. 3 a lev. Januarij nox habz hozas. 16. dies. 8 || . . . 9 a α lev. sign. ꝛ Exorcism⁹ salis ⁊ aque || diebus dñicis ꝛ totū annū || . . . 10 a α lev. sign. ꝛ Dñ sacerdos pparat se || ad missam dicat & . . . 16. a lev. (ꝛs) Emptū presbiteri libz hunc mox pergite bellū. || [R₂] Mēdariū indicat nu || merū folij . . . 17. a α lev. sign. a, levélsz. l. Incipit missale dinino- || rum officiorū nedū de tpe || verūetiā de sanctis cū cer || tis officiis annexis. vtpu- || ta de transfiguratiōe dñi. || de pestilentia ꝛ. fm chorū || alme ecclesie Strigoniens. || Dñica prima in aduentu || dñi ad missam Introitus. || [M₅] D te lenavi ani || mā meā: deus || . . . 292 a lev. (R₄) levélsz. cclxxix. 23. sor Missali fm notulā sacrosancte ecclesie stri || goniensis ordinato (quod nedū his qui sa || crii sunt iniciati ordinib⁹. verūetiā occen- || toribus maximo opere conduci) Georgius || stūchs ex fulezbach art] impressorie haud || ignarus in vbe nurnberga octauo die an- || te kalendas septembres anni ab incarnati || one messhe 1498. Tieboldi Jeger buden- || sis bibliopole impensis. finē dedit. || 292 b α lev. Sequunt informatiōes || ⁊ cautele obseruande presbi || tero volēti diuina celebrare. || . . . 296 a β lev. levélsz. cclxxxiii. 21. sor . . . in ti- || tulo de celebratiōe missarū. ||

Copinger II. 4239. Weale—Bohatta 250. l. Schreiber 4765/a. sz. Schramm XVIII. 9. l. Knauz 17. l. Szabó K. III. 44. sz. Dankó 121. l. Ballagi 59. sz. Gulyás 27. l.

Budapest: EK. egyetlen csonka példány. A 157(s₃), 160(s₆), 163[t₁], 235 (I₃), 273(O₁) lev. hiányoznak. Címlapon következő bejegyzés: Collegium Neosoliense 1675.“ — Papirkötés.

Halle a/S, Marienbibl. — Ratibor, Pfarrkirche.

10.

Missale Quinqueecclesiense

Venetiis, 1499. VIII. kal. Maii [24. Apr.] [Joannes Emericus de Spira] impensis Joannis Paep, 4°.

294 lev. aa₁₂ bb₁₀ a—z A—L₈. Levélszámozás: [22] I—CCLXVII [5] (hibákkal). 2 hasábos. 34, 35, 37, 23 sor. Betűtípus: 8:106G; 6:106G; 4:79G (M_{93a}). Iniciálék: bb, f, l, p, q, r, s, t; fekete alapon fehér betűk, növényi díszszel 18×18 mm; két festett iniciálé számára hagyott üres hely: [7] [9]. 134b lev. (o₈) kánonfametszet, 167×117 mm (VII. tábla). Rubrumjel: δ. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Joannes Paep könyvárusjelvénye: Végh 8. sz. Vízjegyek: Briquet 758 var.

*1 a lev. Missale fm morem alme || ecclesie Quinqueecclesiens. || Joannes Paep könyv-
árusjelvénye. 2 a lev. sign. aa 2 Jani prima dies: ⁊ septima fine timetur. || Januarius
habet dies. xxxi. luna xv. xxx. || . . . 8 a α lev. ¶ Coniuratio malignorū || spiritū
in corporib⁹ homi- || nū existentiū . . . 12 b lev. üres. 13 a α lev. sign. bb Incipit ac-
cessus altaris: || dñ sacerdos pparat se ad || missam dicat & . . . 18 a β lev. 11. sor*

Sequuntur informationes et cautele obseruande p̄sbytero volēti diuina celebrare . . .
 22 a α lev. 7. sor *Symbolum*. || . . . 22 b lev. üres. 23 a α lev. sign. a, levélsz. I. ¶ Incipit
 missale diuinorū || officiorum: tam de tempore || ¶ de sanctis fm chorū al. || me eccle-
 sie Quingeecclesiē- || fīd. Dominica prima in ad- || uentu domini Introitus ad || mis-
 sam. || [o] D te le- || uauit ani || maz me || am: de- || uš me- || uš . . . 292 a β lev. 31. sor
 ¶ Finit missale fm chor al || me ecel'e Quingeecl'ieñ. Im || p̄fuz venetijs ip̄eñs Joh'is ||
 Paep librarij budeñ. Anno || M.cccc.xcix. viij. kl'. maij. || 292 b α lev. — 294 a β lev.
register.

Hain—Copingier 11355. Copinger III. 275. Panzer III. 466, 2548. Denis
 Supplem. 470, 4028. Graesse IV. 548. Rivoli 17. sz. Weale—Bohatta 141. l.
 Knauz 23. l. Horváth 564. sz. Szabó K. III. 52. sz. Récsey I. 171. sz. Pray 40. l.
 Weszprémi cent. I. 112. l., cent. II. 2, 410. l. Kaprinay I. 128. l. Tud. Gyűjt.
 1817. évf. VI. 73. l. Új M. Múz. 1857. évf. 129. l. Kemény 31. l. Könyvkiáll.
 Eml. 128. l. 57—58. sz. Ballagi 65. sz. Gulyás 28. l. Pécs-Baranyam. Múz. Ért.
 1911. évf. 90—95. ll. MKSZ. 1877. évf. 310 l., 1878. évf. 245. l., 1894. évf.
 170. l., 1937. évf. 47—48. ll.

Budapest: M. 2 példány. 1. Papírpéldány Klimó György pécsi püspök
 könyvtárából. A 12b lev. a püspök ex-librise: „Georg. Klimo Eppus Quinque
 Ecclesien. 1769.“ A címlapon következő bejegyzés: „Hunc librum possidet
 nunc Gallus presbiter . . .“ A könyv elejéhez kötött üres lapon pedig: „Ego
 Gallus presbiter 15 undecimo primo sum presbiteratus et emi hunc librum . . .“.
 A könyvhöz kötött üres leveleken kéziratos szövegkiegészítések. — A kánon-
 kép hiányzik. — Javított régi bőrkötés, csatokkal. 2. Hártypéldány, azelőtt
 az esztergomi főszékesegyházi könyvtár tulajdonában. Címlapja hiányzik.
 A 23. és 127. leveleken festett A és S iniciálék. A fametszetű kánonkép, vala-
 mint a fametszetű iniciálék kifestve. Javított régi bőrkötés, rézveretein W. K.
 monogrammal.

Pécs, EK. Hártypéldány a kassai egyház tulajdonából. A 101. és 112.
 számozott levél hiányzik.

Pannonhalma: Szentbenedekrendi Központi Főkönyvtár. Hártypéldány,
 címlapja hiányzik.

11.

Missale Strigoniense

[Lugduni] 1501. VI. Maii [Jacques Sacon] 2°.

255 lev. [a₁₀] ✠₈ a—l₈ m₆ n₁₀ o—z A—F₈ ✠₅ (!). Levélszámozás: [18]
 I—CCXXXIII [6] (hibákkal). 1, 2 hasábos. 37, 20 sor. Betűtípus: 3:70G;
 4:70G; 5:63G. Iniciálék: a, b, c, d, e, f, k; festett lombard kezdőbetűk és fes-
 tett kánon-T. 112b lev. (m₆) kánonfametszet, 232×172 mm (IX. tábla).
 Lapcímek. Néhány min. p. init. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyo-
 más. Vízjegyek: Briquet 14.377.

1 a lev. *Missale secundū chorū || alme ecclesie Stri || gonienis. 2 a lev. Janu-
 arius habet dies. xxxi. luna vero. xxx. || . . . 8 a α lev. Tabule breues et perutilis || . . .*

9 b α lev. 14. sor Sequitur exorcismus salis et || aque diebus dominicis per to- || tum annum . . . 10 b lev. Notabilia carmina et diligēter cogitāda || . . . 11 a α lev. sign. ✱ Dum sacerdos preparat se ad || missam dicat. h . . . 15 b α lev. 9. sor Sequuntur informaciones et || cautele obseruande presbytero || volenti diuina celebrare. Pīa || caute-
la . . . 19 a α lev. sign. a, levélsz. l. Incipit missale diuinorum || officiorum tam de tem-
pore ☿ || etiam de sanctis euz certis offi || cijs annexis: vtpota de transfi || guratione
domini: de pestilen- || tia iē. fm chorū alme ecclesie || Strigonieñ. Dmca pma in ad |
uentu dñi. Introit⁹ ad missam. || [A₀] D te le || navi (sic!) a- || nimaz || meā de || us
me⁹ || . . . 250 b β lev. 17. sor Finit feliciter Missale diuino || rum officioz tā de tpe ☿ de
san || ctis cū ceteris officijs annexis || vtpota de trāffiguratōe dñi: de || pestilētia iē. fm
chorū alme ec- || cleſie Strigonieñ. bene reuisuz || ac fideli studio emendatū. Im || pres-
sum anno salutifere incar- || natiōis domini nostri iesu xpi || sti. M. ccccij. die. vij. Maij. ||
251 a α lev. sign. ✱ Coniuratio malignorum || spirituum in corporibus ho- || minum
existentium . . . 254 b β lev. 33. sor . . . per infinita || secula seculorū. Amen. || Finit. ||
255 a α lev. Oratio deuota ante mis || sam dicenda. Compilata per || reuerendum patrē
dominum || Siluestroz dominū quondā || episcopū Chiemensem. || [A₇] Cerbiffi- || maz
paffi- || onem . . . 255 a β lev. 19. sor . . . i vi- || taz pfiat sempiternā. Amē. 255 b lev.
üres.

Weale—Bohatta 251. l. *) Aminson 451. Knauz 25. l. Szabó K. III. 102. sz. Pray 40, 42. ll. Dankó 121 l. Egri érs. ktr. címj. 1282. l. MKSZ. 1902. évf. 47. l.

Budapest: M. 3 példány: 1. Todorescu—Horváth könyvtárból kiegészített példány. 19(a₁), 112(m₆) és 253(✱₈) lev. hasonmásban. — Javított régi bőrkötés, rézveretekkel. 2. Todorescu—Horváth könyvtári csonka példány. 19(a₁), 30—31(4-5), 49(d₇), 74(g₈), 112(m₆), 113(n₁), 120(n₈), 174(v₄), 219(C₁), 226—254(c₈₋₄) levelek hiányoznak. — Rongált régi bőrkötés csatokkal. 3. Múzeumi csonka példány. 1—35([a]₁—c₁), 42—58(c₈—f₁), 84—89(i₂₋₇), 100—101(1₂₋₃), 104—105(1₆₋₇), 107(m₁), 112(m₆), 114(n₂), 121(n₉), 139(q₁), 150—151(r₄₋₅), 169(t₇), 179(x₁) levelek hiányoznak. — Új félbőrkötés.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár.

Variáns. Az 1b lev. fametszet: három magyar szent, István, László és Imre, felettük Szűz Mária a gyermekkel. (X. tábla, 242×180 mm.) A kép felett: „Diuini ac tutelares regni Hungarorum patroni“, a kép alatt „Virgo quae uestiuit inearrabile uerbum . . .“ kezdetű vers. Teljes példány. A címlapon következő bejegyzés: „Joannes Pyber Eppus quinqueecclesiensis uerus possessor.“ — Javított egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

London, *British Museum* (több levele a címlappal együtt hiányzik).

*) Bohatta a krakkói Johannes Haller kiadásaként említi a missalét. Adatát a British Museum catalogusából vette. Mr. V. Scholderer kérdésünkre közölte, hogy a B. M. catalogusának ezen téves adatát időközben kijavították.

12.

Missale Strigoniense

Venetiis, 1502. kal. Apr. [1. Apr.] [Joannes Emericus de Spira] impensis Joannis Paep, 4°.

299 lev. [A₁₀] aa₈ [1] [B₈] a—m₈ n—o₁₂ p—z₈ aa—ff₈ A₈ B₁₀ C—D₈. Levél-számozás: [25] I—XCVI [23] CXXI—CCLXXI [1] (hibákkal). 2 hasábos. 34, 22 sor. Betűtípus: 8:106G; 6:106G; 4:80G (M_{93a}). Iniciálék: f, p, q, t, z; fekete alapon fehér betűk, növényi dísszel 25×25 mm; figurális D kezdőbetű 32×36 mm; 133b lev. (n₁₂) kánonfametszet, 122×176 mm (XI. tábla); 3 szövegközti fametszet, 25×35, 40×50 mm. Lapcímek. Piros hanjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Joannes Paep könyvtárusjelvénye: Végh 9. sz. Vízjegyek: 22. ábr.

1 a lev. *Missale scd'm cho-* || *rum alme ecclesie* || *Strigoniensis*. || *Joannes Paep* könyvtárusjelvénye. 2 a lev. *Januarius habet dies. xxxi. luna. xxx.* || ... 8 a α lev. *Tabule breues et utiles* || ... 9 b α lev. 10. sor *Sequitur exorcismus falsi* || *et aque diebus dñicis per to* || *tum annuz* ... 10 b lev. üres. 11 a α lev. sign. aa ¶ *Exiuratio malignoꝝ spi* || *rituum in corporibus homi* || *num existentium* ... 16 b lev. üres. 17 a α lev. [G₂] *Voxia t excellis deo. Et* || ... 17 b lev. üres 18 a α lev. *Dum sacerdos preparat se* || *ad missaz dicat. h* ... 20 b β lev. 28 sor. *Oratio bona ac deuota ante* || *accessu missae dicenda* ... 22 b β lev. 14. sor ... *Sequuntur informa* || *tões et cautele obfuade pby* || *tero volenti diuina celebra-* || *re* ... 26 a α lev. sign. a, levélsz. I. *Incipit missale diuinotū* || *officiorum tam de tempore* || *q̃ etiaꝝ de sanctis enꝝ certis* || *officijs annexis: vt puta de* || *transfiguratione: de pe-* || *stilétia rē. fm choꝝ alme ec-* || *clesie Strigoniēn.* *Domi* || *nica prima in aduētū domi-* || *ni Introitus ad missam.* | [A₁₀] D ¶ *Leuani* || *animaz* || *meā: de* || *us* ... 299 a β lev. 16. sor *Finit Missale fm choꝝ* || *alme ecclesie Strigoniēn.* || *Impressum Venetijs* || *Impensis Johannis paep* || *librarij Budeñ. Anno dñi* || *M.cccc.ij. kal. Aprilis.*

Copinger II. 4241. *Essling—Suppl. 6. l. Weale—Bohatta 251. l. Horváth 586. sz. Szabó K. III. 58. sz. *Ung. Magaz. II. 116. l. *Könyvkiáll. Eml. 199. l. 6. sz. MKSZ. 1894. évf. 176. l. *1902. évf. 47. l. *Ballagi 87. sz. Gulyás 23. l.¹

Budapest: M. Csonka példány a gömörmegyei oláhpataki egyházból. Az 1—11, 16—17, 34(b₁), 122(n₁), 133(n₁₂), 194(x₁), 201(x₈), 255(ee₈) levelek hiányoznak. A lapszéleken latin és tótnyelvű bejegyzések. Rongált régi bőrkötés.

A. Teljes példány gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából. Azelőtt Varju Elemér tulajdonában. Új, piros bőrkötés.

FK. A példányból, mely azelőtt dr. Ballagi Aladár tulajdonában volt, a 123. lev. (n₂) hiányzik. A hátsó kötéstábla előzéklapján a következő bejegyzés: „Ex Bibliotheca Peutelschmidiana.“

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár.² Csonka példány Rudnay Sándor

Jegyzet. ¹ A *al megjelölt bibliografiák a megjelenés időpontját 1502. április 1-ben (kal. Apr.), a többiek 1500. március 31-ben (II. kal. Apr.) állapítják meg.

² Knauz (id. m. 28—29. ll.) Joannes Paep 1502. április 1-én kiadott missaléjának egy teljes példányát sem ismerte. Ezért az esztergomi főszékesegyházi könyvtár csonka példányát úgy határozta meg, hogy az Urbanus Keym 1503-as missaléjának, Joannes Paep által

hercegprímás ex-librisével. A 133(n_{12}), 251—299. levelek hiányoznak. A címlapon következő bejegyzés: „Emptus Miscociny 31. die Anno 1576.“ Majd: „Istud Missale donatum est Chatedrali Ecclesie Agriensi per reuerendum dominum Magistrum Albertum Zegedinum lectorem et Canonicum Eiusdem Ecclesie Agriensis 1567.“ — A Gloria in excelsis . . . kezdetű levél a 3. és 4. ív közé van kötve. — Javított régi bőrkötés.

13.

Missale Strigoniense

Venetii, 1503. kal. XIII. Aug. [20. Jul.] [Joannes Emericus de Spira] impensis Urbani Kaim, 4°.

298 lev. [A₁₀ B₈] aa₆ a—m₈ n—o₁₂ p—z aa—ff A₈ B₁₀ C—D₈. Levélszámolás: [24] I—CCLXXIII. 2 hasábos. 34, 22 sor. Betűtípus: 8:106G; 6:106G; 4:80G (M_{93a}). Iniciálék: dd, f, q, t, z; fekete alapon fehér betűk növényi díszszel 18×18, 25×25 mm; figurális D kezdőbetű 32×36 mm; 132b lev. (n_{12} , levélsz. CVIII.) kánonfametszet, 122×176 mm (XI. tábla); 3 szövegközi fametszet 25×35, 40×50 mm. Rubrumjel: δ Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Urbanus Kaim könyvárusjelvénye: Végh 14. sz.

1 a lev. Missale sed'm cho: || rum alme ecclesie || Strigoniensis. || Könyvárusjelvény, alatta Urbani Kaim. 2 a lev. Januarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || . . . 8 a α lev. ¶ Tabule breues et utiles || . . . 9 b α lev. 10. sor Sequitur exercismus falis || et aque diebus dñicis per to || tum annuz . . . 10 b α lev. ¶ Oratio deuota de passioe || dñi nostri . . . 11 a α lev. Dum sacerdos preparat se: || ad missaz dicat & . . . 15 b β lev. 14. sor . . . Sequuntur forma: || tñes et cautele obsequi sibi || rituum in corporibus hominum existentium . . . 24 b α lev. [G:] Gloria in excelsis deo. || Et . . . 25 a α lev. sign. a, levélsz. I. Incipit missale diuinorum || officiorum tam de tempore || q̃ etiam de sanctis cũ certis || officiis annexis: vtpote de || transfiguratione dñi: de pe. || filiétia x. fm choz alme ec: || clisie. Strigoniens. Domi: || nica prima in aduétu domi: || ni Introitus ad missam. || [M₁₀] D I C Deuani || animaz || meaz de || us meus || . . . 298 a β lev. levélsz. cclxxiii. 16. sor ¶ Finit missale fm chorum || alme ecclesie Strigoniens. || Impressum Venetiis || Impensis Urbani Kaim li: || barij Budensis. Anno dñi || Mcccc.iii. kal. iiij. Augusti.

Weale—Bohatta 251. l. Rivoli 222. sz. Knauz 27. l. Szabó K. III. 118. sz. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 75. l. Uj M. Muz. 1857. évf. 132. l. Kemény 34. l. Dankó 121. l. Könyvkiáll. Eml. 199. l. 7. sz. Ballagi 95. sz. Gulyás 28. l.

egyidőben kiadott változata. Ezt a megállapítását, hogy t. i. az esztergomi misekönyvet 1503-ban mindkét budai könyvárus, csaknem azonos kiadásban kinyomatta, Szabó Károly (RMK. III. 119.), Rivoli (223. sz.), Weale—Bohatta (251. l.), valamint Ballagi (87. és 94. sz.) is átvette. A példányok újabb összevetése azonban kimutatta, hogy az esztergomi könyvtár csonka példánya nem más, mint Joannes Paep 1502-es missaléja. Ezek szerint tehát 1503 július 20-án Urbanus Keym egyedül adta ki az esztergomi misekönyvet, amely lényegtelen eltérésektől eltekintve, Joannes Paep 1502-es kiadásának utánnomása.

Budapest: *M.* Teljes példány. A címlapon következő bejegyzés: „Capituli Posoniensis 1633.” Rongált régi bőrkötés.

FK. Csonka példány. A 10—11, 114—120(m_{2-8}), 121—129(n_{1-9}), 132(n_{12}) levelek hiányoznak. A könyvhöz fűzött üres leveleken kéziratos szövegpótlások. Préselt disznóbőrkötés, rézveretekkel. Az első táblán: *MISSALE ANNO 15. 28.*

EK. Csonka példány. Az 5—6, 25(a_1), 32(a_8), 132(n_{12}), 133(o_1) 138—139(o_{6-7}), 222(aa_6), 268—269(A_{4-5}) levelek hiányoznak. A 183. és 184. lev. közé idegen missáléból vett levél kötve. A címlapon következő bejegyzés: „Reverendi domini Pauli de Ylswa episcopi milkoviensis et suffraganei strigoniensis, anno 1504.” A könyv elejéhez kötött üres leveleken kéziratos szöveg-pótlások. — Aranyozott bőrkötés.

Esztergom: *Főszékesegyházi könyvtár.* Csonka példány. A 2—21(aa_3), 132(n_{12}), 140(o_8), 260—261(ff_{4-5}), 297(D_7) levelek hiányoznak. Bőrkötés, rézveretekkel.

14.

Missale Strigoniense

Venetiis, 1507. XVI. kal. Dec. [16. Nov.] Luc'Antonius de Giunta, impen-sis Joannis Paep, 8°.

392 lev. 1—2₈ 3₁₂ a—z₈ t₈ s₈ A—S₈ T₁₂ [a_8] Levélszámozás: [28] 1—355 [9] (hibákkal). 1, 2 hasábos. 31, 32, 26 sor. Gót missaletípus. Inicialék: lombard kezdőbetűk 7, 9 mm; kezdőbetűk növényi dísszel 16×16 mm; figurális kezdőbetűk 33×33 mm. 16 fametszet, melyek közül az egyik megismétlődik, cca 80×128 mm; számos szövegközi fametszet, 21×32 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. L. A. de Giunta nyomdászjelvénye: Kristeller 221. sz. Joannes Paep könyvtárusjelvénye: Végh 11. sz. Vízjegyek: Briquet 493. var.

1 a lev. ¶ Missale fm choruz ¶ Alme Ecclesie Strigoniens. cu ¶ quotationib⁹ intro-ituū pfa- ¶ mox: offer. ac cōmunionū: ¶ z remissionib⁹ oīum ¶ in ipso p̄tentorū. ¶ Joannes Paep könyvtárusjelvénye. 1 b lev. ¶ Tabula annoz cōmuniū z bisextilium: ¶ Karūg dñicaliū ¶ quotānīs currētiū: . . . 2 a lev. sign. 1₂ Januarius habet dies. xxxi. luna. xxx. ¶ . . . 8 b lev. ¶ Si vis per hanc precedentem tabulam festa mobilia in- ¶ uenire . . . 9 a α lev. sign. 2 ¶ Tabule breues z peruti ¶ les . . . 10 b β lev. 20. sor ¶ Sequit exorcism⁹ salis ¶ z aque diebus dñicis p to- ¶ tū annuz . . . 11 b β lev. 17. sor ¶ Cōiuratio malignorū ¶ sp̄rituū in corporib⁹ homi ¶ nū ex̄istentium . . . 18 a α lev. sign. 3₂ ¶ Dū sacerdos p̄parat se ¶ ad missaz dicat h . . . 26 a α lev. 17. sor ¶ Inci- piūt cautele seruā. ¶ de . . . 29 a α lev. sign. a, levélsz. 1. ¶ Incipit missale diuinorūz offi- ¶ ciorūz tam de tempore ¶ etiā de ¶ sanctis cum certis officiis anue- ¶ ris: vt puta de transfiguratione ¶ domini: de pestilentia zc. fm cho ¶ rum alme ecclesie Strigoniens. ¶ ¶ Dominica prima in aduentu ¶ domini Introitus ad missam. ¶ [A₈] D Te lenani ¶ animā meam: deus meus . . . 383 b β lev. 5. sor ¶ Venetijs accuratissime ¶ typessum arte Luceantonij ¶ de giuta florētini: Impēsis ¶ vo Johannis Paep. libia ¶ rij Budeñ. Anno dni M. ¶ cccc.vij. xvj. kal. decēbris. ¶ Registrum ¶ . . . L. A. de Giunta

nyomdászjelvénye. 384 lev. üres. 385 a α lev. ¶ Sequētes misse speciales ¶ postq̃ in
vidinaria rubrica ¶ strigonienfi nō habeātur in ¶ hac tamē nouissima impres- ¶ sione ex
charitate amore et ¶ missali decore subiuncte sūt ¶ fidelissime . . . 392 a β lev. 31. sor . . .
¶ Per ¶ dominum. 392 b üres.

Weale—Bohatta 251. l. Rivoli 224. sz. Knauz 30. l. Szabó K. III. 148. sz.
Weszprémi, cent. II. 2, 409. l. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 74. l. Uj M. Muz.
1857. évf. 130. l. Kemény 31. l. Egri érs. ktr. címj. 1282. l. MKSZ. 1902. évf.
47. l. Ballagi 112. sz. Gulyás 28. l.

Budapest: M. 2 példány. 1. Csonka példány a pozsonyi káptalanból (ld.
Knauz). 1. lev., 2. ív, 29(a₁), 38—43(b₂₋₇), 46—47(c₂₋₃), 50—51(c₆₋₇), 275(F₇)
levelek és az utolsó ív hiányzik. Rongált, egykorú bőrkötésben. 2. Todorescu
—Horváth könyvtárból. A 174. lev. (t₂) hiányzik. Régi bőrkötés G. K. P. mo-
nogrammal és 1584-es évszámmal.

FK. Csonka példány, melyből az 1—8, 28, 29(a₁), 36(a₈), 38—40(b₂₋₄),
54(d₂), 57(d₅), 59(d₇), 166—167(s₂₋₃), 174—176(t₂₋₄), 179(t₇), 206—211(z₂₋₇),
224—225(¶₄₋₅), 227(¶₇), 242(B₆), 252(C₈), 256—257(D₄₋₅), 268(E₈), 271—
272(F₃₋₄), 287—288(H₃₋₄), 294(K₂), 299(K₇), 302—303(L₂₋₃), 384(T₁₂), 385—
386, 390—392. levelek hiányoznak. Rongált, egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

15.

Missale Strigoniense

Viennae, 1508. X. Kal. Maii [22. Apr.] Joannes Winterburger, 2°.

264 lev. [a₁₀ b₆] ✠₄ a—z A—F₈ G—H₆. Levélszámozás: [20] 1—244. 1, 2
hasábos. 36, 19, 45, 57 sor. Betűtípus: 4:130G; 5:104G (helyenként térszóval
[Durchschuss] 130 mm); 6:83G; 8:125G.*) Inicialék: lombard kezdőbetűk 5, 6,
9, 11, 18, 24, 27, 30 mm; antiphonale kezdőbetűk 20, 28 mm; kezdőbetűk
fekete vagy piros alapon, növényi dísszel 27×30, 40×42 mm; figurális kezdő-
betűk 28×30, 40×42, 48×55 mm; kánon-T 94×112 mm (XII. tábla). Fa-
metszetek: 1b lev. Arma Christi fametszet, 244×160 mm (XIII. tábla); Lan-
ger leírása szerint 112b lev. kánonfametszet, mely mindkét ismert példányból
hiányzik; kánonban kerek Agnus Dei fametszet, 52 mm; szövegekőzi fametsze-
tek, 25×42, 45×60 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás.
Fekete és piros nyomás. Joannes Winterburger nyomdászjelvénye: Mayer 16.
ábra. Vízjegyek: Briquet 746, 4906 var., 15376 var., 15392 var. és 23—26. ábr.

1 a lev. xylogr. betűkkel Missale Stri- ¶ gonien. cum ¶ additionib⁹. ¶ 1 b lev. famet-
szet. 2 a lev. sign. 2 Januarius habet dies. xxxi. Luna. xxx. ¶ . . . 8 a lev. Litterā dñica-
lem ad annū (sic!) ppositū ¶ scire si cupis . . . 9 a α lev. ¶ Sequit exorcismus salis z ¶
aque diebus dñicis p totū an- ¶ num . . . 9 b β lev. 10. sor ¶ Tabula dñicarū de tpe . . .
11 a α lev. sign. j ¶ Dum sacerdos ¶ pparat se ad missaz ¶ dicat x. . . 15 b β lev. ¶ Se-
quunt informatiōes z cautele obseruāde ¶ presbytero volenti diuina celebrare. ¶ [¶] Ri-
ma cautela . . . 17 a α lev. sign. ✠ ¶ Cōnratio malignorū ¶ spirituum in corporib⁹ ¶ ho-

*) A betűtípusok Langer tabelláinak jelzéseit követik

minā existentiū . . . 20 a a lev. ¶ Cantus angelicus. ¶ [G₅] Loria ī excelsis deo. ¶ . . . 20 b lev. üres. 21 a a lev. sign. a, levélsz. 1. ¶ Incipit missale fm chorū ¶ alme ecclesie Strigoniē. ¶ ¶ Dñica prima in aduētū dñi. ¶ [A₁] D te lena: ¶ ui . . . 264 a β lev. levélsz. 244. Auxiliante deo : dñs nro iesu ¶ christo cui est oīs nostre bone ¶ operatiōis : laboris semp. ho: ¶ nor : gloria. Missale fm cho: ¶ rum Strigoniē. cum oībus ¶ requiritis : : alijs multis sup: ¶ additis studiosissime reuisum ¶ correctū : emendatū : in claris. ¶ fima vñbe Viennensi austriaca ¶ Impensis : laborib⁹ Joannis ¶ Winterburger diligentissime ¶ impressum : feliciter explicit. ¶ Anno salutis. iē. Millesimo ¶ quingentesimo octauo : deci: ¶ mā kalend'. Maij. finem dedit ¶ optatum. ¶ Joannes Winterburger nyomdászjelménye.

Panzer IX. 3, 12. Schier 19, XII. Denis, Wiens Buchdr. 20. I. Langer 61. I. 48. sz. Weale—Bohatta 251—2. II. Knauz 31. I. Szabó K. III. 149. sz. Dankó 121. I. Könyvkiáll. Eml. 200. I. 13. sz.

Budapest: EK. Csonka példány, amelyből az 1, 21(a₁), 33(b₅), 112—114(m₄₋₅) lev. hiányoznak. Az utolsó levél hátlapján ex-libris a következő szöveggel: „Bibliothecae Pestiens. Ord. S. Pauli P. E. Inscriptit P. Caspar Gindl An. 1773.“

Szombathely: Ferencrendiek kolostorának könyvtára. A példányból a 112. lev. a kánonfametszettel hiányzik.

16.

Missale Zagradiense

Venetiis, 1511. 20. Junii, Petrus Liechtenstein, impensis Joannis Muer, 2°. 332 lev. ✠₈ *₆ ₆ A₁₀ C₆ D₁₀ a—q₈ r—s₈ t—z₈ A—B₈ C₆ D₈ E—F₆ G—O₈. Levélszámozás: [46] I—CCLXXXV [1]. 1, 2 hasábos. 41, 20 sor. Gót textura, missale és károntípus. Inicialék: lombard kezdőbetűk 6, 13 mm; antiphonale kezdőbetűk 28 mm; figurális kezdőbetűk 28×33, 46×50, 62×70 mm. Fametszetek: 1a lev. indadászes kerethen II. Ulászló magyar király és Lukács zágrábi püspök címere, 250×173 mm; 1b lev. Patrona Hungariae és a három magyar szent, István, Imre és László, 295×220 mm (XIV. tábla); 20b lev. a világ teremtése, 312×202 mm; 37b lev. kánonkép, 305×205 mm (XV. tábla); 19-szer megismétlődő lapszélkeret váltakozó jelenetekkel a bibliából és szentek életéből; számos szöveggközi fametszet, 38×54 mm. Rubrum-jelek. Lapcímek. Nyomtatott hangjegyek. Fekete és piros nyomás. Petrus Liechtenstein nyomdászjelménye: Kristeller 242. sz. Joannes Muer könyvárus-jelménye: Kristeller 247. sz., Végh 26. sz. Vízjegyek: 27—28. ábra.

1 a lev fametszet, alatta Missale fm chorū : Rubricā Almi epatus Zagradiē. ¶ Ecclesie: roboratū et approbatū in sacra synodo et ¶ gñali capl'o sub Rmo dño. Dño Luca epō iē. ¶ Venetiis aut Anno christi. 1509. inceptū ¶ cū Cantu : Figuris oīum Festiui: ¶ tatū ac Euāgelioꝝ q̄ diligē. ¶ tiffime absolutum est ¶ Anno. 1511. Die. 20 Junij. ¶ 1 b lev. Regina celi . . . kezdetű verssorok, alatta fametszet. 2 a lev. sign. ✠₂ Januarius habet dies. xxxi. Luna. xxx. ¶ . . . 8 a a lev. ¶ De veneratione fes-

Jegyzet. Egyes példányok colophonjában 1511-es évszám.

tiuitatū || aduertatur Rubrica sequens. || . . . 9 b lev. ¶ Tabula annorū cōium et bis-
segitium: litterarumq; dñicalium || quotannis currentiū: . . . 10 b a lev. ¶ Tabula
totius operis. || . . . 12 a β lev. 14. sor ¶ Sequunt̃ quedā notabilia || de missaꝝ celeb-
ratiōe valde vti: || lia: . . . 15 a a lev. sign. ¶ ¶ Itē diebus dñicis: cū de tpe || fit
officiū . . . 21 a a lev. sign. A ¶ Incipiunt pambula: ac que: || dam pparatoria: tam
pro hoc || libro: Missalis: q̃ etiam pro || misse officio: debito ordine ex: || pedien. cō-
petētia: et necessaria. || [L₂] Iber iste Missalis: secun: || dum ritum: cōmunē ob: ||
seruantiam. Alme ecclesie Ia: || grabien. Goriciēsis vulgariter || nuncupatus: . . .
37 b lev. kánonfametszet. 38 a lev. sign. D₂ [L₁] ¶ Igit̃ elementissime pa || ter: per iesum
christū fi- || lium tuū dñm nr̃m: . . . 47 a lev. sign. a ¶ In prima dñica aduētus dñi
incipit Introi. || [M₁] ¶ Te lenani aīam meā: deus || meus . . . 332 a lev. 3. sor Accipi-
te optimi reuerendiq; patres Missale fm choꝝ al: || mi epātus Zagrabien. ecclesie
cū figuris: optimisq; chara: || eteribus q̃ pulcherrime perlustratū Iussu: impensis ac ||
sumptibus prouidi atq; egregij viri Johānis Muer ciuis || Zagrabieñsis qui oriūduꝝ
est german⁹ de koppyftain ex pte || aut̃ Georgio Muer Schoto: ibidē cōcuiꝝ dñ in
humanis || erat. Venetijs puigili cura excussum. Anno virginiei par: || tus 15 Die
20 Junij in officina Petri Siechtenstein. || Joannes Muer könyvárusjelvénye. 332 b lev.
Petrus Liechtenstein nyomdászjelvénye, alatta Impressum Venetijs in edibus || Petri
Siechtenstein Colo: || nienfis Germani || Τελοσ

Weale—Bohatta 279—280. II. Rivoli 234. sz. Zaccaria I. 61. Knauz 35—
40. II. Szabó K. III. 176. sz. Pray 40. I. Tud. Gyüjt. 1817. évf. VI. 81. I. Új M.
Múz. 1857. évf. 207. I. Kemény 38. I. Dankó 122. I. M. Tört. Tár XIII. 234. I.
MKSZ. 1876. évf. 268. I. 1902. évf. 47. I. Könyvkiáll. Eml. 200. I. 15. sz. Egri
érs. ktr. címj. 1282. I. Divald 155. I.

Budapest: M. Todorescu—Horváth könyvtárból kiegészített, csonka pél-
dány. 1. és 8. lev. hasonmás. Piros bársonykötés, ezüstveretekkel. *)

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. 2 teljes példány. 1. Chereödi János
pécsi püspök tulajdonából. A kánon hártýára nyomtatva. A fametszetek
kiszínezve. A piros bársonykötés 4—4 sarkát és közepét domborműves
aranylemezek díszítik. Az első kötéstábla középső lemezén Agnus Dei a követ-
kező körirattal: „Ecce Agnus Dei JO. Ch. E. QQ. 1592.” A hátsó kötéstábla
középső lemezén címer, a következő körirattal: „Joan. Chereödi. Ep. Qu.
administrator Ecclae. Strigon.” Ugyanez a címer ismétlődik meg a kánon
első lapjának aljára festve, kétoldalt Szt. István és Szt. Adalbert alakjaival és
1592-es évszámmal. 2. Kutassy János győri püspök tulajdonából. A kánon hárt-
tyára nyomtatva. A kánonkép kiszínezve, alján 1.5+6.7-es évszám. Az 1a levél,
ellentétben a többi példányokéval, üres. A colophonban 1511-es évszám. A 2a
lev. alján tollal rajzolt címer, szövegszalagján a következő felirattal: „Johan-
nes Kutassy Ep̃s Javriensis.” Piros bársonyba kötve.

Variáns. A példányba más kánon (D ív) van illesztve, melynek szövegé-
ben némi eltéréseket találunk. Betűtípusa ugyanaz, az iniciais és antiphonale
kezdőbetűk azonban mások. Ugyancsak más a kánonfametszet (ld. Rivoli,
Crucifixion No. XVI. p. 259.), mely a Kereszt mellett álló Mária és János evan-
gelistán kívül, a Keresztet átölelő Magdolnát is ábrázolja.

37 b lev. (D₁) kánonfametszet, 267×178 mm. 38 a lev. sign. D₂, misét ábrázoló famet-
szet, 52×67 mm, alatta [L₂] ¶ igitur elemētis: || fime pater: p̃ Iesū: || xp̃m filiū . . .

Roma: *Bibl. Vaticana*. Teljes példány. 1a lev. üres, 1b lev. *Patrona Hungariae* fametszet. Hárttyakötés.

Budapest: *Báró Kornfeld Mór*ic könyvtára. 1. lev. hiányzik. Egykorú bőrkötés.

*) 2. példány a pozsonyi káptalan tulajdonából. Címlapján következő bejegyzés: „Blasius Chesius Praepositus sancti Thome de promontorio Strigoniensis... Canonicus est possessor huius 1543...” A kánon hárttyára nyomtatva. — 36. lev. kézíráttal pótolva. Félbőrkötés.

17.

Missale Strigoniense

Venetiis, 1511. Kal. Aug. [1. Aug.] Nicolaus de Franckfordia, impensis Joannis Paep, 4°.

388 lev. ✠₁₂ 1—2₈ a—r₈ [s₄] t—z₈ t₈ 2₈ 4₈ A—S₈ T₁₂. Levélszámozás: [28] I—CCCLXI (hibákkal). 1, 2 hasábos. 30, 22 sor. Gót missale és kánon-típus. Inicialék: lombard kezdőbetűk 5, 7, 9, 13 mm; kezdőbetűk fehér vagy piros alapon, növényi ornamentikával 18×18, 30×30, 30×18, 32×24 mm; figurális kezdőbetűk 31×31, 40×45 mm. 168b lev. [s₄] kánonfametszet, 120×177 mm (XVI. tábla). Számos szöveggközi fametszet, 24×32, 56×60 mm (XVII. tábla). Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Nicolaus de Franckfordia nyomdászjelvénye: Kristeller 248. sz. Joannes Paep könyvárusjelvénye: Végh 12. sz. Vízjegyek: 29. ábra.

1 a lev. [M]issale Stri || gonien. ^{Noniffime impressum.} || Joannes Paep könyvárusjelvénye.
1 b lev. Ante missam: i diligēs executio misse. || ... 2 a lev. sign. ✠₂ Januarius habet dies. xxxj. luna. xxx. || ... 8 a lev. Etaz dñicalē ad annū ppositū || seire si cupis ... 9 b a lev. ¶ Tabule breues i peruti. || les ... 11 b a lev. ¶ Sequitur exorcismus sa || lis i aque diebus dñicis per || totū annum ... 13 a a lev. sign. 1. ¶ Dū sacerdos preparat se || ad missā dicat. x ... 19 a β lev. Sequitur informatiōes et || cautele obseruāde presbte. || ro ... 23 a β lev. sign. 2. ¶ Coniuratio || malignorū spiri || tuū in corpibus || hoīum exiētū || ... 29 a lev. (a₁) levélsz. I ¶ Incipit missale diuinozū officiozū || tam de tempore q̄ etiā de sanctis cuz || certis officiis annexis: vt puta de trās- || figuratiōe domini: de pestilentia iē. || fm chorūz alme ecclesie Strigoniē. || ¶ Do- minica p̄ta in aduētū domini. || Intro. ad missam. || [A₂] D te leuau animaz || meaz: deus meus in || te confido: ... 388 a a lev. levélsz. ccelgi. 13. sor ¶ Auxiliante deo i domi- || no nostro iesu xristo cui est || nostre bone operatiōis i la- || boz is semper honor i gloria || Missale fm chorū archiepa || tus Strigoniē. ecclesie cū || omnibus requisitis: i alijs || multis super additis studio || fiffime reuifum correctum i || emendatū: Alma venetiarū || vībe quibus imprimendis: || Maxima diligentia ac foli- || citudine Nicolai de franck- || fordia germani. || ¶ Serenissimo Ladislao || Rege vngarie atq̄ Bohe- || mie faustissime regnante. || β hasáb Diuine Cultus Antistites || Reuerēdissimus dñs. dñs || Thomas sc̄tē Romane ec- || clesie ep̄us Cardinalis atq̄ || Archiep̄s Strigoniensis. || p̄larche Cōstātinopolitani || iussu i impensis spectabilis || viri Johānis paep Librarij || Budeñ. Anno domini. || M. cccc. cxi. kl. Augu. || Registrum. || ... Nicolaus de Franckfordia nyomdászjelvénye.

Weale—Bohatta 252. l. Rivoli 225. sz. Knauz 33. l. Szabó K. III. 175. sz. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 74. l. Új M. Múz. 1857. évf. 131. l. Kemény 33. l. Tudománytár 1842. XI. 125. l. Fraknoi 190. l. Ballagi 135. sz. Gulyás 29. l.

Budapest: *M.* A példányból, mely azelőtt a pozsonyi káptalané volt, a 168. lev. (s_4) (kánonkép) hiányzik. Javított egykorú bőrkötés, csatokkal.

A. 2 csonka példány. 1. Gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából. A 29(a_1), 36(a_8), 168(s_4), 169(t_1) és 388(T_{12}) levelek hiányoznak. Új bőrkötés. 2. Gróf Telekies könyvtárából. 1—29, 168(s_4), 312(K_8), 313—314(L_{1-2}), 338(O_2), 343(O_7), 377(T_1) lev. hiányoznak. Rongált egykorú bőrkötés.

Báró Kornfeld Móric könyvtára. Teljes példány, aranyozott bőrkötésben, rézveretekkel, csatokkal.

18.

Missale Strigoniense

Basileae, 1511. 10 kal. Nov. [23. Oct.] Jacobus de Pfortzheim, 4°.

289 lev. [10] $A_8 B_4 a-n_8 o_7 (!) p-z A-K_8 L_4 (?)$. Levélszámozás: [22] 1—267 [1] (?) (hibákkal). 1, 2 hasábos. 35, 24, 54 sor. Gót textura, missale és kánontípus. Inicialék: lombard kezdőbetűk 11, 20 mm; piros alapon fehér kezdőbetűk, növényi dísszel 56×60 mm; fehér alapon piros kezdőbetűk, növényi dísszel 43×40 mm; kánon-T 75×87 mm (XVIIIa. tábla), 127b lev. (o_1) kánonfametszet, 128×182 mm (XVIII. tábla); Agnus Dei fametszet, 43×43 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás.

1 a lev. *Missale strigoniense. cum ad || ditionibus missarum quarundam specia. || hunc in prioribus non impressis || una cum repertorio et quota || tionibus ad inveniendum || quascumque || lecturas: prophetias: || epistolas: euangelia: || et reliqua missarum || sacra concerner || nentia.* 2 a lev. *Januarius habet dies. xxxi. Luna. xxx. || ... 8 a lev: Tabula septuagesimalis (a gyulafehérvári példány szerint).* 9 a a lev. *¶ Sequitur exortismus salis et aque diebus dominicis per totum annum || nunc || ... 9 b β lev. 13. sor ¶ Tabula dominicarum de tempore: quibus || ... 10 b a lev. 26. sor ¶ Oratio deuota de passionibus domini || nunc || ... 11 a a lev. sign. A ¶ Dum sacerdos preparat se || ad missam dicat hoc || ... 16 a a lev. ¶ Sequuntur informatio et cautela obsequii || uande presbytero volenti diuina celebrare. || [B₅] Rima cautela || ... 17 b a lev. ¶ Coniunctio malignorum spirituum || tuum in corporibus hominum existit || ... 22 a a lev. sign. B₄ ¶ Cantus angelicus. || [G₃] Vox in excelsis || ... 22 b lev. üres. 23 a a lev. sign. a. levélsz. 1. Incipit missale secundum chorum || alme ecclesie Strigoniensis. || Officia prima in aduentu domini || [M₁₂] D || te || le || ua || ui || ani || mā || me || am || de || us || me || us || ... 288 b β lev. 14. sor ¶ Missale secundum ritum ecclesie || Strigoniense. cum omnibus requisitis || et alijs quibusdam superadditis || vigilantia studio emendatum: et || tandem in urbe regia Basiliensi || impressum: per prouidum || virum Magistrum Jacobum de || pfortzheim: arte imprimendi || laudatissimum. Finiebatur vero || libro secundis. Anno Millefimo || mo Quingentesimo vndeci || mo Decimo kalendas. Nouemb. 289. lev. üres (?).*

Szabó K. III. 168. sz.

Budapest: *M.* Csonka példány. Az 1—3, 8—10, 127—128(o_{1-2}), 270—273(I_{1-4}), 278(K_1), 285(K_8), 286—289(L_{1-4}) levelek hiányoznak. A címlap, kánonkép, a kánon első levele, valamint a colophon lapja fotókópiákkal

pótolva, melyek közül az első három az Egyetemi Könyvtár példánya, az utolsó a gyulafehérvári Batthyányi könyvtár példánya után készült. Papírkötés.

EK. Csonka példány. A 8, 165(s₈), 272—273(I₃₋₄), 280—283(K₃₋₆), 287—289(L₂₋₄) levelek hiányoznak. Új bőrkötés.

Gyulafehérvár: *Batthyaneum*. A példányból a kánonkép (o₁) és a 289. lev. hiányzik.

19.

Missale Strigoniense

Venetii, 1512. 3. Aug., Petrus Liechtenstein, impensis Stephani Heckel de Rivulo Dominarum, 2°.

312 lev. ✕₈ A₈ B₄ a—n₈ o₆ p—t₈ v₁₂ x—z₈ t₈ 2₈ 7₈ A—J₈ K₁₀. Levélszámozás: [20] 1—292. 1, 2 hasábos. 35, 18, 36, 63 sor. Gót textura, missale és károntípus. Inicialék: lombard kezdőbetűk 6, 10, 13 mm; antiphonale kezdőbetűk 27 mm; figurális kezdőbetűk 28×33, 46×50, 62×70 mm. 130b lev. (o₆) kánonfametszet, 260×182 mm (XIX. tábla). A szövegben számos kis fametszet, 54×38 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Petrus Liechtenstein nyomdászjelvénnyel: Kristeller 242. sz. Stephanus Heckel könyvárusjelvénnyel: Végh 18. sz. Vízjegyek: 30—32. ábra.

1 a lev. fametszetű keretben *Missale fecit dñs al. || me ecclesie Strigoniens. || Stephanus Heckel könyvárusjelvénnyel. 1 b lev. ¶ Tabula annorum communium : bisextilium : littera : || rumq̃ dominicalium quotannis currentium : . . . 2 a lev. sign. ✕₂ Januarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || . . . 8 a lev. Canon tabule sequētis de intervallo et festis mobilibus. || [3] ¶ Iteruallum . . . 9 a α lev. sign. A ¶ Sequit̃ exorcismus salis || : aq̃ diebus dñicis p̃ totum || annū . . . 9 b β lev. 12. sor ¶ Tabula dñicaz de tpe. q̃ || bus . . . 11 a α lev. sign. A₃ ¶ Dum sacerdos preparat || se ad missam dicat. & . . . 16 a α lev. ¶ Sequuntur informationes et cautele obseruāde pre- || sbhtero volenti diuina celebrare. || [P₁₀] ¶ Rima cautela . . . 17 a α lev. sign. B ¶ Cōiuratio ma- || lignozum spirituū || in corporibus ho- || minum existētium || . . . 20 a α lev. ¶ Cantus angelicus. || [G₁₁] ¶ Gloria in || excelsis || deo . . . 20 b lev. üres. 21 a α lev. sign. a, levélsz. 1. ¶ Incipit missale fm choz || alme ecclesie Strigoniens. || ¶ Dñica p̃sa in aduētū dñi. || [A₁₁] ¶ Te leua- || ui animam || meaz deus || mens . . . 312 a lev. levélsz. 292, 11. sor ¶ Venetijs accuratissime impressum. In || Edibus Petri Liechtenstein Coloniē- || sis Germani. Imp̃ssis vero Ste- || phani Heckel de Riwołdnāz || Librarij Budenſ. Anno || virginiei Partus 1512. || Die. 3. Augusti. || * * * ¶ Finis. || Registrum. || . . . 312 b lev. Petrus Liechtenstein nyomdászjelvénnyel.*

Weale—Bohatta 252. l. Rivoli 226. sz. Knauz 41. l. Szabó K. III. 180. sz. Apponyi 1615. sz. Weszprémi cent. III. 409. l. Tud. Gyüjt. 1817. évf. VI. 77. l. Uj M. Muz. 1857. évf. 207. l. Kemény 39. l. Dankó 122. l. Ballagi 145. sz. Gulyás 29. l.

Budapest: M. 3 példány. 1. Teljes, meglehetősen rongált példány az esztergomi főegyházi könyvtárból, melyet Simor János esztergomi érsek 1871.

június 7-én cserében átengedett a Nemzeti Múzeum könyvtárának. A címlapon következő bejegyzés: „Reverendus D. Georgius Dubouski Praepositus B. Mariae Virginis de Vihel, Custos et Canonicus Metropol: Eccl. Strigo., tamque filius Ecclesiae Capellae Sclavorum D. Michaelis Missale hoc restituit, oret pro eo D. Sclavorum Concinator.“ Lejebb más kéztől: „Templi Slavonicae Nationis Tyrnaviensis.“ Egykorú, javított bőrkötés, hiányos rézveretekkel. 2. Gróf Apponyi Sándor könyvtárából teljes példány, régi préselt bőrkötésben. Az összes fametszetű képek és iniciálék kifestve. 3. Todorescu—Horváth könyvtárból teljes példány, új bőrkötésben, arany metszéssel.

A. Gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából teljes példány. Új bőrkötés.

FK. Csonka példány, a garamszentbenedeki apátságából. A 96—97(k₄₋₅) lev. hiányoznak. A címlapon következő bejegyzés: „Conventualis Ecclesiae S. Benedicti de juxta Gronn Missale Anni 1512.“ Egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

Sopron, *Evang. Lyceum* (teljes).

19a.

Missale Strigoniense

Venetii, 1512. 3. Aug., Petrus Liechtenstein, impensis Urbani Keym, 2°.

A címlap és colophon kivételével, teljesen azonos Stephanus Heckel kiadásával.

1 a lev. fametszetű keretben *Missale fecit dñs al- || me ecclesie Strigoniē. || Urbanus Keym könyvárusjelenye (Végh 16. sz.). 312 a lev. levélsz. 292, 11. sor || Venetijs accuratissime impressum. In || Edibus Petri Liechtenstein Colonijs || fñs Germani. Impensis vero || Urbani Keym Librarij || Budens. Anno virgi || nei Partus. 1512. || Die. 3. Augusti. || * * || * Finis. || Registrum. || . . .*

Weale—Bohatta 252. l. Bohatta 95. sz. Rivoli 227. sz. Knauz 42—44. ll. Weszprémi cent. II. 2, 408. l., cent. III. 409. l. Dankó 122. l. Könyvkiáll. Eml. 201. l. 17. sz. Egri érs. ktr. címj. 1282. l. MKSZ. 1902. évf. 47. l. Ballagi 143. sz. Gulyás 29. l.

Budapest: M. 2 teljes példány. 1. A dubniczi Illyésházy könyvtárból, rongált bőrkötésben. 2. Todorescu—Horváth könyvtárból, régi bőrkötésben, rézveretekkel, csatokkal és aranymetszéssel.

EK. A példányból a kánonkép (o_o) és a 140(q₂) lev. hiányzik. A címlapon következő bejegyzés: „Wolfgangus de Pukano me emit.“ Alatta más kéztől: „Wolfgangus pukanensis me emit Anno 1532.“ Majd: „Ex libris P. Joannis Josephi Fehir pt. Plebani Kisvardens. 1718.“ Javított régi bőrkötés, csatokkal.

Báró Kornfeld Móríc könyvtára. Teljes példány, új bőrkötésben.

Esztergom: *Főszékesegyházi könyvtár*. Teljes példány. Címlapján következő bejegyzés: „Reuerendo Dno. Ambrosio Thalasi Canonico necnon ADiacono Comitatus Zoliensis fidelissimo Andreas Soczowszky Rector Hospitalis

Nouosoliensis necnon Comitatus eiusdem senior perpetuae amicitiae ergo dono mittit.“ Majd: „Pauli Ruber Praepositi Saghiensis et S. Thomae necnon Canonici Almae Eccl. Metr. Strig. A. D. 1615.“ Ismét más kéztől: „Nicolay Posgay Abbatis de Feolduar, Praep. Orod., Cantoris et Can. Strig. 1645.“ Bársonykötésben.

20.

Missale Strigoniense

Venetii, 1513. 4. Jan., Petrus Liechtenstein, impensis Urbani Keym, 4°.

320 lev. ✠₈ A₁₀ B₄ a—z₈ t₈ p₈ q₈ A—K₈ L₁₀. Levélszámozás: [22] 1—298. 1, 2 hasábos. 33, 24, 38, 45 sor. Gót textura és missaletípus. Iniciálék: lombard kezdőbetűk 5, 6, 10, 13 mm; antiphonale kezdőbetűk 27 mm; figurális kezdőbetűk 28×33, 46×50 mm. 139b lev. (p₅) kánonfametszet, 172×130 mm (XX. tábla). A szövegben számos kis fametszet, 40×28 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Petrus Liechtenstein nyomdászjelműve: Kristeller 242. sz. Urbanus Keym könyvárusjelműve: Végh 15. sz. Vízjegyek: Briquet 3448. sz. és 30—33. ábra.

1 a lev. Missale sed'm choꝝ || rum Alme ec- || cleſie Stri || gonien- || ſis. Urbanus Keym könyvárusjelműve. 1 b lev. ¶ Tabula annorum cōmunium : bifertiliū : litterarumq; dominicalium quotannis || currentium : ... 2 a lev. sign. ✠ : Januarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || ... 8 a lev. Canon tabule ſequentis de interuallo : festis mobilibus. || ¶ [3] Aternallū ... 9 a a lev. sign. A ¶ Sequit̃ exorcismus ſalis || : aque diebus dñicis p totū || annū ... 9 b β lev. 26. sor ¶ Tabu || la dñicaz de tēpore ... 11 b a lev. ¶ Dñz ſacerdos p̃parat ſe || ad miſſaz dicat h̃ ... 17 a a lev. ¶ Sequitur informationes : cautele ob || ſeruāde p̃ſb̃tero volēti diuina celebrare. ¶ [P₁₀] Rima cautela ... 19 a a lev. sign. B ¶ Cōſiuratio mā || lignoꝝ ſpūm ī || coꝝpoꝝib⁹ hoĩū || exiſtentiū ... 22 b a lev. ¶ Cantus angelicus. || [G₁₁] Gloria in || excelsis || deo ... 23 a a lev. sign. a, levélsz. 1. ¶ Incipit miſſale ſm choꝝ || alme eccleſie Strigoniensis. || ¶ Dñica p̃ma in aduētu dñi. || [A₁₁] D te leuauī || aīaz meā de || uš meū ... 320 a lev. levélsz. 298, 3. sor ¶ Venetijs accuratiſſime impreſſum. In || Edibus Petri Liechtenſtein Colo- || nienſis Germani. Impenſis ve- || ro Urbani Keym Librarij || Budenſ. Anno vir- || ginei Partus. || 1513. die. 4. || Janua || rij. * || Reſiſtrum. || ... 320 b lev. Petrus Liechtenstein nyomdászjelműve.

Weale—Bohatta 253. l. Rivoli 229. sz. Knauz 45. l. 22. sz. Szabó K. III. 185. sz. Wespérmi cent. II. 2, 409. l. Egri érs. ktr. címj. 1282. l. MKSz. 1902. évf. 47. l. Ballagi 151. sz. Gulyás 30. l.

Budapest: M. Todorescu—Horváth Könyvtárból kiegészített csonka példány. 154—55. (r₄₋₅) és 311 (L₁) lev. hasonmásban. Ezüsttáblakötésben, arany-metszéssel.

A. Gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából. A kánonkép (139. lev.) hiányzik. A címlapon következő bejegyzés: „Ex libris Michaelis Novak praepositi S. Thomae.“ A 2a lev.: „Anno 1603 obiit R. D. Michael Novak, canonicus Strigon: praepositus S. Thomae et concionator Schlaunonicus, annis 22.“ — Aranyozott

bőrkötés, rézveretekkel. Az első kötéstáblán: „M. N. 1. 5. 9. 0.“ (Michaelis Novak).

FK. A példányból a kánonkép (139. lev.) hiányzik. A címlapon következő bejegyzés: „Hoc Missale Ex reculis antiquiss. Bibliothecae Bistricien. cōmunicamus in usum Nobiliss. D. Gavay Nicolai Dñi Viciniarii fidelissimi Anno 1679. d. 7. Maji cum pari restitutione.“ Egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

20a.

Missale Strigoniense

Venetiis, 1513. 4. Jan., Petrus Liechtenstein, impensis Stephani Heckel de Rivulo Dominarum, 4°.

A címlap és colophon kivételével, teljesen azonos Urbanus Keym kiadásával.

1 a lev. Missale scd'm cho: || rum Alme ec: || clefie Stri || gonien: || fia. || Stephanus Heckel könyvtársajványa (Végh 19. sz.) 320 a lev. levélsz. 298, 3. sor ¶ Venetijs accu-ratissime impressum. In || Edibus Petri Pichttstein Coloniē- || fia Germani. Impēsis vero Ste || phāi Hechel de Rivolodnā || rā Librarij Budenē. || Anno. űginei par || t⁹. 1513. Die || 4. Janu || arij. || ★ || Registrum. || . . .

Panzer VIII. 415. l. 636. sz. Weale—Bohatta 252. l. Rivoli 228. sz. Knauz 45. l. 21. sz. Szabó K. III. 186. sz. Wespzprēmi cent. II. 2, 409. l. Wallaszky 186. l. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 77. l. Dankó 122. l. Könyvkiáll. Eml. 201. l. 18. sz. Récsey 182. l. 312. sz. Ballagi 150. sz. Gulyás 29. l.

Budapest: M. Teljes példány Jankovich Miklós könyvtárából. A címlapon következő bejegyzés: „Post tumultum redemit Nobilis ac Egregius Dominus ab Hereticis et Sodalitati B. Virginis Mariae redonavit Joannes Szabó de Maros-Vasarhely. 1643. 4^a Novembris“. Régi bőrkötés, rézveretekkel. — Ezen 1513-as Missalénak van még egy csonka példánya a Múzeum könyvtárában, miután azonban címlapja és colophonja hiányzik, nem állapítható meg, hogy Urbanus Keym, vagy Stephanus Heckel kiadásából való.

Esztergom: Főszékesegyházi könyvtár. Teljes példány gróf Széchenyi Ferenc könyvtárából. Cserepéldány a Magyar Nemzeti Múzeumból. — Egykorú bőrkötés, rézveretekkel.

Pannonhalma: Szentbenedekrendi Központi Főkönyvtár (csonka).

21.

Missale Strigoniense

Viennae, 1514. IV. Id. Nov. [10. Nov.] Joannes Winterburger, impensis Matthiae Milcher, 2°.

248 lev. [a₁₀ b₆] ✠₄ a—l₈ m₆ n—z A—E₈ F₆. Levélszámozás: [20] 1—228 (hibákkal). 1, 2 hasábos. 38, 19, 45, 57 sor. Betűtípus: 4:125G; 5:104G (he-

lyenként térszővel [Durchschuss] 125 mm); 6:83G; 8:125G (keverve a 2. sz. típus kezdőbetűivel); a címlapon 9. sz. típus; rövid feliratok a 14. sz. típussal. *)

Iniálék: lombard kezdőbetűk 5, 6, 8, 11, 18, 24, 30 mm; antiphonale kezdőbetűk 27 mm; fekete alapon fehér iniálék, növényi dísszel 30×27, 33×38, 40×42 mm; figurális kezdőbetűk 30×28, 40×42, 48×55 mm; kánon-T 94×112 mm (XII. tábla). 1b lev. Arma Christi fametszet, 244×160 mm (XIII. tábla); 106b lev. (1₆) kánonfametszet, 215×142 mm (XXI. tábla); a kánonban kerek Agnus Dei fametszet, 52 mm; szövegközi kis fametszetek, cca 25×40, 45×60 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. Joannes Winterburger nyomdászjelvénye: Mayer 16. ábra. Matthias Milcher könyvárusjelvénye: Végh 21. sz. Vízjegyek: Briquet 14.554, 14.805, 15.376 var. és 24—26. ábra.

1 a lev. (Első sor xylogr. betűkkel) *Missale Stri*: || gonieñ. cū multi^s additionib^{us} ac || missi^s: summa cū diligētia castigatū: sunt preterea que || dam misse de nouo sup addite que in missalib^{us} hac || tenu^s impressi^s nūq^{ue} habent: sunt etiam quedā misse || signate vbi stationes Rome obseruantur. iē. || Könyvárusjelvény, kétoldalt Matthias || Milcher || Bibliopola || Budensz || 1 b lev. fametszet. 2 a lev. Januarius habet dies. xxi. Luna. xxi. || ... 8 a lev. 10. sor Canon tabule sequenti^s de interuallo: festi^s mobilib^{us}. || [3₂] Eternallū ... 9 a α lev. || Sequit^r exorcism^{us} salis: || aque diebus dñicis p totū an: || num ... 9 b β lev. 10. sor || Tabula dñicarū de tpe qui: || bu^s ... 11 a α lev. sign. j. || Dum sacerdos || pparat se ad missaz || dicat & ... 15 b α lev. || Sequunt^r informatiōes: cautele obseruāde || presb^{itero} volenti diuina celebrare. || [P₂] Rima cautela ... 17 a α lev. sign. ✱ || Cōluratio malignorū || spirituum in corporib^{us} || hominū existentūz ... 20 a α lev. || Cantus angelic^{us}. || [G₇] Gloria in excels || fīs deo ... 20 b lev. üres. 21 a α lev. sign. a, levélsz. 1. || Incipit Missale fm chorū || alme Ecclesie Strigoneñ. || || Dominica prima in aduē: || tu domini. ^{Statio ad sciam} ^{Maria maior.} Introit⁹. || [A₂] D te lenauī || animā meaz || ... 248 b lev. 19. sor Hoc presens fm chorū Strigoneñ. cum oībus requisiti^s: et alijs multi^s sup ad: || diti^s studiofissime reuifum correctū (sic!) et emendatū: in clarissima vbe superioris pā: || nonie: q olim flauiana nūc Vienna dicta Joannes Winterburger Anno salu: || ti^s. iē. Millesimoquingentesimodecimoquarto Quartas Idus Nouembri^s || finem optatum vendicans Missale impressum explicit. Deo gratias || Joannes Winterburger nyomdászjelvénye.

Langer 85. l. 84. sz. Mayer I. 29. l. 19. sz. Weale—Bohatta 253. l. Knauz 46. l. Szabó K. III. 189. sz. Apponyi 103. sz. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 79. l. Új M. Múz. 1857. évf. 211. l. Kemény 43. l. Könyvkiáll. Eml. 175. l. 10. sz. MKSZ. 1882. évf. 185. l. Ballagi 165. sz. Gulyás 31. l.

Budapest: M. Teljes példány gróf Apponyi Sándor könyvtárából, barna maroquin bőrkötésben.

Kalocsa, Főszékesegyházi Ktr. (csonka).

Zwettl, Stiftsbibliothek (teljes).

*) A betűtípusok Langer tabelláinak jelzéseit követik.

Missale Strigoniense

Venetii, 1518. 23. Aug., Luc'Antonius de Giunta, impensis Urbani Keym, 4°.

328 lev. ✠₈ aa₆ ✠✠₁₂ a—z₈ z₈ 2₈ 3₈ 4₈ A—L₈ M₆. Levélszámozás: [26] 1—301 (hibákkal). 1, 2 hasábos. 32, 33, 27 sor. Gót textura és missaletípus. Iniciálék: lombard kezdőbetűk 5, 13, 16 mm; kezdőbetűk növényi dísszel 17×17 mm; figurális kezdőbetűk 16×16, 31×31, 42×48, 48×48; kánon-T 52×64 mm. 143b lev. (p₅) kánonfametszet, 176×122 mm. A kánonban kerek Agnus Dei fametszet, 40 mm; számos szövegközi fametszet, cca 40×60, 21×32 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Margináliák. Piros hangjegyvonalzás. Fekete és piros nyomás. L. A. de Giunta nyomdászjelvénye: Kristeller 221. VIII. sz. Urbanus Keym könyvárusjelvénye: Végh 15. sz. Vízjegyek: Briquet 493 var.

1 a lev. Missale scđ'm cho- || rum Alme ecclesie Strigoniens̃is. || Cū nouis additi-
onib⁹ ⁊ quot || tationib⁹ ⁊ pleriq; ī me- || li⁹ multoz missaz refor || mationib⁹ ac oib⁹
q; || ad perfectionē mis || salis pertinent || suppletio- || nib⁹. || Urbanus Keym könyv-
árusjelvénye. 1 b lev. ¶ Tabula annozum cōmunium ⁊ bifertilium ⁊ litterarumq; do-
minicalium quotanni⁹ || currētū: . . . 2 a lev. sign. ✠₂ Ianuarius habet dies. xxxi.
Luna. xxx. || . . . 8 a lev. ¶ Canon tabule sequentis de interuallo ⁊ festis mobilib⁹. ||
[3₂] Rteruallū . . . 9 a lev. sign. aa ¶ Cōiuratio malignoz spi || rituum in corporib⁹
homi- || num existentium . . . 15 a lev. sign. ✠✠ ¶ Sequit exorcismus salis || ⁊ aque
dieb⁹ dñicis per totū || annū . . . 15 b lev. 25. sor . . . ¶ Tabu || la dñicaz de tēpo-
re . . . 17 b lev. ¶ Dum sacerdos pparat se || ad missaz dicat x . . . 22 b lev.
¶ Sequunt informatiōes ⁊ || cautele obseruande p̃b̃h̃tero || volenti diuina celebrare. ||
[P₆] Rima caute- || la . . . 26 b lev. ¶ Cantus angelicus. || [G₈] Gloria || in ex- || cel-
sis || deo. || . . . 27 a lev. sign. a, levélsz. 1. ¶ Incipit missale fm choz || alme ecclesie
Strigoniens̃is. || ¶ Dñica p̃ma ī aduētū dñi || [A₉] D te le- || uauī ani- || maz me- ||
am: . . . 327 b lev. 3. sor ¶ Venetijs accuratissime impressum. In ¶ Edibus Luc'anto-
nij de giunta florē || tini Impensis vero Urbani Ke || hm Librarij Budeñs. ¶ Anno
virginei Par || tu⁹. 1518. die. 23. || mēis An || gusti. || Registrum. || . . . L. A. de Giunta
nyomdászjelvénye. Az utolsó levél üres (?).

Weale—Bohatta 253. 1. Rivoli 231. sz. Knauz 48. 1., 26. sz. Szabó K. III. 226. sz. Széchenyi Suppl. II. 333. 1. Wallaszky 186. 1. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 76. 1. Új m. Múz. 1857. évf. 134. 1. Kemény 36. 1. Ballagi 214. sz. Gulyás 30. 1.

Budapest: M. Teljes példány, melyből csak az utolsó üres lev. hiányzik. Rongált bőrkötés.

EK. Csonka példány. Az 1, 8—14, 116—117(m₂₋₃), 132—137(o₂₋₇), 140—145(p₂₋₇), 148—153(q₂₋₇), 156—161(r₂₋₇), 166—167(s₄₋₅), 204—209(z₂₋₇), 213—216(t₃₋₆), 328. levelek hiányoznak. A könyv végéhez kötött üres lapon következő bejegyzés: „Venerabili Domino Fabiano Crispo Turnauino conuentuali Ecclesiae S. Crucis de Lelez Joannes concionator Lonajensis dono dabat 1. die Iulii Anno domini 1602.“ — Régi bőrkötés.

A. Csonka példány, azelőtt az Egyetemi Könyvtár tulajdonában. Az 1—60,

147(q₁), 328. levelek hiányoznak. A könyv végéhez kötött lapon következő bejegyzés: „Reverendo domino Joanni Pragensi Praebitero et Conventuali Eccl. S. Crucis de Lelez 6. die Dec. A. 1594. donau pro fraternitate et amore in Thokaj. Joannes Garay m. p.“ — Félvászonkötés.

Esztergom: *Főszékesegyházi könyvtár*. Csonka példány, azelőtt a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában. A bejegyzés szerint Folger Ferenc besztercei énekkanonok, 1829. júl. 31-én József nádornak ajándékozta. Az 1—6, 8—14, 16—25, 143(p₅), 202(y₈), 323(M₁), 328. levelek hiányoznak. — Félbőr-kötés. Szombathely, *Ferencrendi kolostor*.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A PÁLOSREND MISEKÖNYVEI

1.

[Missale fratrum heremitarum Ord. divi Pauli primi heremite]

[Basel, Joannes Amerbach] hártya.

228×156 mm. [242] (?) lev. [6] b—n₈ [o₁₂]? p—z A—G₈...? Levélszámozás: [6] I—CI [6] CV—CCXXXI (hibákkal). 1, 2 hasábos. 35, 36, 24 sor. Betűtípus: 13:65G; 28:65G; 4*:92G. Iniciálék: 1; festett lombard kezdőbetűk: (2); festett iniciálék: (6). Fekete és piros nyomás.

1 a lev. Jam prima dies. et septima fine minatur. || Januarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || ... 7 a a lev. sign. b, levélsz. I. Officia prima In aduentu. || [A₆] D te leuani ani- || mā meā deus me- || us ... 110 a lev. [Z₆] E igitur elementissime pater per || ihesu christi filii tuum dominū || nostrum ... 241 b β lev. (levélsz. CCXXXI) 33. sor p. Cōtra fulgura ⁊ tēpesta. || tes. || [A₂] domo tua q̄s dñe || spiritales nequicie re- || 242. levéltől végig hiányzik.

Copinger II. 4129. Weale—Bohatta 308. l. Horváth 471. sz. Knauz, Kortan 127. l. Szabó K. III. 33. sz. MKSZ. 1894. évf. 145. l. 1914. évf. 298—299. ll. Ballagi 47. sz.

Budapest: M. Egyetlen csonka példány. Az o₆₋₇ s₁₋₈ t₂₋₇ y₂₋₇ G₃₋₆ G₈ levelek és az utolsó ívek hiányoznak. — Régi bőrkötés, rézveretekkel. Az első kötéstábla belsejében Temesvári Gergely árkádiai püspök 1496-ban kelt oklevele. Ennek alapján datálta Weale (id. m. 242. l.) a missalét 1495-re, holott ezen be-
ragasztott kézirat semmiféle összefüggésben nincs a missaléval.

2.

Missale fratrum heremitarum Ord. divi Pauli primi heremite

Venetiis, 1514. 20. Julii, Petrus Liechtenstein impensis Stephani Heckel, 4°.

322 lev. ✠₁₂ a—o₈ p₁₀ q—z A—O₈ P₁₂ Levélszámozás: [12] 1—308 (hibákkal). 1, 2 hasábos. 33, 24, 45 sor. Textura, missale és kánontípus. Iniciálék: lombard kezdőbetűk 5, 7, 8, 10, 12, 13 mm; antiphonale kezdőbetűk cca 19 mm; figurális kezdőbetűk 28×33, 46×50 mm. 134b lev. (p₁₀) kánonfametszet, középen keresztrefeszítés, a keretlécben jelenetek Krisztus életéből, 180×127 mm; 1b lev. két szövegközi fametszet, 54×38, 40×28 mm. Rubrumjelek. Lapcímek. Nyomatott hangjegyek. Fekete és piros nyomás. Petrus Liechtenstein nyomdászjelvénye: Kristeller 242. sz. Stephanus Heckel könyvárusjelvénye: Végh 20. sz. Vízjegyek: Briquet 3401. var.

Weale—Bohatta 308. l. Rivoli 246. sz. Knauz 53—54. II. Szabó K. III. 196. sz. Széchenyi II. 66. l. Tud. Gyűjt. 1817. évf. VI. 77. l. Uj M. Muz. 1857. évf. 208. l. Kemény 40. l. Dankó 122. l. MKSZ. 1914. évf. 299. l. Ballagi 164. sz. Gulyás 29. l.

Budapest: M. Csonka példány gróf Széchenyi Ferenc könyvtárából. A 2-3, 136(q₂) és 318(P₈) levelek hiányoznak. Az „*Incipit excorcismus salis...*“ kezdetű levél nem tartozik ebbe a miscskönyvbe. — Rongált, egykorú bőrkötés, fatáblákon.

EK. 2 csonka példány. 1. A 269(I₇) és 318(P₈) levelek hiányoznak. A címlapon következő bejegyzés: „Antiquissimi Monasterii B. Virginis Mariae de Thall Ord. Erem. S. Pauli prothoeremitaе.“ Más kéztől: „Fr. Joannes Romanus Schweukhardt (?) Conventual des wirdigen gottshauses Nidernalteich in obern Bayern, Derzeit pfarrer zu Spiz donod. Fratri Augustino in Rannen (?) Anno (15)92.“ Új bőrkötésben. 2. Az 1—2, 11—12, 13(a₁), 143—144(r₁₋₂), 224—229(D₂₋₇), 322(P₁₂) levelek hiányoznak. A 3. lev. alján következő bejegyzés: „Monasterii Tallensis Cathalogo inscriptus 1646.“ — Préselt bőrkötés.

A. Csonka példány gróf Vigyázó Ferenc könyvtárából. A 126—127(p₂₋₃), 132—133(p₈₋₉) levelek hiányoznak. — Piros bőrkötésben.

FK. Teljes példány, aranyozott bőrkötésben, rézveretekkel. A felső kötés-táblán „MISSALE F. HEREMITARUM“, az alsón „F. V. 1573“ felirat.

1 a lev. Missale fratrum heremitarū. || Ordinis diui Pauli pri: || mi heremite. Sub re: || gula beati Augusti: || ni doctoris eximij: || sāmo deo mi: || litantium. || ✠ || Stephanus Heckel könyvárusjelvénye. 1 b a lev. Fametszet, alatta Carmina aīme virginis Marie. || ... 2 a lev. || Tabula annorum cōmunium ⁊ bissextilium: litterarumq; dominicalium quotannis || currentium: ... 2 b lev. Canon tabule sequētis de interuallo ⁊ festis mobilibus || [I:] Interuallū ... 3 b lev. Jam prima dies: ⁊ septima fine minatur. || Ianuarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || ... 9 b a lev. || Kalendarium indicat nu: || merum folij: ... || Tabula || dñicaz de tēpore: ... 11 a a lev. || Sequūtur informationes ⁊ cautele ob: || seruāde p̄b̄h̄tero volēti diuina celebrare. || [P₁₀] Nima cautela ... 13 a a lev. sign. a. levélsz. 1. || Incipit Missale Fratruz || heremitarū: ordinis diui Pau || li primi heremite. || Domi- || nica prima in aduentu dñi. || [A₁₁] De leuani || aīaz meā de- || us meus ... 322 a lev. levélsz. 308, 2. sor || Accipite optimi Reuerendiq; patres: Opus || Missalis q̄ luculentissime excussū. Be- || netijs in edibus Petri Liechtenstein || Coloniensis Germani. No- || mine autem Stephani || Heckel librarij Bu- || dēsis. Anno vir- || ginei partus. || 1514. die. || Iulij. || 20. || || ✠ || Exoro fundite p̄ces: ... Registrum. || ... 322 b lev. Petrus Liechtenstein nyomdászjelvénye, alatta Die. 20. Iulij. Anno. ^{M.D.XIII}1514 Venetijs.

3.

Missale novum ord. fratrum Eremitarum Divi Pauli primi Eremitae

Venetiis, 1537. in mense Apr., Luc'Antonius de Giunta, impensis Fratris Georgii Martinuzzi—Utiesenovič, 4°.

308 lev. ✠₈ ✠✠₈ ✠✠✠₄ a—z₈ t₈ j₈ k₈ A—K₈. Levélszámozás: [20] 1—288. 1, 2 hasábos. 34, 23, 40 sor. Textura, missale és kánontípus. Iniciálék: lombard kezdőbetűk. 4, 8, 9, 13 mm; kezdőbetűk növényi dísszel 16×16 mm; figurális kezdőbetűk 32×32, 42×42, 52×63 mm. Fametszetek: 1a lev. Remete Szt. Pál és Szt. Antal, 77×96 mm (XXII. tábla); 20b lev. Dávid király, 150×98 mm; 132b lev. (o₈) Keresztrefeszítés, 170×115 mm; szövegközi fametszetek, 21×31 mm; keretlécek. Rubrumjelek. Lapcímek. Margináliák. Nyomtatott hangjegyek. Fekete és piros nyomás. L. A. de Giunta nyomdászjelműve: Kristeller 218. sz. Vízjegyek: Briquet 485 var., 3401 var.

1 a lev. ¶ Missale nouū: iugta ritum modūq; sacri || ordinis fratru Eremitaru Diui Pauli primi Eremita a mē- || diū omnibus repurgatuz: accentibusq; veris: z marginali || cotatione locoꝝ: aptis imaginum figuris interpositis || illustratū: restitutū autēz ubi mutilū erat: Impensis || Neurebiffimi Dñi. F. Georgij Eremita: diuino || fauore Epi eccl'ie Bvaradiē. accuratissima di- || ligentia excusuz in gratiam eiusdē ordinis. || Fametszet, alatta L. A. de Giunta nyomdászjelműve, kétoldalt ¶ Venetijs in officina || Luceantonij Junte || Anno a Christo nato || M.D. xxxvii. || 2 a lev. szign. ✠₂ Jam prima dies: z septima fine minatur. || Ianuarius habet dies. xxxj. Luna. xxx. || ... 8 a a lev. ¶ Sequuntur informationes z cau || tele obseruande presbytero vo || lenti diuina celebrare. || [P₁] Nima cantela ... 10 b a lev. ¶ Ad aspersionē aque bñdicte in so || lennibus festis z dominicis diebus. || [A.] Spges ... 17 b a lev. ¶ Gloria in excelsis de beata vir || gine sic dicitur. || [G₂] Gloria in excelsis deo. Et || ... 18 a a lev. sign. ✠✠✠ ¶ Rota q dieb⁹ dñicis ab aduē- || tu dñi vsq; ad natiuitatē ... 20 b lev. fametszet. 21 a lev. (a₁) ¶ Incipit Missale Fratrum eremita- || rum: Ordinis diui Pauli primi eremite. || ¶ Dñica prima in aduentu dñi. fš. 24. [A₁₀] ¶ te leuani ani- || mam meaz: ...

A két utolsó levél hiányzik. Hóman Bálint leírása szerint 308. lev.: Expl̃cit Missale a mendis omnibus liberatum. Venetiis, in officina Luceantonii Junte Florentini. MDXXXVII. In mense Aprili.*)

Weale—Bohatta 308. l. Rivoli 247. sz. Knauz 55. l. Szabó K. III. 321. sz. Dankó 122. l. MKSZ. 1914. évf. 300. l.

Budapest: M. Csonka példány, melyből a 307—308. lev. hiányoznak. Egykorú bőrkötés fatáblákon, aranyozással. Az első kötéstábla közepén Crucificatio, továbbá MISSALE FRAT. EREMITAR. felirat.

*) Ld. MKSz.

IRODALOM

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának magyar történeti és irodalomtörténeti kiállítás. MKSZ. 1877. évf. 261—320. II.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának vásárlás útján tett szerzeményei. MKSZ. 1878. évf. 245. I.

Aistleitner József: A győri püspöki nagyobb papnevelő intézet könyvtárának 1500-ig terjedő őnyomtatványai. Győr 1932. (Győri Szemle II., III. évf.)

Aminson, Henricus: Bibliotheca templi cathedralis Strengnensis. Stockholmiae 1863.

Apponyi, Graf Alexander: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. München, I—II. 1903. III. 1925. IV. 1927.

Az egri érsekségei könyvtár szakszerű címjegyzéke. Eger 1893. II. pótlékfüzet. Eger 1900.

Baer, Leo: Bernhard Maler von Augsburg und die Bücherornamentik der italienischen Frührenaissance (Monatshefte für Kunstwissenschaft, 2. Jahrg. 1909.)

Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban, 1473—1711. I. köt. Budapest, 1925.

Bartsch, Adam: Le Peintre graveur. Vienne, 1803—1818.

Bercken, Erich von d.: Die Malerei der Früh- und Hochrenaissance in Oberitalien. Wildpark-Potsdam, 1927.

Berkovits Ilona: A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratái és őnyomtatványai. MKSZ. 1937. évf. 35—49. II.

Bock, Elfriede: Geschichte der Graphischen Kunst. 1930, Propyläen-Verlag.

Bogeng, G. A. E.: Geschichte des Buchdrucks. [I.] Der Frühdruck. Hellerau 1930.

Bohatta, Hans: Liturgische Drucke und liturgische Drucker. Regensburg (1926).

Bohatta, Hans: Katalog der liturgischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts in der Herzogl. Parma'schen Bibliothek. Wien 1909—1910.

Briquet, C. M.: Les Filigranes. I—IV. Paris 1907.

Buchner, Ernst: Die Augsburger Tafelmalerei der Spätgotik (Ernst Buchner und Karl Feuchtmayr: Augsburger Kunst der Spätgotik und Renaissance, Augsburg, 1928.).

Butsch, A. F.: Die Bücherornamentik der Renaissance, Leipzig, 1878. U. a. Die Bücherornamentik der Hoch- und Spätrenaissance. Leipzig—München, 1881.

Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi. Sopronii 1799. Tom. I—II. Catalogi Supplementum I. Posonii 1803; II. Sopronii 1807.

Claudin, A.: Histoire de l'imprimerie en France au XVe et au XVIe siècle I—IV. Paris, 1900—1914.

Consentius, Ernst: Die Typen der Inkunabelzeit. Berlin—Leipzig 1929.

Copinger, W. A.: Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum. I., II., II. 2. London, 1895, 1898, 1902.

Dankó, Josephus: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Budapestini 1893.

Denis, Michael: Wiens Buchdruckergeschichte bis MDLX. Wien, 1782.

Denis, Michael: Annalium Typographicorum V. Cl. Michaelis Maittaire Supplementum. I—II. Viennae 1789.

Diehl, Robert: Erhard Ratdolt. Wien 1933.

Dodgson, Campbell: Die Holzschnitte des Baseler Meisters DS. — Jahrb. d. kgl. preuss. Kunstsammlungen. 1907. 21—33. II.

Dodgson, Campbell: Jörg Breu als Illustrator der Ratdoltischen Offizin. Jahrb. der kgl. preuss. Kunstsammlungen. 1900. 192—210. II. — 1903. 335. I.

- Divald Kornél ld. Tarczai György.
- Dudik, Beda: Geschichtliche Entwicklung des Buchdrucks in Mähren. Brünn, 1879.
- Dudik, Beda id. m. ismertetése. MKSZ. 1879. évf. 272—273. II.
- Emich Gusztáv: Írott és nyomtatott könyvek a Budapesten 1876. évi május hóban rendezett műipari és történelmi emlékkiállításán. MKSZ. 1876. évf. 261—272. II.
- Essling, Prince d': Les livres à figures Vénitiens. I—III. Paris—Florence, 1907—1914.
- Essling, Prince d': Supplément au précédent ouvrage „Les Missels imprimés à Venise de 1481 à 1600. (Essling: Les livres à figures Vénitiens, III. partie 1914.)
- Essling, Prince d' — ld. Rivoli, Duc de.
- Fitz, Josef: Die Ausgaben der Thuróczy-Chronik aus dem Jahre 1488. Gutenberg-Jahrbuch 1937.
- Fraknoi Vilmos: Erdődi Bakócz Tamás élete. Magyar Tört. Életrajzok. Budapest, 1889.
- Fraknoi Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek misekönyve. MKSZ. 1888. évf. 1—7. II.
- Friedländer, Max J.: Der Holzschnitt. Berlin, 1917.
- Fumagalli, G.: Lexicon typographicum Italiae, Florence, 1905.
- Geisberg, Max: Die deutsche Buchillustration in der ersten Hälfte des XVI. Jhs. München, 1930.
- Glaser, Kurt: Der Holzschnitt. Berlin, 1920.
- Gollob, Hedwig: Der Wiener Holzschnitt in den Jahren von 1490 bis 1550. Wien, 1926.
- Graesse, J. G. Th.: Thrésor des livres rares et précieux. 1859—1900.
- Gräff, Walter: Aelteste deutsche Farbenholzschnitte. (Zeitschrift für Bücherfreunde. Neue Folge, 1. Jg. Leipzig, 1910.)
- Gulyás Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. I—II. füzet. Budapest, 1929—1931.
- Haebler, Konrad: Typenrepertorium. I. 1905. II. 1908. III. 1909/10. IV. 1922. V. 1924. Halle—Leipzig.
- Haebler, Konrad: Die deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts im Auslande. München, 1924.
- Haebler, Konrad: Handbuch, der Inkunabelkunde. Leipzig, 1925.
- Hain, Ludovicus: Repertorium Bibliographicum... Stuttgartiae et Lutetiae Parisiorum, 1826—1838.
- Heckethorn, Charles William: The printers of Basle in the XV. and XVI. Centuries. London, 1897.
- Heitz, Paul: Christus am Kreuz. Mit Einleitung von W. L. Schreiber. Strassburg (1910).
- Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. Budapest, 1929.
- Hóman Bálint: Pálos breviáriumok és missálék a XV—XVI. századból. MKSZ. 1914. évf. 293—301. II.
- Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár ősnymtatványainak jegyzéke. I. közlemény MKSZ. 1892. évf. II—V. közlemény MKSZ. 1894. évf.
- Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai 1465—1500. Budapest, 1895. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke, I.
- Johnson, A. F.: Frühe Basler Buchdruckerkunst. Hellerau, 1927.
- Kaprinai, Stephanus: Hungaria diplomatica temporibus Matthiae de Hunyad regis Hungariae. Vindobonae, 1767.
- Kemény József, gróf: Magyar és erdélyi nyomdászok külföldön 1472—94. s a budai könyvtárak 1484—1525. Új Magyar Múzeum. 1857. évf. I. 116—136. II.
- Kemény József br.: Történelmi és irodalmi kalászatok. Pest, 1861.
- Knausz Nándor: A magyar egyház régi mise- és zsolozsmakönyvei. Esztergom, 1870.
- Knausz Nándor: Kortan. Budapest, 1876.
- Könyvkiállítási Emlék. Budapest, 1882.
- Kristeller, Paul: Kupferstich und Holzschnitt. Berlin, 1911.

- Kristeller, Paul: Die italienischen Buchdrucker- und Verlegerzeichen. Strassburg, 1893.
- Langer, Eduard: Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts. Wien, 1913.
- Lehmann-Haupt, Hellmut: Schwäbische Federzeichnungen. Berlin und Leipzig, 1929.
- Lehrs, Max: Martin Schongauer. Berlin, 1914. (Graphische Gesellschaft. V.)
- Lippmann, Friedrich: The art of wood-engraving in Italy in the XV. Century. London, 1888.
- Ludwig, Vincenz Oskar: Die Klosterneuburger Inkunabeln. (Jahrb. des Stiftes Klosterneuburg, VIII, 2. 1920.)
- Magyar Országí Könyvtárak a' XV-ik Század végéből és a' XVI-ik Század kezdetéből. Tudományos Gyűjtemény. 1817. évf. VI. 67—83. ll.
- Mährisches Gewerbe-Museum in Brünn. Katalog der Buchausstellung. Brünn, 1898. MKSZ. 1898. évf. 301—33. ll.
- Martin, André: Le livre illustré en France au XVe siècle. Paris, 1931.
- Mayer, Anton: Wiens Buchdrucker-Geschichte. I. Bd. 1482—1682. Wien, 1883.
- Molitor, Raphael: Deutsche Choral-Wiegendrucke. Regensburg, 1904.
- Müller, F.: Die Inkunabeln der Hermannstädter „Capellenbibliothek“. (Abdruck aus dem Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Bd. XIV.)
- Muther, Richard: Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance (1460—1530) München & Leipzig, 1884.
- Ongania: L'arte della Stampa nel rinascimento Italiano. Venezia. Venezia, 1894.
- Panzer, Georgius: Annales Typographici... Norimbergae, 1793—1803.
- Petró József: A szentmise története. Budapest, 1931.
- Podhradzky József: Egy régi zágrábi miséskönyv megismertetése. Magyar Történelmi Társ., XIII. köt. 234—37. ll.
- Podhradzky József: Okleveles toldalék. Tudománytár. XI. 1842. évf. 124—130. ll.
- Pray, Georgius: Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis. I—II. Budae 1780—81.
- Pray, Georgius: Dissertatio historico-critica de sacra dextera Divi Stephani primi Hungariae regis. Vindobonae, 1771.
- Proctor, Robert: An index to the early printed books in the British Museum... London, 1898. I—II.
- Récsey Viktor: Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Budapest, 1904.
- Redgrave, Gilbert R.: Erhard Ratdolt and his Work at Venice. London, 1894.
- Rivoli, Duc de: Les Missels imprimés à Venise de 1481 à 1600. Paris, 1896.
- Schier, Syxtus: Commentatio de primis Vindobonae typographis. Vindobonae, 1764.
- Schottenloher, Karl: Die liturgischen Druckwerke Erhard Ratdolts aus Augsburg 1485—1522. Mainz, 1922. Gutenberg-Gesellschaft.
- Schramm, Albert: Der Bilderschmuck der Frühdrucke. I—XVIII. Leipzig, 1922—1935.
- Schreiber, W. L.: Manuel de l'amateur de la gravure sur bois et sur métal au XVe siècle. V—VI. Leipzig, 1910—1911.
- Schubert, Anton: Die sicher nachweisbaren Inkunabeln Böhmens und Mährens. (Centralblatt für Bibliothekswesen, XVI. 1898).
- Schuberth, Anton: Die Wiegendrucke der k. k. Studienbibliothek zu Olmütz vor 1501. Olmütz, 1901.
- Stadler, Franz J.: Michael Wolgemut und der Nürnberger Holzschnitt... (Studien zur Deutschen Kunstgeschichte, Strassburg, 1913. Heft 161).
- Szabó Károly és Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár III. kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. I—II. rész. Budapest, 1896—98.

- Szentkirályi István: *Missale Quinque-Ecclesiense*. A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője. 1911. évf. 90—91. ll.
- Szőnyi Ottó dr.: A pécsi Missale. A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője. 1911. évf. 91—95. ll.
- Tarczai György: *Az Árpádház szentjei*. Budapest, 1930.
- Uhlirz, Karl: Beiträge zur Geschichte des Wiener Buchhandels. III. Aus dem Testamente des Ofner Buchführers Hans Pap. (Centralblatt f. Bibliothekswesen, 1892).
- Váradi Péter kalocsai érsek ismeretlen Missaléja 1498-ból. MKSZ. 1886. évf. 340—341. ll.
- Varju Elemér: Adatok az egri érsekségei könyvtár ismertetéséhez. MKSZ. 1902. évf. 27—49. II.
- Végh Gyula: *Budai könyvtárak jelvényei, 1488—1525*. Budapest, 1923.
- Végh J. von: *Ungarische Verleger- und Buchdruckerzeichen. I. Ofner Buchhändlermarken 1488—1525*. Budapest, 1923.
- Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts. Halle, 1907.
- Von der Ofnerischen Buchdruckerei unter dem Könige Mathias Korvin. Ungarisches Magazin. II. Pressburg, 1782.
- Voullième, Ernst: *Die deutschen Drucker des fünfzehnten Jahrhunderts*. 2. Aufl. Berlin, 1922.
- Wallaszky Paulus: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria*. Budae, 1808.
- Weale, Jacobus: *Catalogus Missalium Ritus Latini*. Londini, 1886.
- Weale, W. H. Jacobus: *Catalogus Missalium ritus latini... iterum edidit H. Bohatta*. Londini, 1928.
- Weisbach, Werner: *Die Baseler Buchillustration des XV. Jahrhunderts*. Strassburg 1896. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Heft VIII.)
- Weszprémi, Stephanus: *Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia*. Centuria I. Lipsiae 1774. Centuria II—III. Viennae 1778—1787.
- Zaccaria, Franciscus Antonius: *Bibliotheca ritualis*. Romae 1776—1781.
- Zákony Mihály: *A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története*. Budapest, 1911.

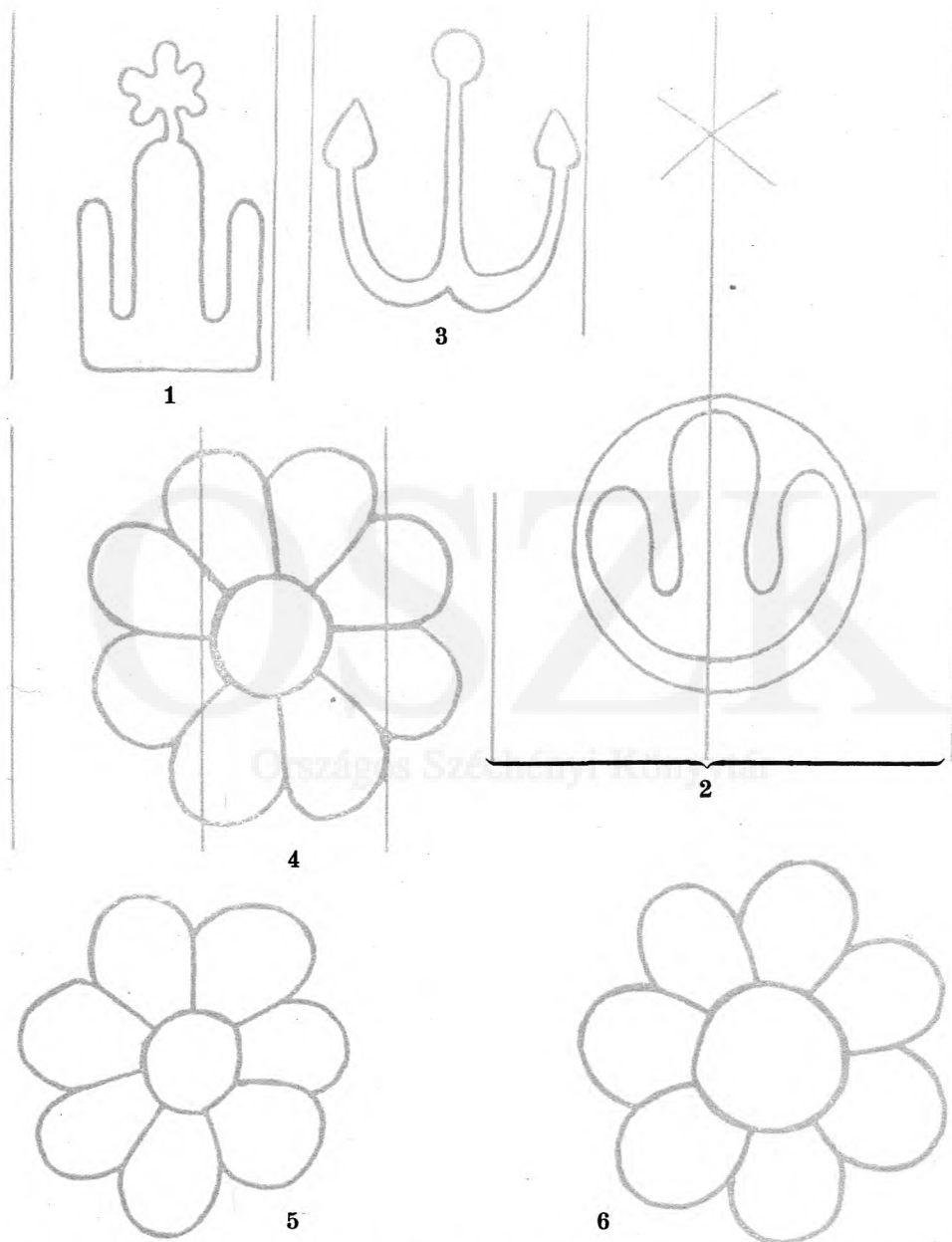
VÍZJEGYEK

OSZK

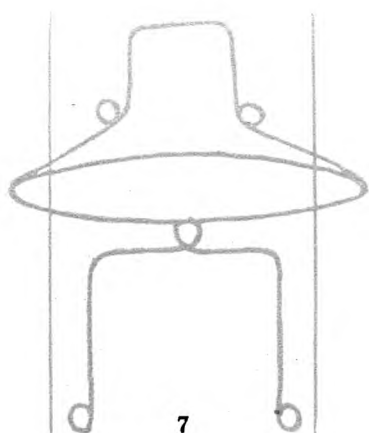
Országos Széchényi Könyvtár

BRIQUET, LES FILIGRANES C. MŰÉBEN NEM KÖZÖLT VÍZJEGYEK

Méret 1:1

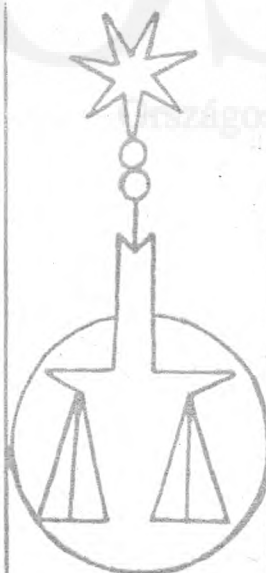
1. Verona 1480. — 2. Verona 1480. — 3. Verona 1480. — 4. Nürnberg 1484. — 5. Nürnberg 1484. — 6. Nürnberg 1484.

7

9

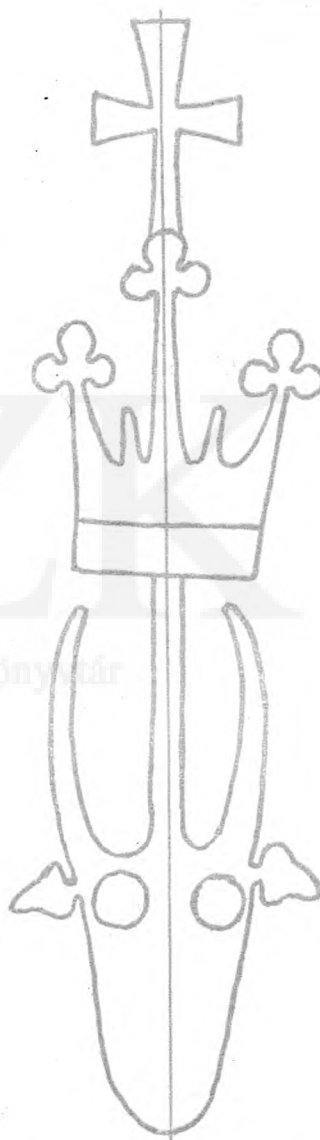

10

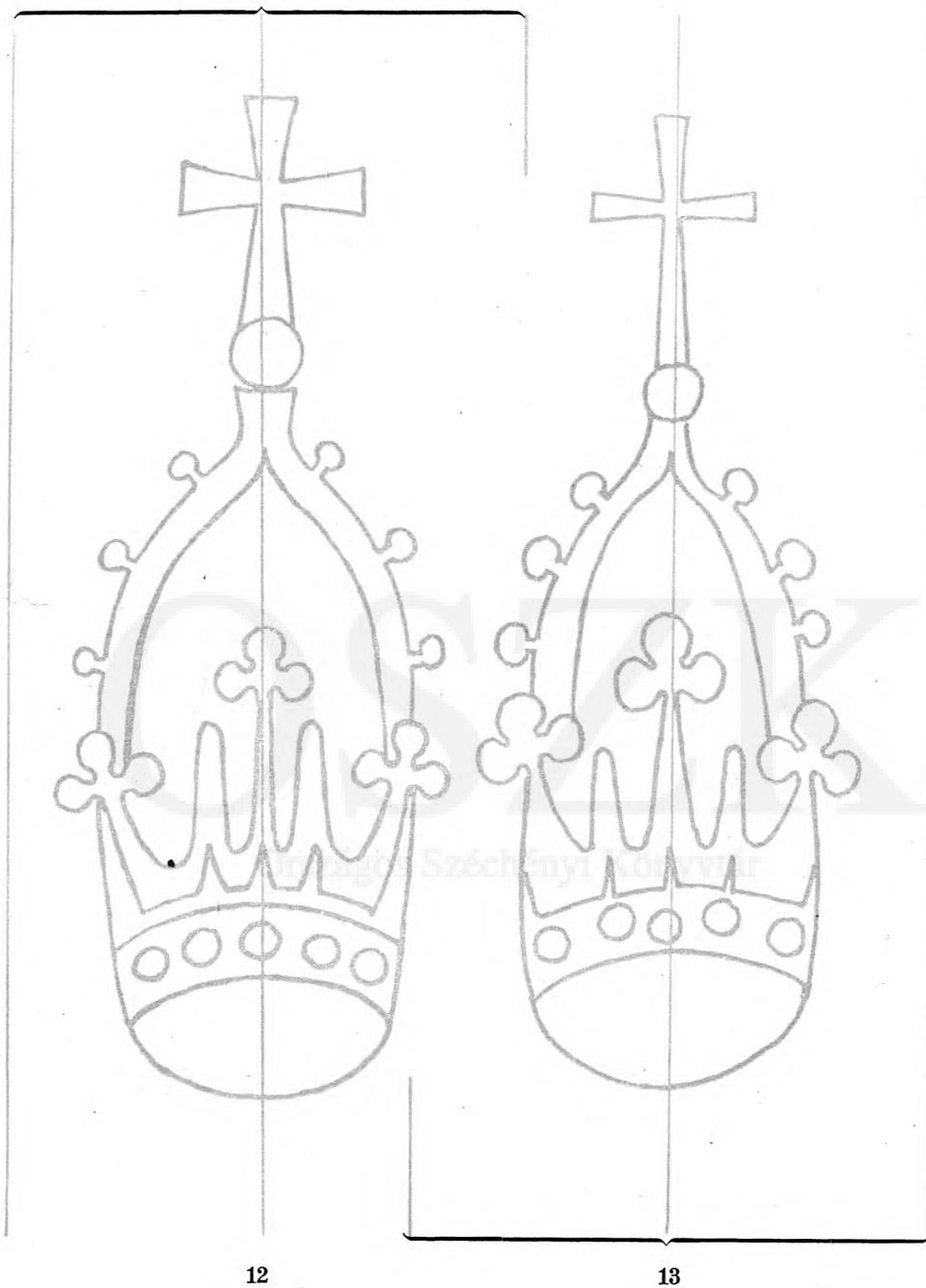
11

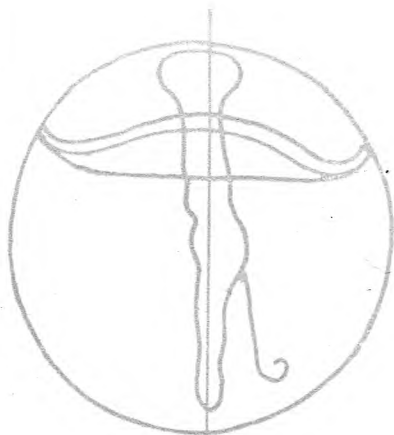
8

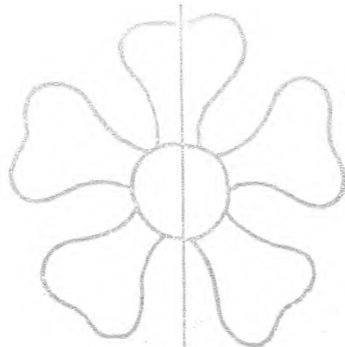
7. Velence 1486. — 8. Nürnberg 1490. — 9. Nürnberg 1490. — 10. Brünn 1491. — 11. Brünn 1491.

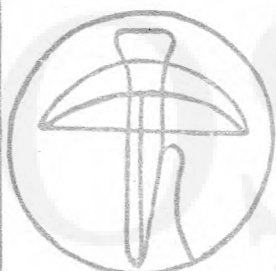
12. Brunn 1491. — 13. Brunn 1491.

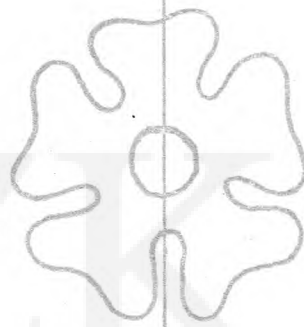
14

16

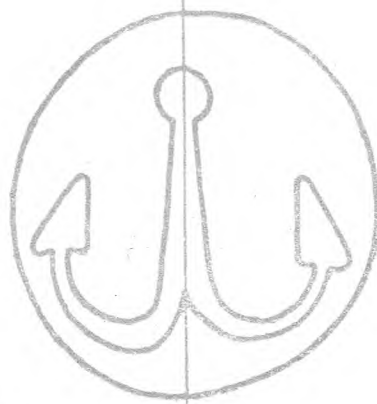
15

17

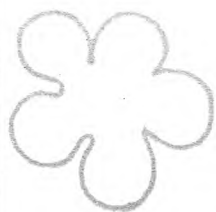

18

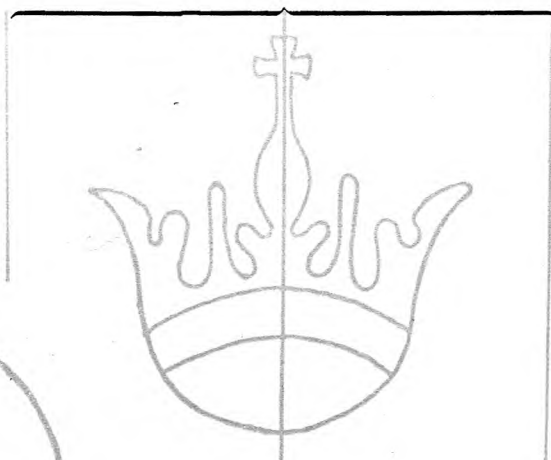

19

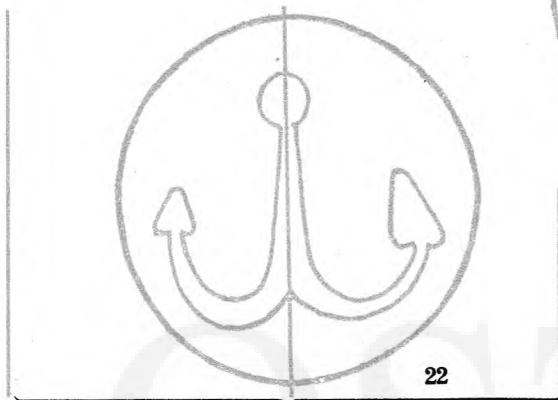
14. Velence 1493. — 15. Velence 1493. — 16. Velence 1493. — 17. Velence 1493. — 18. Velence 1495. — 19. Velence 1498.

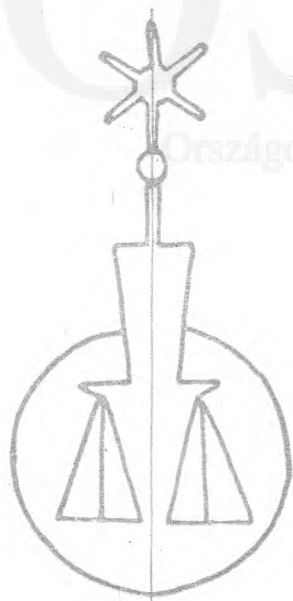
20

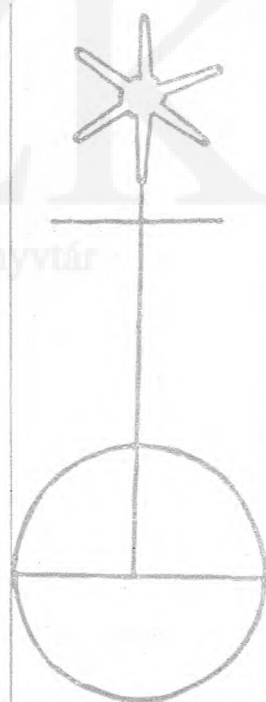
21

22

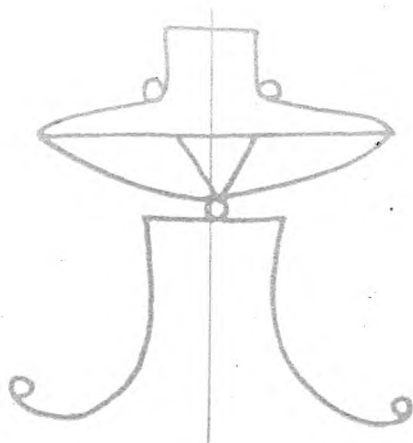

24

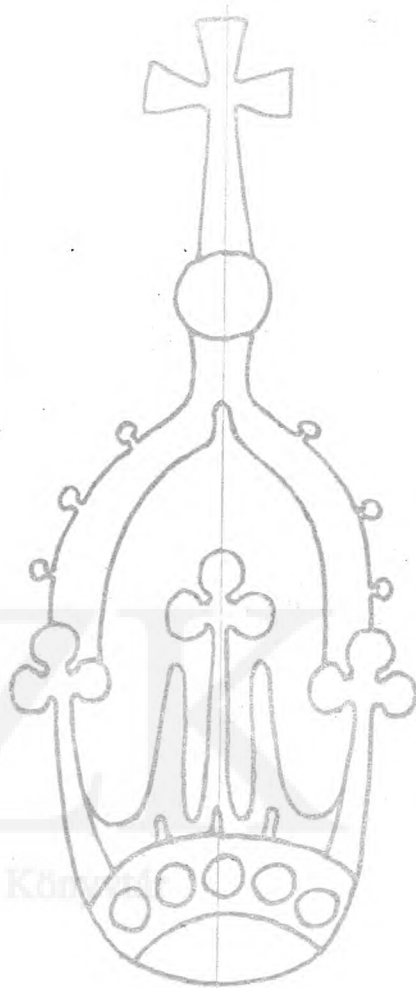

23

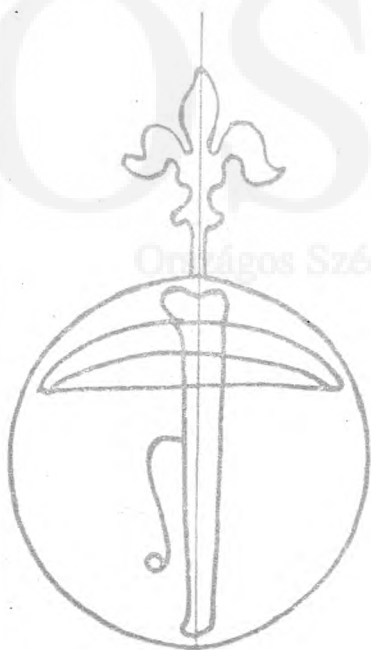
20. Velence 1498. — 21. Nürnberg 1498. — 22. Velence 1502. — 23. Bécs 1508. — 24. Bécs 1508.

25

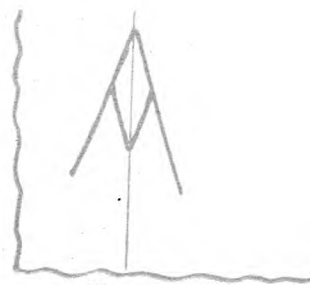

26

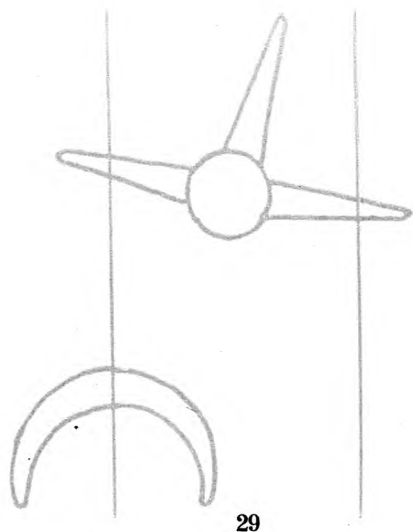
27

LAPSZÉLE

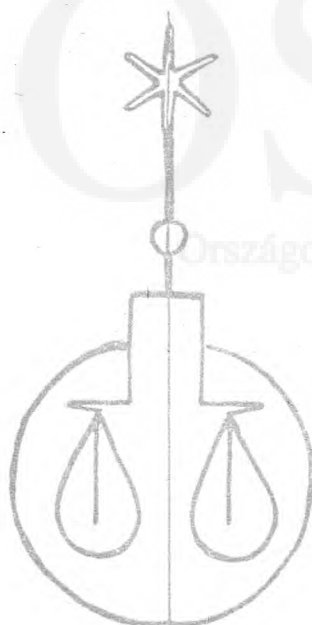

28

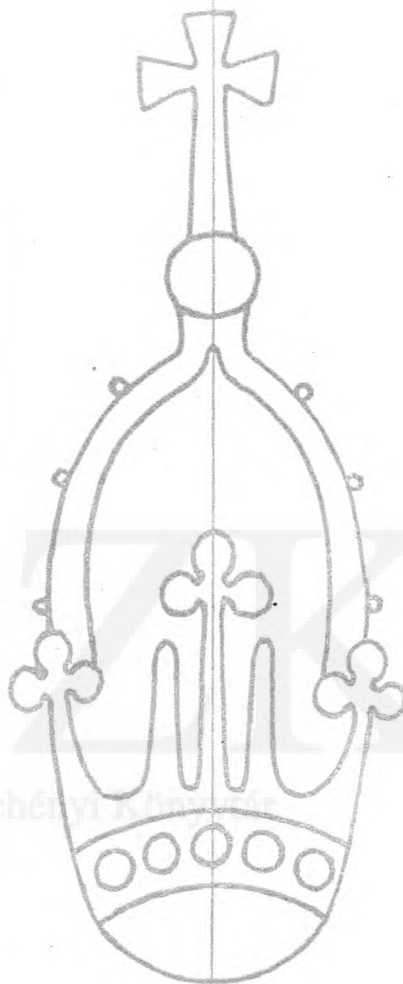
25. Bécs 1508. — 26. Bécs 1508. — 27. Velence 1511. — 28. Velence 1511.

29

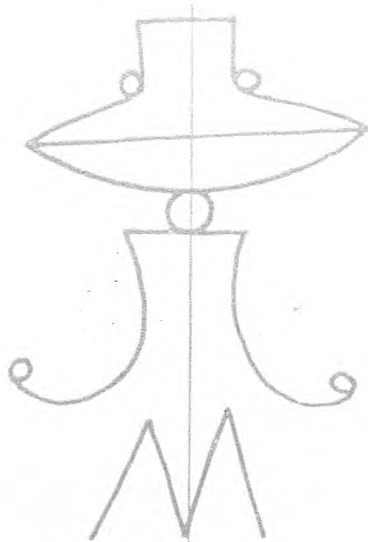
30

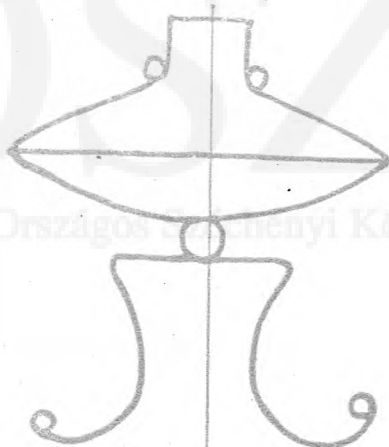
31

29. Velence 1511. — 30. Velence 1512. — 31. Velence 1512.

33

32

32. Velence 1512. — 33. Velence 1513.

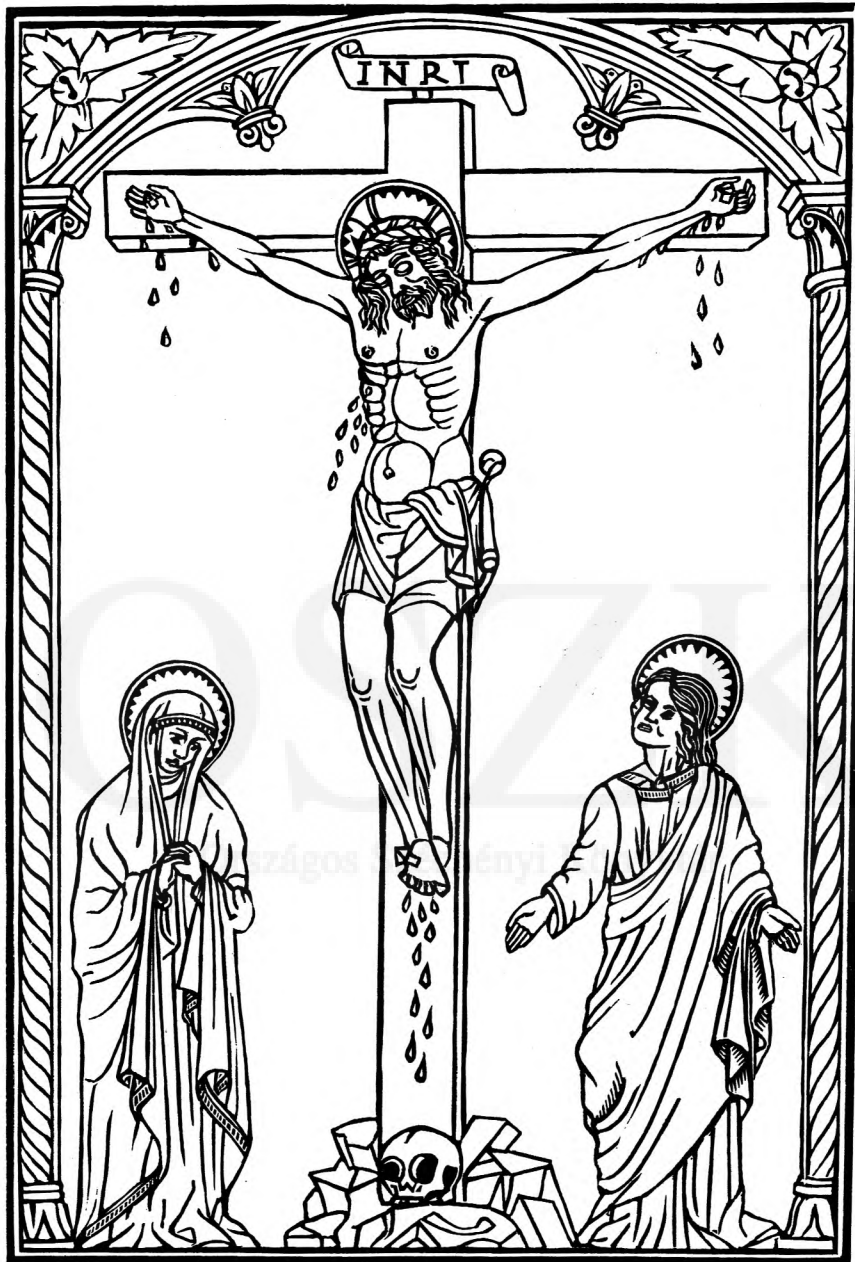
**FACSIMILE-FAMETSZETEK
RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEKBŐL**

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

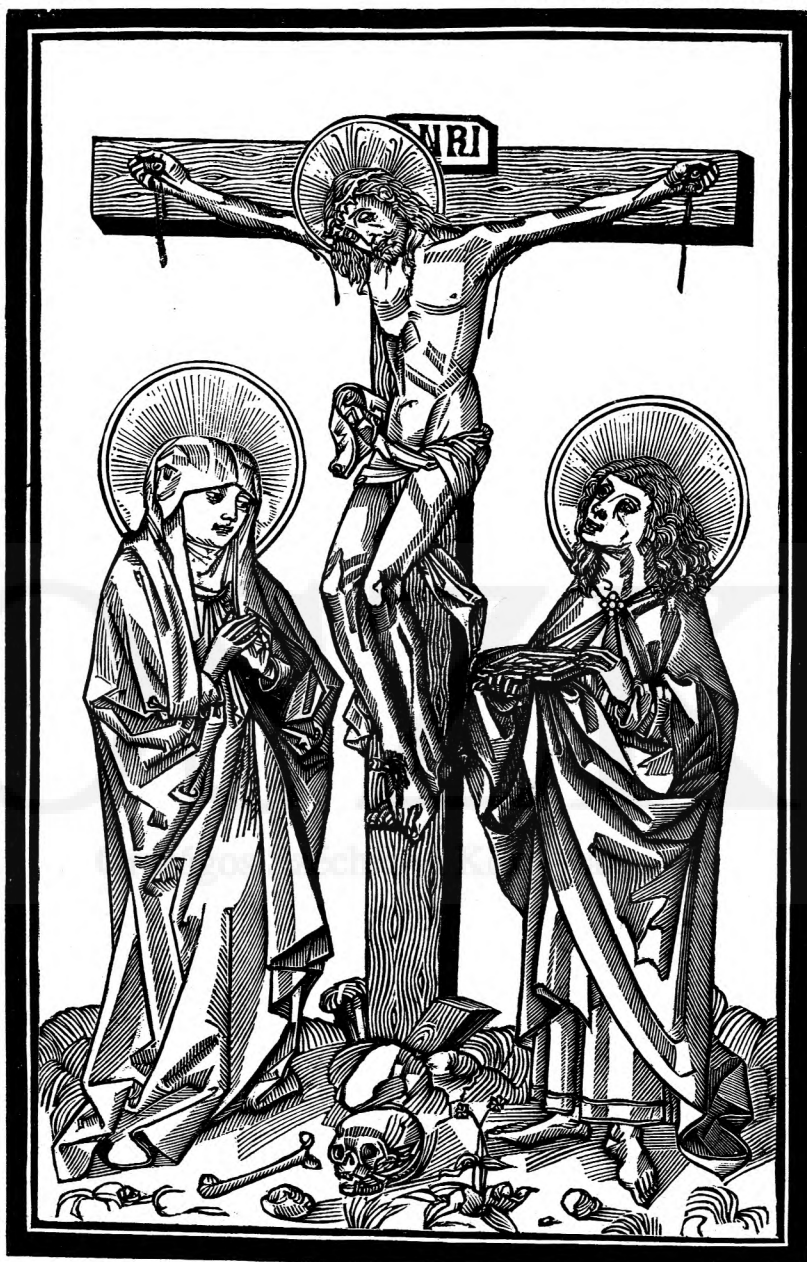
Országos Széchényi Könyvtár

MISSALE ULTRAMONTANORUM

Verona, 1480, [Petrus Mauser]

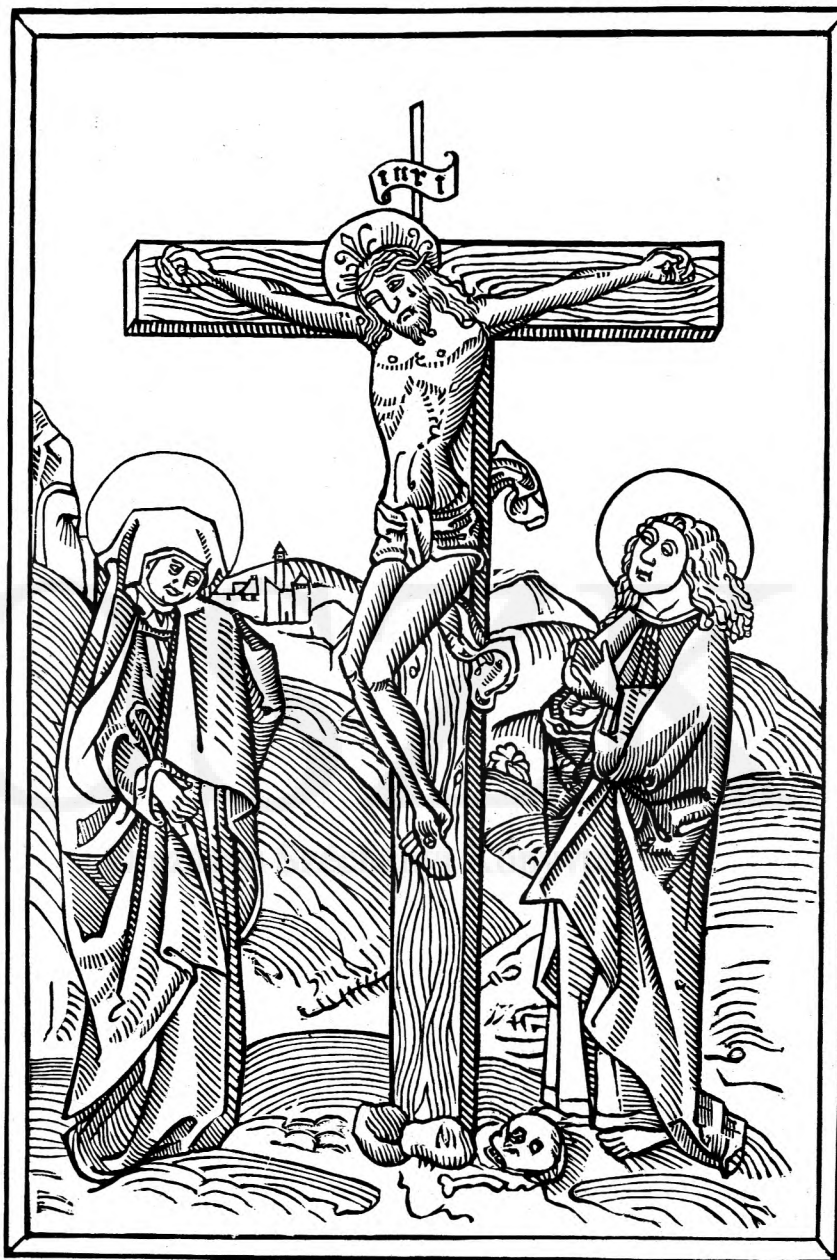
MISSALE STRIGONIENSE

Nürnbergae, 1484, Antonius Koberger

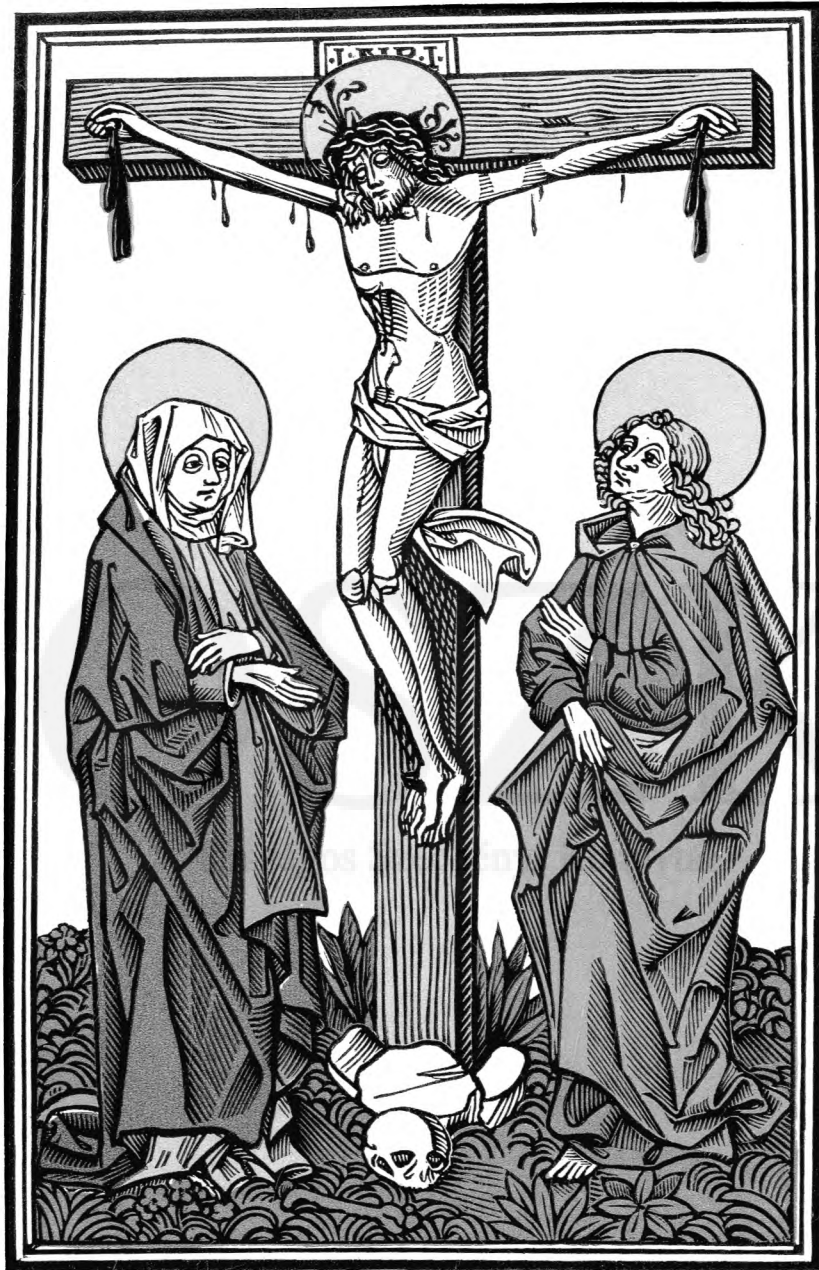
MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1486, Erhardus Ratdolt
Színes fametszet

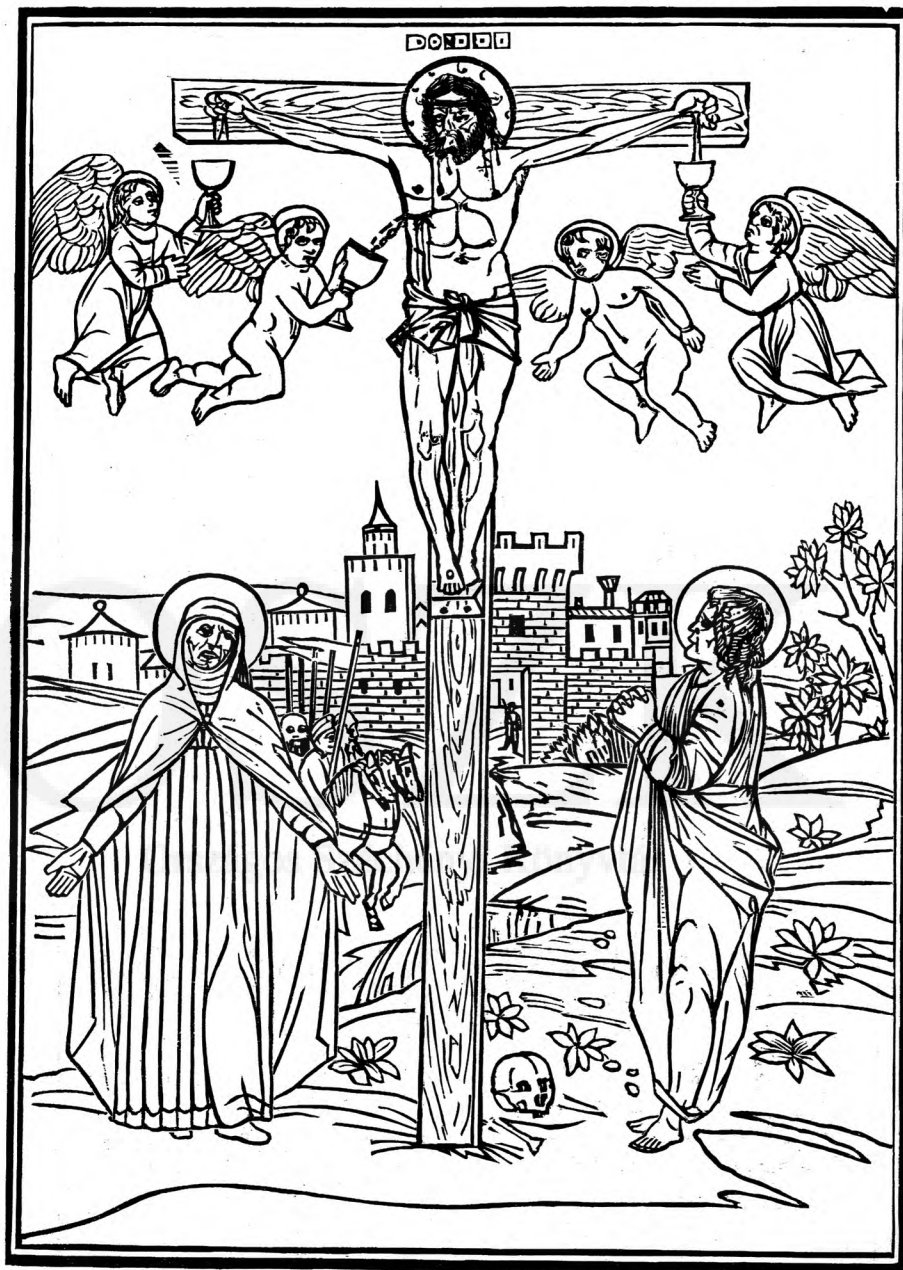
MISSALE STRIGONIENSE

Nürnbergae, 1490, Georgius Stuchs

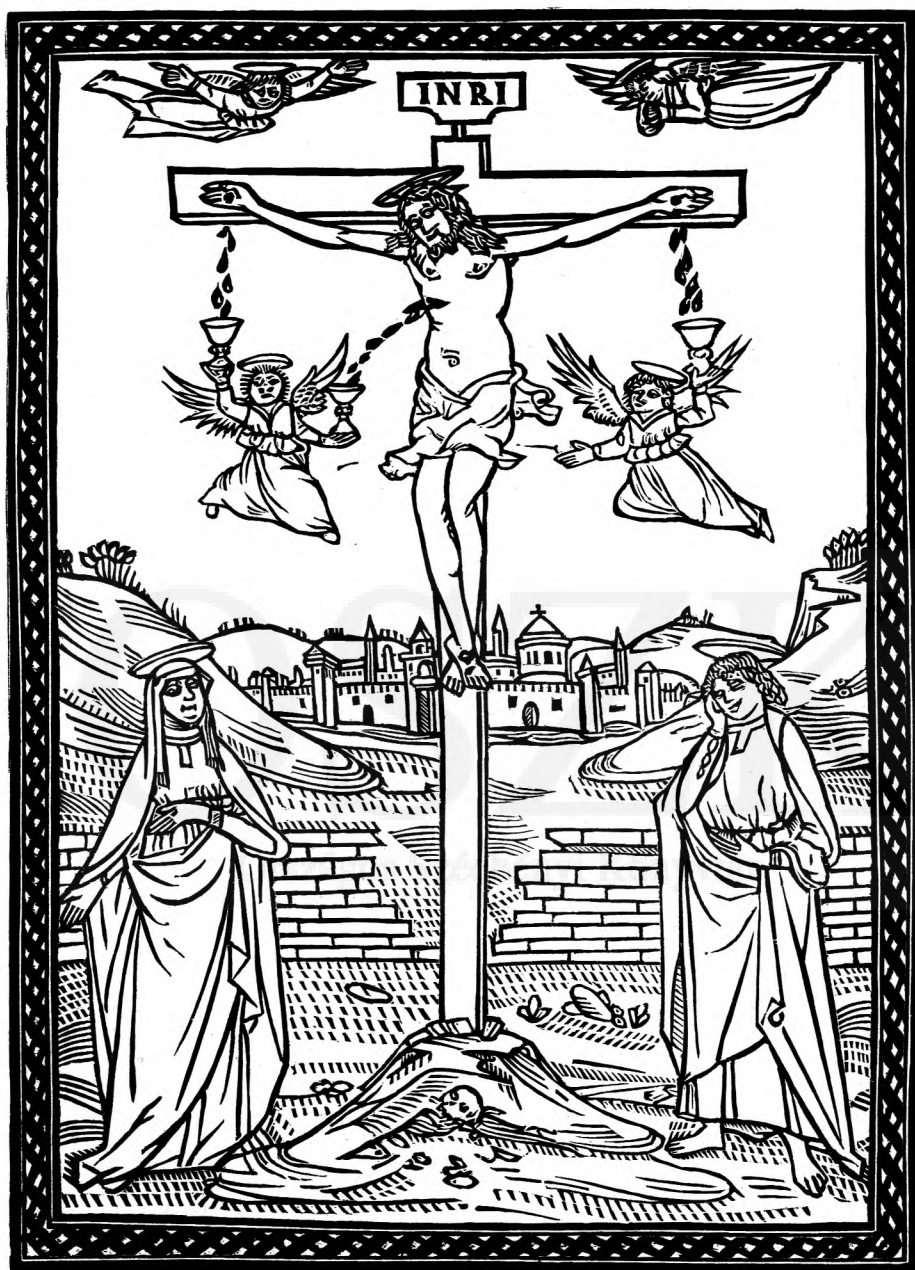
MISSALE STRIGONIENSE

Brunnae, 1491, Conradus Stahel et Matheus Preinlein
Színes fametszet

MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1493, Joannes Hamman de Landoia

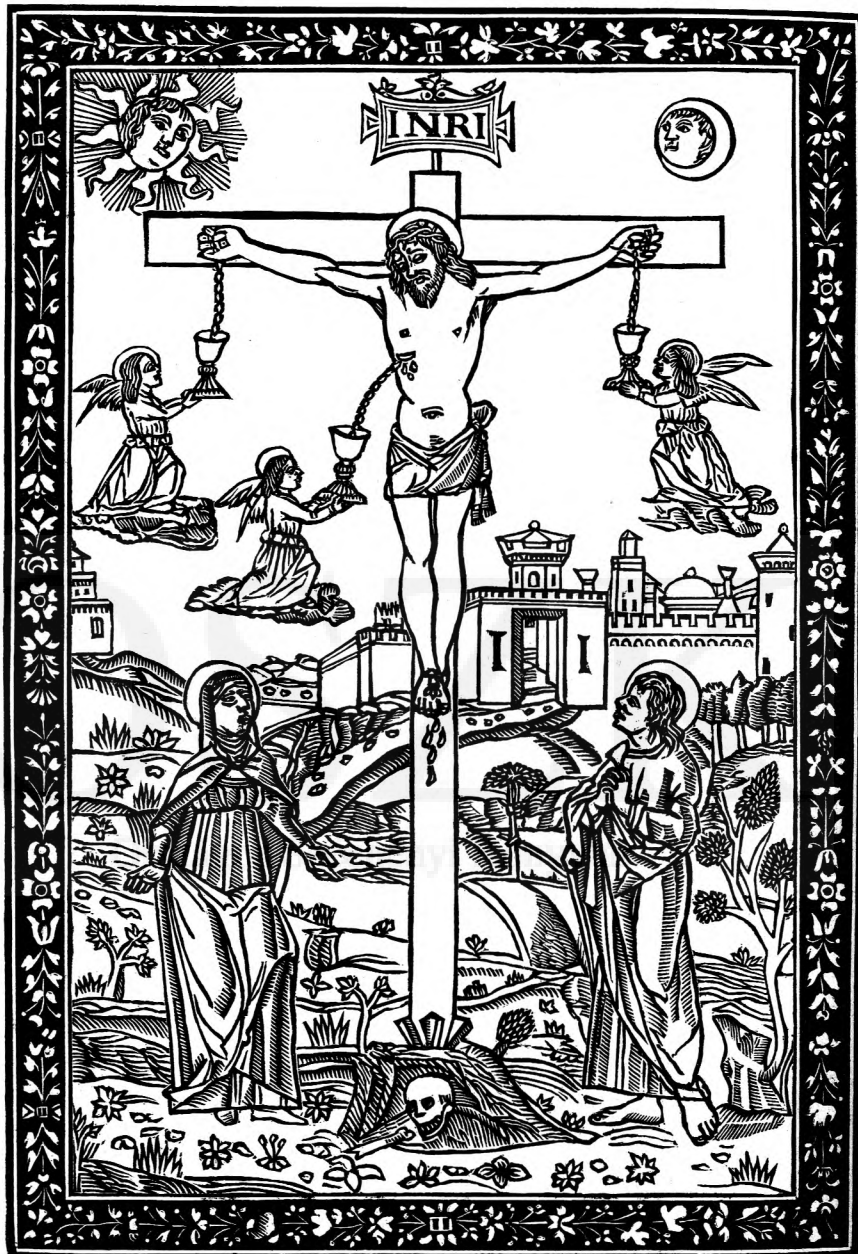

MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1495,
Joannes Emericus de Spira

MISSALE QUINQUEECCLESIENSE

Venetiis, 1499, impensis Joannis Paep
[Joannes Emericus de Spira]

MISSALE STRIGONIENSE
Venetiis, 1498, Joannes Emericus de Spira

MISSALE STRIGONIENSE

[Lyon] 1501 [Jacques Sacon]

MISSALE STRIGONIENSE

[Lyon] 1501 [Jacques Sacon]

MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1502, impensis Joannis Paep [Joan. Emericus de Spira]

Venetiis, 1503, impensis Urbani Keym [Joan. Emericus de Spira]

Venetiis, 1518, Luc'Antonius de Giunta

MISSALE STRIGONIENSE

Viennae, 1508, Joannes Winterburger

Viennae, 1514, Joannes Winterburger

MISSALE STRIGONIENSE

Viennae, 1508, Joannes Winterburger

Viennae, 1514, Joannes Winterburger

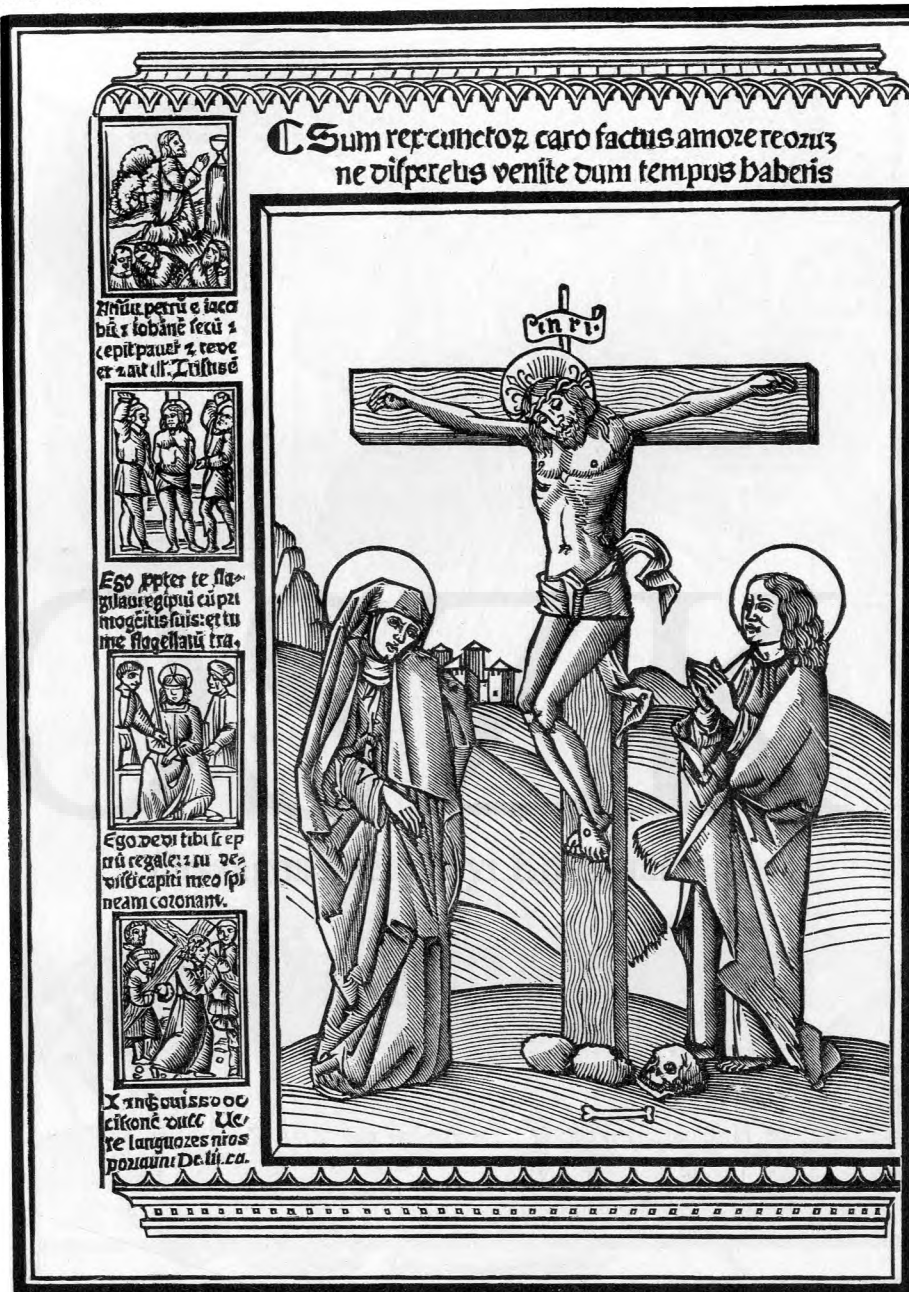
MISSALE ZAGRABIENSE

Venetiis, 1511, Petrus Liechtenstein

MISSALE ZAGRABIENSE

Venetiis, 1511, Petrus Liechtenstein

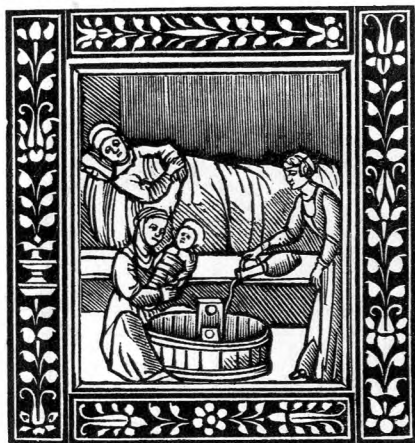

MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1511, Nicolaus de Franckfordia

XVII. tábla

Eredeti nagyság: cca 56×60 mm

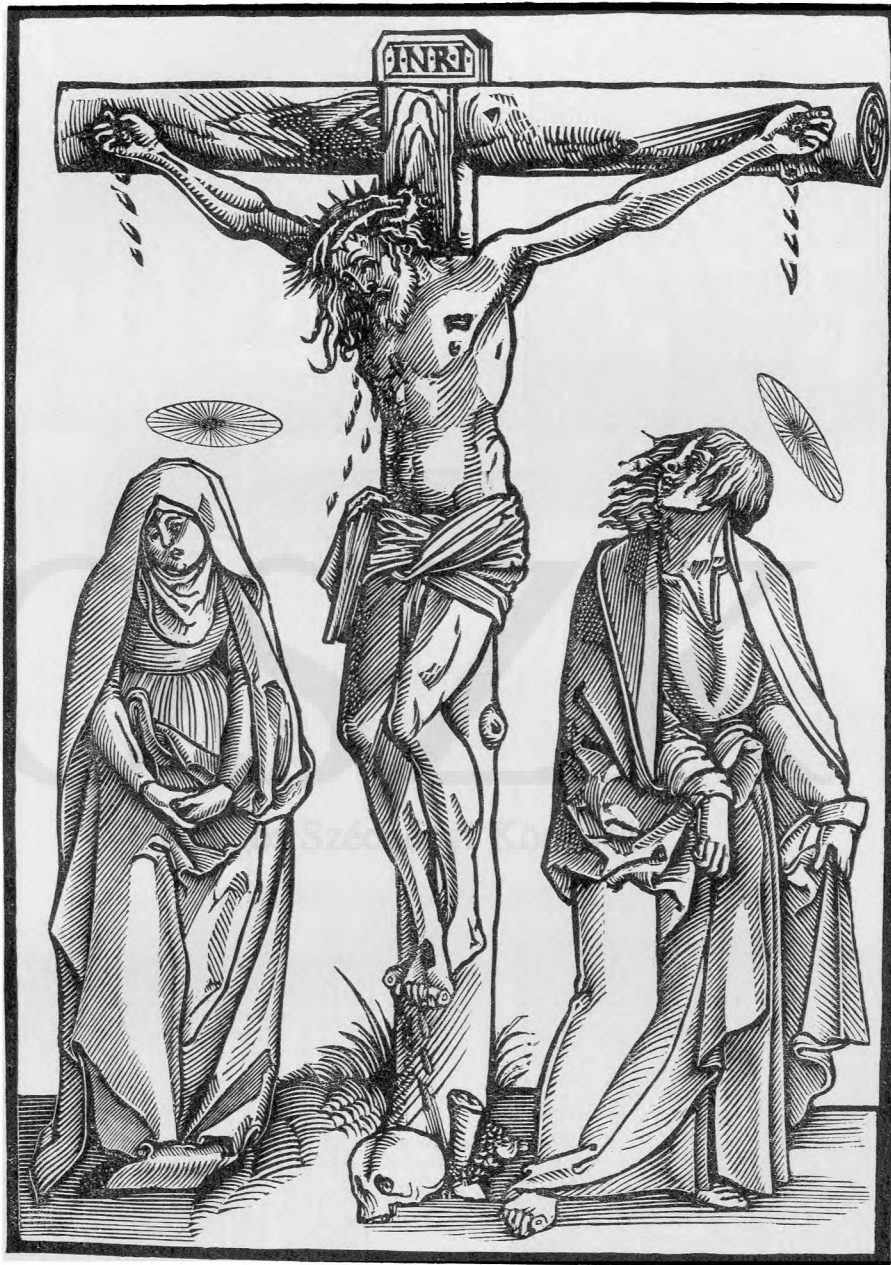

MISSALE
STRIGONIENSE

Venetiis, 1511,
Nicolaus de Franckfordia

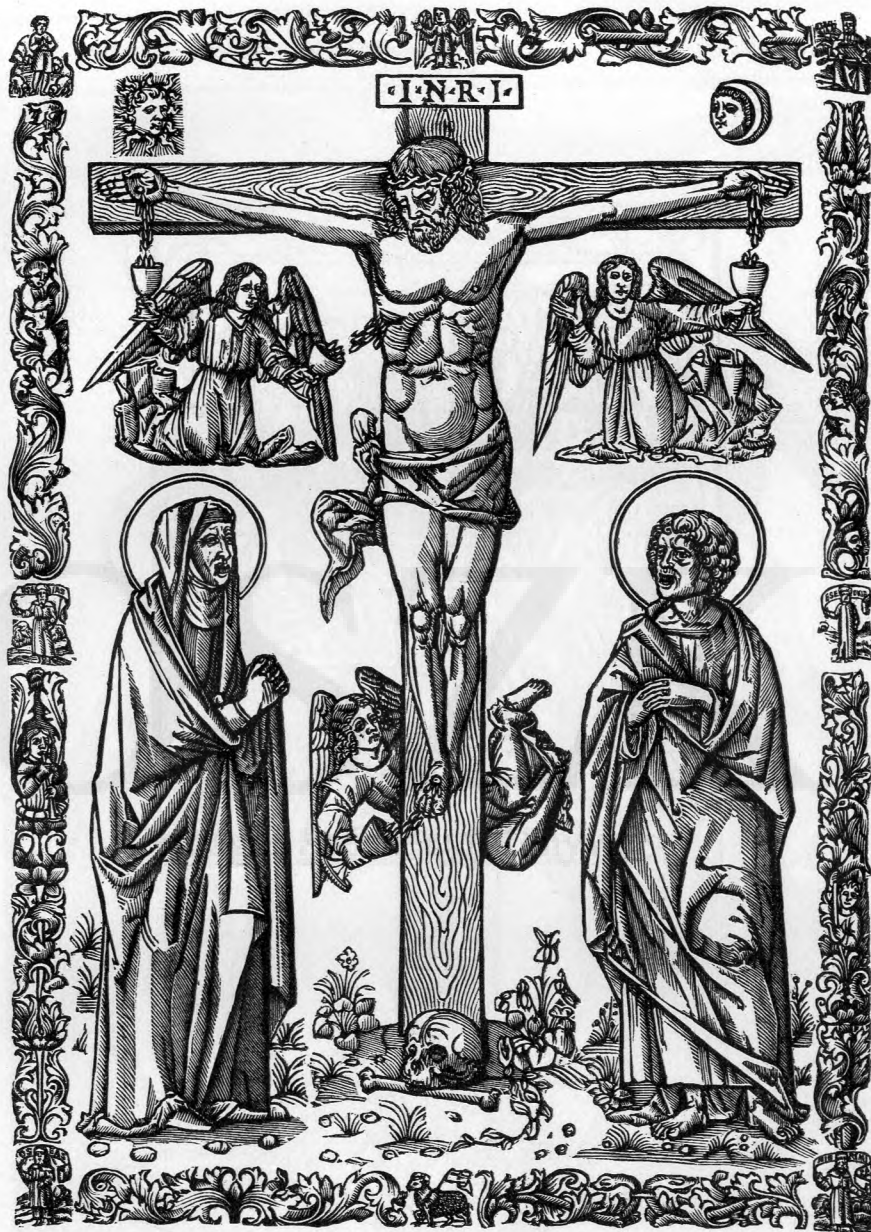
MISSALE STRIGONIENSE

Basel, 1511, Jacobus de Pfortzheim

MISSALE STRIGONIENSE

Basel, 1511, Jacobus de Pfortzheim

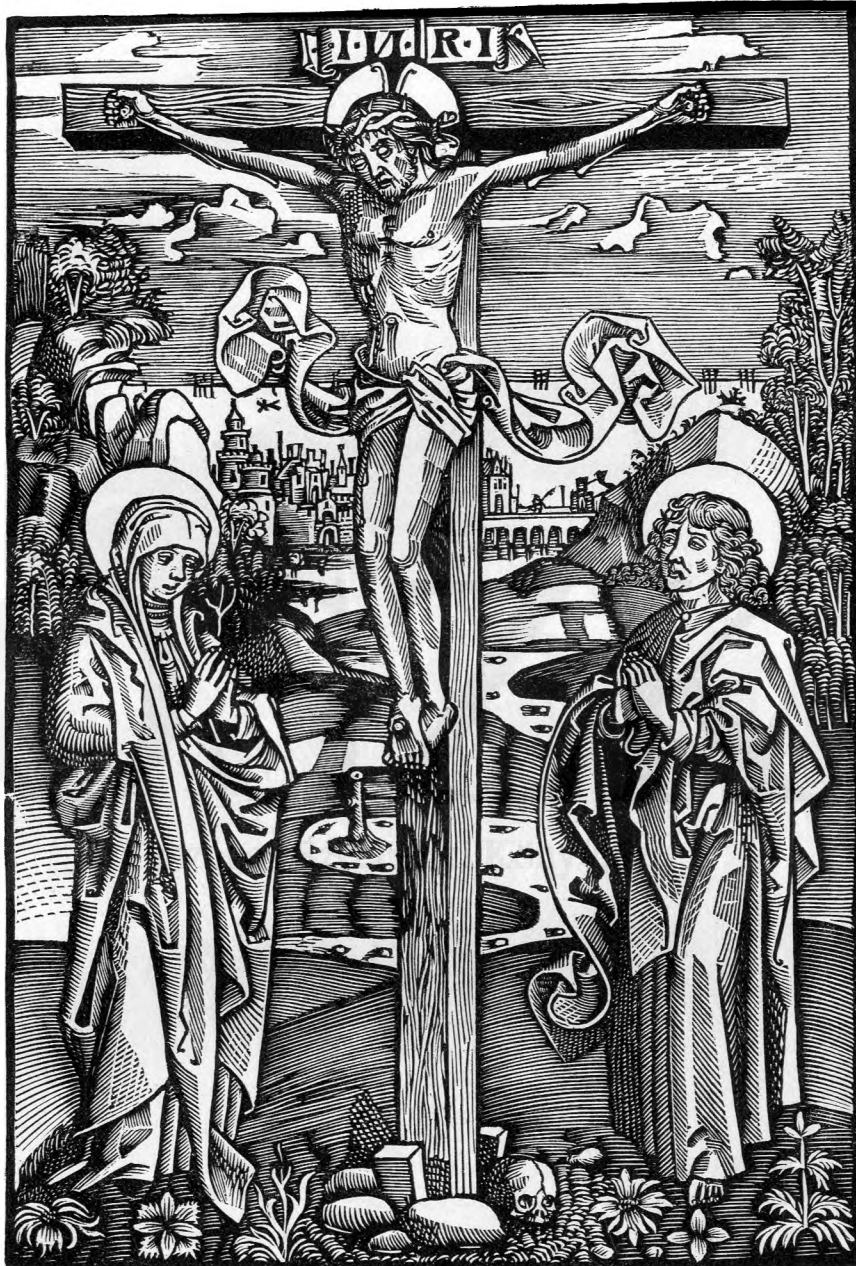
MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1512, Petrus Liechtenstein, impensis Stephani Heckel
Venetiis, 1512, Petrus Liechtenstein, impensis Urbani Keym

MISSALE STRIGONIENSE

Venetiis, 1513, Petrus Liechtenstein, impensis Stephani Heckel
Venetiis, 1513, Petrus Liechtenstein, impensis Urbani Keym

MISSALE STRIGONIENSE

Viennae, 1514, Joannes Winterburger

MISSALE FRATRUM EREMITARUM ORD. DIVI PAULI PRIMI EREMITAE

Venetiis, 1537, Luc' Antonius de Giunta

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

T A R T A L O M

BEVEZETÉS

7

I. A RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEK NYOMDÁSZAI

NÉMET NYELVTERÜLET

NÜRNBERG	Antonius Koberger	11
	Georgius Stuchs de Sulczpach	12
BRÜNN	Conradus Stahel & Matheus Preinlein	13
BÉCS	Joannes Winterburger	16
BASEL	Jacobus de Pfortzheim	18
	Joannes Amerbach	19

FRANCIAORSZÁG

LYON	Jacques Sacon.	21
------	----------------	----

OLASZORSZÁG

VERONA	Petrus Maufer	23
VELENCE	Erhardus Ratdolt	24
	Joannes Hamman de Landoia	25
	Joannes Emericus de Spira	26
	Nicolaus de Franckfordia	29
	Petrus Liechtenstein	30
	Lucc'Antonius de Giunta	33

II. A RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEK BIBLIOGRAFIÁJA

	Jelmagyarázat	36
	Az esztergomi, pécsi és zágrábi egyházmegyék misekönyvei	37
	A Pálosrend misekönyvei	64
	Irodalom	67
VIZJEGYEK		73
FACSIMILE-FAMETSZETEK RÉGI MAGYAR MISEKÖNYVEKBŐL		83

S A J T Ó H I B Á K

8. oldal, 5. jegyzet:

fenmaradt helyett *fennmaradt*

19. oldal, 3. bekezdés, 2. sor:

(XIII a. tábla) helyett (XVIII a. tábla)

31. oldal, 4. bekezdés, 5. sor:

fametszetstilusát helyett *fametszet stilusát*

37. oldal, 3. bekezdés, 4. sor:

augusti helyett **augusti**

48. oldal, 2. bekezdés, 5. sor:

226—254 (c₈₋₄) helyett 226—254 (C₈—✠₄)

49. oldal, 3. bekezdés, 10. sor:

officiorum helyett **officiorum**

54. oldal, 1. bekezdés, utolsó sor:

Germani helyett **Germani**

68. oldal, 16. bekezdés:

Thrésor helyett *Trésor*

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

című sorozatban eddig megjelent:

- I. Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratai.
- II. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők.
- III. Goriupp Alisz: A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884—1934.
- IV. Iványi Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. 1331—1600.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HUNGÁRIA RT.

